

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
17. évfolyam (2022) 3. szám (2. különszám)

Tanulmány

Angyal Zoltán:

A joghallgatók és a jogászok pályairányulásának érzelmi összetevői 7

Béres Attila:

A jogi nyelv hatása a munkahelyi kommunikációra és az ehhez fűződő attitűd vizsgálata 35

Félix Péter:

A cselekvőképességet korlátozó gondnokság, mint stigmatizáló jogintézmény..... 57

Kertész Zsuzsanna:

A szervezeti átalakítások, átszervezések hatása a jogász munkára a helyi közigazgatásban77

Stomp Edit:

Szabálysértési ügyekben történő döntéshozatal a laikusok szemével98

Torma Judit

Jogpszichológiai képzés nemzetközi összehasonlításban120

Tóth Szimonetta:

Téves bírósági ítéletek hatása a személyiségre, különös tekintettel a Balla-ügyre.....128

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2092>

A Miskolci Jogi Szemle egy különleges különszámát tartja kezében az Olvasó: egy új szakirányú továbbképzés szakdolgozataiból válogattunk össze egy kötetre valót azzal a szándékkal, hogy hírt adjunk az országban egyedülként működő jogpszichológiai szakjogász képzés sikeréről. Ahogy tanulmányában a szakképzés ötletgazdája, Torma Judit kollégám is írja, hazánkban elsőként indult el 2021 őszén egy olyan egyéves képzés a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán, ahol a jogászai hivatás gyakorló szakemberei pszichológiai ismeretekre tehetnek szert. Ráadásul nem is pusztán egy általános betekintést kapnak a pszichológiába, hanem kifejezetten egy jog-specifikus ismeretanyagot állítottunk össze.

A képzés alapvetően két szempontból tér el a hagyományos szakjogász képzésektől. Egyrészt a „Jogi önismeret és mentálhigiéne” című gyakorlat keretében a hallgatók szakmai tréningen vehetnek részt, másrészt a szakdolgozat elkészítéséhez egy empirikus kutatást szükséges elvégezniük. Az első évben közel 50 hallgató tett sikeres záróvizsgát és védte meg a szakdolgozatát. Voltak közöttük bírók, ügyészek, ügyvédek, különféle szakigazgatási szervnél vagy cégeknél, szervezeteknél dolgozó jogászok is. A szakdolgozati kutatás részeként többségében kérdőíveket és interjúkat készítettek a hallgatók olyan témakörökben, ami már évek, akár évtizedek óta foglalkoztatja őket, és empirikus adatgyűjtéssel mélyebbre áshattak az őket érdeklő területeken. Rendkívül változatos és érdekes kérdéseket jártak körül a szakdolgozatokban, mint például különböző társadalmi csoportok bűnelkövetővé válásának pszichológiai okai, a személyiségzavarok megítélése jogi eljárásokban, a fogyasztói döntések befolyásolása, a szülői felügyelethez kapcsolódó pszichológiai szempontok vizsgálata vagy a szervezetpszichológia jogi döntésekkel kapcsolatos kérdései.

A jelen kötetbe hat szakdolgozatot válogattunk be. A fő szempont részben a kutatási témák sokszínűségének, másrészt a kutatási módszerek változatosságának bemutatása volt annak érdekében, hogy felhívjuk a jogászok figyelmét arra, hogy mennyire hasznos lehet a joghoz kapcsolódó jelenségek és a joggyakorlat működésének vizsgálatában empirikus adatgyűjtést végezni, és ezek segítségével olyan összefüggéseket is feltárni, melyek a hagyományos jogászai módszerek használatával rejtve maradnának.

Angyal Zoltánt egyetemi oktatói munkájából fakadóan az érdekelte, hogy a joghallgatók pályaválasztását, és a már végzett jogászok pályafejlődését mennyire határozzák meg az érzelmi összetevők, és kimutatható-e különbség a két csoport attitűdjében. A kérdőívet összesen 183 személy töltötte ki, melynek eredményei részben alátámasztották a szerző eredeti hipotéziseit arról, hogy melyik csoportnak milyen mértékben fontos például a munkaöröm, az alkotás öröme, vagy a munkakörülmények érzelmi légköre, a munkahelyi vezetővel való kapcsolat.

Béres Attila egy intézmény jogászaként azt vizsgálta, hogy a munkahelyen belüli írásbeli kommunikáció érthetősége hogyan befolyásolja a munkavállalók attitűdjét a munkáltató által kibocsátott körlevelekhez. A szerző online kérdőívét közel 200 dolgozó töltötte ki, és az eredeti hipotézisnek némiképp ellentmondva az volt a konklúzió, hogy viszonylag sokan és viszonylag rendszeresen olvassák ezeket a körleveleket, nem értékelik azokat nehezen érthetőnek, és nincs bennük negatív attitűd azokkal szemben. Ugyanakkor lehetőség nyílik arra, hogy a munkáltató belássa, szükséges lehet a belső kommunikációt még érthetőbbé, és így hatékonyabbá tenni.

Félix Péter ugyancsak a munkájához kapcsolódóan azt a kérdést vizsgálta meg, hogy a gondnokság alatt álló embereket a társadalom kifejezetten a jogi helyzetükből fakadóan, vagy kizárólag a mentális betegségük, fogyatékoságuk miatt stigmatizálja-e. A szerző félig strukturált interjúkat készített, összesen 3 gondnoklittal és az ő gondnokaikkal. Az így beszerzett adatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy nem mutatható ki ok-okozati összefüggés a gondnokság ténye és a környezet esetleges ellenséges attitűdje között, az sokkal inkább a gondnokság alapjául szolgáló mentális betegséghez kapcsolódik.

Kertész Zsuzsa szakdolgozata a jogpszichológia azon területéről való, ami a jogászok munkavégzésének körülményeivel, testi és lelki egészségével, a mentálhigiéniével foglalkozik. A szerző a közigazgatási szervezetek átszervezésének a hatását vizsgálta a hatékony és eredményes döntéshozatalra, valamint azok egyéni megélésére, feldolgozására, elfogadására. Az adatok alapján azt találta, hogy a teljesítményt, az eredményességet, az egyéni döntési folyamatokat egyértelműen befolyásolja például a kommunikáció milyensége és a tisztviselők bevonása az átszervezési folyamatokba.

Stomp Edit bírósági titkárként a laikusok véleményére volt kíváncsi a szabálysértési ügyekben történő döntéshozatallal kapcsolatban: jogesetek eldöntése során azt vizsgálta, hogy a laikusok milyen szempontokat mérlegelnek vagy hagynak figyelmen kívül, és hogyan ítélik meg a szankció súlyosságát. Az eredmények azt mutatták, hogy bár a figyelembe vett körülmények között volt eltérés a jogászok által mérlegelt szempontokhoz képest, ugyanakkor a büntetések esetében ez a különbség nem volt jelentős.

Tóth Szimonetta egy olyan módszert választott, amit viszonylag kevesen: mélyinterjút készített egy olyan emberrel, akit – mint utóbb kiderült – ártatlanul vádoltak meg és ítélték el a saját édesanyja megölése miatt. A szerzőt alapvetően az érdekelte, hogy egy szeretett személy elvesztése mellett egy ilyen több évig tartó meghurcoltatás milyen hatással van a személyiségre, és hogyan lehet azt feldolgozni.

Szakfelelősként úgy látom, hogy a hallgatók a szakjogász képzés végére nem pusztán elméleti tudással gazdagodtak, hanem olyan empirikus módszereket sajátítottak el, és próbáltak ki, ami új szempontokat hozhat a munkájukba.

A joghallgatók és a jogászok pályairányulásának érzelmi összetevői

Angyal Zoltán*

A tanulmány célja a jogi karrier érzelmi összetevőinek vizsgálata. A fő kutatási kérdés az, hogy mennyire játszanak fontos szerepet az érzelmi összetevők a leendő jogászok, azaz a joghallgatók pályaválasztásában, valamint a már végzett jogászok pályafejlődésének folyamatában. A jogi pályára való sikeres felkészüléshez, valamint a pályán való hosszútávú eredményes működéshez fontos lenne a jogi szakismereteken túl a pszichológiai felkészítés és ismeretanyag is.

Kulcsszavak: pályairányulás, érzelmi összetevők, joghallgatók, jogászok

Emotional components of the carrier orientation of law students and lawyers

The aim of this study is to examine the emotional components of a legal career. The main research question is to what extent emotional components play an important role in the career choice of prospective lawyers, i.e. law students, and in the career development process of graduating lawyers. In order to prepare for a successful career in law and to be successful in the long term, psychological preparation and knowledge would be important in addition to legal knowledge.

Keywords: carrier orientation, emotional components, law students, lawyers

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2093>

1. Bevezetés

A tanulmány és a kutatás célja a jogi karrier érzelmi összetevőinek vizsgálata. Ezen belül különös tekintettel egyrészt a joghallgatók pályairányulásának érzelmi összetevőinek vizsgálata; másrészt a gyakorló jogászok pályaválasztásának, esetleges pályamódosításának, és munkájuk érzelmi összetevőinek kutatása empirikus módszer segítségével.

A fő kutatási kérdés az, hogy mennyire játszanak fontos szerepet az érzelmi összetevők a leendő jogászok, azaz a joghallgatók pályaválasztásában, valamint a már végzett jogászok pályafejlődésének folyamatában. Alkérdéseként a következők merülnek fel:

- Az egyes érzelmi területek között van-e fontossági sorrend, és ha igen, akkor melyek a fontosabbak és a kevésbé fontosak?

* Habilitált egyetemi docens, intézeti tanszékvezető, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Európai jogi és Nemzetközi Magánjogi Intézeti Tanszék.

- A jogászi pályák művelői között van-e szignifikáns különbség az érzelmi területek rangsorában?
- Van-e és ha igen, akkor milyen differencia a joghallgatók és a gyakorló jogászok között az egyes érzelmi összetevők között?

A választott kutatási téma fontosságát indokolja egyebek mellett az, hogy a jogi pályákhoz való viszonyulás jelentős változásokon ment keresztül az elmúlt évtizedekben, amely nem független a társadalmi és gazdasági változásoktól. A jogi pályára való sikeres felkészüléshez, valamint a pályán való hosszútávú eredményes működéshez fontos lenne a jogi szakismereteken túl a pszichológiai felkészítés és ismeretanyag is.¹

A pályafejlődés, illetve a pályalélektan már régóta foglalkozik az érzelmek szerepével. A klasszikus felfogás szerint az érzelmek elsősorban diszpozícióként jelennek meg a pályafejlődés során. Kifejezetten a joghallgatókra és a jogászokra vonatkozó ilyen irányú empirikus kutatások száma hazánkban viszonylag alacsonynak mondható, így a szakdolgozat remélhetőleg hozzájárulhat ennek bővítéséhez.²

A tanulmány három nagy részre tagozódik. Az első érdemi rész (2. és 3. fejezet) áttekintést ad az érzelmekről általában, különös tekintettel az érzelmek fogalmára, az érzelmekkel kapcsolatos elméletekre, az érzelmi intelligencia fogalmának megszületésére, az érzelmek funkcióira és az érzelmek kifejezésére. Majd röviden bemutatásra kerülnek az érzelmek pályafejlődésben betöltött szerepével kapcsolatos tudományos megállapítások és a pályatevékenység alapvető érzelmei. A tanulmány második nagy része (4. fejezet) mutatja be az empirikus kutatásnak azt a részét, amelyik a joghallgatók pályairányulásának érzelmeivel kapcsolatos. Itt részletesen ismertetésre kerülnek a pályairányulást befolyásoló érzelmi területekkel, valamint más területekkel kapcsolatos válaszok és azok értékelése. A fejezet végén sor kerül a kizárólag a joghallgatóktól nyert adatokból levonható következtetések megfogalmazására. A munka harmadik nagy része (5. fejezet) a már végzett jogászok tekintetében végzi el ugyanezt a munkát. A cikk végén azokat a megállapításokat fogalmazom meg, amelyek a kutatás során a joghallgatók és a jogászok közötti összehasonlításból következnek.

A kutatás hipotézisei a következőkben foglalhatók össze, mint a kutatási kérdésre, illetve alkérdésekre adott feltételezett válaszok:

- Az érzelmi összetevők mérsékelt szerepet játszanak a leendő jogászok, azaz a joghallgatók pályaválasztásában, valamint a már végzett jogászok pályafejlődésének folyamatában.
- Kimutatható és érdemi különbség van a joghallgatók és a gyakorló jogászok között a pályairányulás érzelmi összetevői tekintetében.

¹ A jogi pályák pszichológiai hátteréről lásd: Zakar András: A jogi pályák pszichológiai háttere, *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica* 65, 801-817.o., Szeged, 2004, <http://acta.bibl.u-szeged.hu/7240/> (2022.03.30.)

² Hasonló kutatást végzett Zakar András egy kisebb joghallgatói mintával, amelynek eredményeit itt olvashatjuk: Zakar András: A joghallgatók pályairányulásának érzelmi összetevői, *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica* 81, 1001-1011.o., Szeged, 2018, 1004.o., <http://acta.bibl.u-szeged.hu/53961/> (2022.03.30.)

- Az egyes jogászi pályák művelői között is van szignifikáns különbség az érzelmi területek rangsorában.
- A nők általában fontosabb szerepet tulajdonítanak az érzelmi összetevőknek, mint a férfiak.

A kutatásban használt mintavételi eljárás a kérdőíves módszer volt. A vizsgálatba bevont személyek köre a kutatási célhoz igazodva alapvetően két csoportra osztható. Egyrészt a joghallgatók csoportjára, különös tekintettel a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanuló hallgatókra. Másrészt a végzett jogászok csoportjára, értve alatta a jogi diplomával rendelkező és valamilyen jogi végzettséghez kötött munkakörben foglalkoztatott személyeket. A kérdőíveket összesen 183 személy töltötte ki, amelyből 66 fő joghallgató volt, 117 fő pedig végzett jogász.

2. Az érzelmekről általában

A dolgozat második fejezetének első része az érzelmekre vonatkozó alapvető fogalmak rövid bemutatásával és az elméleti alapokkal foglalkozik. Ezt követi az érzelmek funkcióinak bemutatása. Végül az érzelmek kifejezéséről lesz szó, különös tekintettel arra, hogy azok milyen szerepet töltenek be a kommunikációban.

2.1. Az érzelem fogalma, elméletek, érzelmi intelligencia. Az érzelem az egyik legkomplexebb, s leggyakrabban átélt pszichikus jelenség, mindenhol találkozunk vele. Érzelmek kísérik az észlelést, a külvilágból érkező információkat szubjektíven minősítjük, de az emlékezést, tanulást, gondolkodást és cselekvést is átszövik és befolyásolják az érzelmek. Az érzelem tehát olyan szubjektív állapot, amely a környezetünk fontos változására adott reakcióként fogható fel, ami a további viselkedésünket meghatározza. Az érzelmek központi szerepet játszanak a viselkedésben, gondolkodásban, emiatt több diszciplína (pszichológia, biológia, idegtudomány, filozófia) kitért területének számít tanulmányozásuk. Az embernél az érzelmek rendkívüli gazdagságával találkozunk. Az öröm, a bánat, düh, szégyen, szeretet, harag, gyász, félelem stb. mind-mind érzelmek. Az érzelem szó a legtöbb indoeurópai nyelvben a latin *emovere* szóból ered, amely az *e-* (kifelé, ki-) és *movere* (mozog) szó összetétele. A magyar érzelem kifejezés az *érez* igéből származik, amit a nyelvújításkor vezettek be. A szó a belső történések jelölésére szolgált. A magyar érzelem kifejezés jelentése a modern pszichológiában leginkább a latin eredetű szóhoz köthető.

A pszichológiai szakirodalom szerint az érzelem fogalmának meghatározása meglehetősen összetett feladat, ezért számtalan kísérlet született a definíció megalkotására. Az érzelmekről már az ókori görögök is alkottak elképzeléseket. Arisztotelész szerint az érzelmek központi szerepet játszanak a művészet és a drámák megértésében, a katharszisz esztétikai koncepciója is az érzelmek pontosabb megértésére és ezáltal azok tisztázására helyezi a hangsúlyt.

Descartes „A lélek szenvedélyei” című munkájában foglalkozott az érzelmekkel, amelyben leírta az alapérzéseket (csodálkozás, szeretet, gyűlölet, vágy, öröm, bánat), úgy vélte, a komplexebb érzelmek (pl. féltékenység) ezek kombinációjából állnak.

Charles Darwin munkássága az érzelmekről új aspektusokkal gazdagította a modern gondolkodást. Darwin haszontalan csökevényeknek tekintette az érzelmeket, úgy vélte, hogy az evolúciós múlt jeleiként maradtak az ember viselkedésspektrumában az érzelmek. Darwin párhuzamot vont az emberek és állatok érzelmkifejezése között.³

A modern elméletek között Kleinginna és Kleinginna az érzelmeket a szubjektív és objektív tényezők közötti „összjáték bonyolult halmazainak” tekinti.⁴ Szerintük ezeket az idegi és a hormonális rendszerek közvetítik, s az ún. összjáték növelheti az érzelmi élményt, kognitív folyamatokat indíthat be, fokozhatja a fiziológiai aktivitást.

Fischer, Shaver és Carnochran felfogásában az érzelmek egységes rendszerként írhatók le, amelyben szerepet játszhatnak a fiziológiai folyamatok, a kognitív összetevők, a cselekvési hajlandóság, a szubjektív érzések, sőt az instrumentális viselkedés is.⁵ Elméletükben az érzelmek kategóriákba rendeződnek, mivel nincs olyan egyetemleges jellemzőjük, amely minden érzelmre meghatározó lenne.

Az érzelmek klasszikus elméletei alapvetően háromféle (perifériális – centrális – kéttényezős) irányt különböztetnek meg.⁶

James és Lange az érzelmek perifériális felfogását képviselik és úgy vélik, hogy az érzelmi élmény a külső eseményre adott válasz észleléséből származik. Tehát a környezet nem közvetlenül, hanem a testi változásokon keresztül vált ki érzelmi élményt. Elméletüket manapság a pszichológiában James–Lange-érzelemelméletként hivatkozzák. Az elmélet szerint a környezetben felismert változások automatikusan különböző testi változásokhoz vezetnek, és ezek későbbi értelmezése ad címkét a testi állapotnak.

Az érzelmek centrális elmélete viszont megkérdőjelezte a vegetatív reakciók észlelésének az érzelmi élményben betöltött szerepét, mert a vegetatív változások túl lassúak ahhoz, hogy önmagukban az érzelmek forrásai legyenek.⁷

Az érzelmek kéttényezős elmélete (Schachter és Singer) a vegetatív aktivációs állapot, az arousal kognitív magyarázatát hangsúlyozza. Eszerint az érzelmek az általános vegetatív aktivációs szint megváltozásával járnak, és minőségüket az határozza meg, hogy hogyan magyarázzuk ezt a változást.

Az érzelem kutatásának egyik jelenlegi fő iránya az érzelmi intelligencia, amelynek fogalma mintegy negyedszázaddal ezelőtt kezdett igazán elterjedni, mivel egyre inkább felismerték annak a jelentőségét is a mindennapi életben. Az érzelmi intelligencia az intelligencia vagy a képességek azon fajtája, ami a saját és mások érzelmeinek érzékelésével, kezelésével és pozitív befolyásolásával

³ Darwin, Charles. *Az ember és az állat érzelmeinek kifejezése*, ford.: Pusztai János. Gondolat kiadó (1963)

⁴ Kleinginna, R. Paul – Kleinginna, M. Anne: A Categorized List of Emotion Definitions, with Suggestions for a Consensual Definition, *Motivation and Emotion*, Vol 5, No. 4, 1981. 345-79. pp.

⁵ Fisher, W. Kurt – Shaver, R. Phillip – Carnochran Peter: How Emotions Develop and How they Organise Development, *Cognition and Emotion*. Vol 4, No. 2, 1990. 81-127. pp

⁶ Csépe Valéria – Győri Miklós– Ragó Anett: *Általános pszichológia 1-3. – 3. Nyelv, tudat gondolkodás*. Budapest, 2008.

⁷ Cannon, W.B. (1927). „The James-Lange theory of emotion: A critical examination and an alternative theory”, *American Journal of Psychology*, 39:10-124.o.

kapcsolatos.⁸ A fogalom először John D. Mayer és Peter Salovey tanulmányaiban jelenik meg 1990-ben, az ő modelljük az érzelmi információk megértését, az érzelmekkel való érvelést tartja a legmeghatározóbb tényezőnek.⁹ Az érzelmi intelligencia lényegében az a képesség, amelynek segítségével saját és embertársaink érzelmeit felismerjük, azonosítjuk, értelmezzük és kezeljük. Érzelmi intelligenciánk hatást gyakorol az emberi kapcsolataink minőségére, a stresszel szembeni magatartásunkra és tanulási eredményességünkre, sőt pályafejlődésünk menetére is

2.2. Az érzelmek funkciói. Az érzelmeket funkcióik szerint három csoportba sorolhatjuk: az evolúciós folyamatban; a kognitív összetevőkben és a viselkedésszabályozásban betöltött szerepük alapján.

Plutchik elméletében az érzelmek adaptív válaszokkal kapcsolódnak össze, amelyek növelik az egyén túlélési esélyeit azzal, hogy az adott helyzetben a legmegfelelőbb választ hívják elő, valamint az érzelemkifejezésen keresztül jelzést is szolgáltatnak a cselekvés szándékáról. Szerepet játszanak a társas kapcsolatok szabályozásában: például a gyerek viselkedésével, érzelemkifejezésével befolyásolja a gondozó viselkedését és érzelmi állapotát.

Az érzelmek kognitív folyamatokban játszott szerepével összefüggésben Bower az emlékezetet emeli ki. Felfogása szerint ebben az összefüggésben az emlékezet mintegy hálóként jelenik meg, amelynek csomópontjaiban fogalmak és sémák működnek, és ezeket az egyes pontokat aktivációk kötik össze. Az érzelmek a viselkedést is jelentős mértékben szabályozzák, főként az ingerválasz kapcsolat rugalmasabbá tételében. Így lehetővé teszik a kidolgozottabb alkalmazkodást, a komplex ingerek gyorsabb feldolgozását és a kompetens válasz megjelenítését.

A viselkedésszabályozásban az érzelmek mindig cselekvésre mozgósítanak, ugyanakkor az eredményekkel kapcsolatos érzelmek egyben visszajelentést is nyújtanak magáról a cselekvésről, főként annak eredményességéről, befolyásolva ezzel a későbbi viselkedést.¹⁰ Az érzelmeknek fontos szerepe van az inger-válasz kapcsolat rugalmasabbá tételében is: lehetővé teszik a kidolgozottabb alkalmazkodást, a komplex ingerek gyorsabb feldolgozását, a kompetens válasz megjelenését.

2.3. Az érzelmek kifejezése. Érzelemkifejezésnek nevezik azt a lelki jelenséget, melynek során egy ember külső jelenségekhez való viszonya tükröződik különböző testi megnyilvánuláson keresztül. Ezek lehetnek mimika, testbeszéd, hangszín vagy hangerősség. Külső jelenségek alatt az életet, fejlődést, szervezetet, szükségletek kielégítését előnyösen vagy károsan befolyásoló eseményeket, állapotokat kell érteni. Az érzelem kifejezése során a lélek működése megnyilvánul, az ember reagál a kellemes vagy kellemetlen, örömteli vagy fájdalmas jellegű benyomásokra,

⁸ A témához lásd pl.: Daniel Goleman: *Érzelmi intelligencia*; ford. N. Kiss Zsuzsa; Háttér, Bp., 1997, Locke, Edwin A. „Why emotional intelligence is an invalid concept” *Journal of Organizational Behavior* 26 (4), 425–431. o. DOI:10.1002/job.318

⁹ Peter Salovey - John D. Mayer: *Emotional Intelligence, Imagination, Cognition and Personality*, Volume: 9 issue: 3, page(s): 185-21, , Issue published: March 1, 1990

¹⁰ Csépe – Győri – Ragó: i.m., 226.o.

melyek pozitív vagy negatív magatartást, megnyilvánulást válthatnak ki.¹¹

Az érzelem kifejezését több tényező határozza meg. Fontos szerepet kap a biológiai, kulturális determinánsok mellett az ún. visszajelentés is.

Darwin arra a megállapításra jutott, hogy az érzelemkifejezés elsődleges szerepe a cselekvésre való felkészítésben összegezhető. Ezek az információk befolyásolják az egyén és a faj túlélését is. Szerinte az érzelmek belső, öröklött tendenciák, a tanulás nem játszik bennük szerepet.

Az érzelemkifejezés ugyanakkor kulturálisan szabályozott, Friesen kísérletében amerikai és japán diákok arckifejezése nagyon hasonló volt, ha egyedül tartózkodtak a vizsgálati helységben, de ha azonos kultúrából származó interjúkészítő is velük volt, az amerikaiak több negatív érzelemkifejezést kommunikáltak, míg a japánok több pozitívát (erős érzelmeket kiváltó filmeket kellett nézni a diákoknak). Tehát a kultúra befolyásolja, hogy milyen helyzetben milyen érzelmek mutathatók ki (kimutatási szabályok).

Buck véleménye szerint az érzelmek saját belső állapotainkat jelzik, ugyanakkor fontos információt szolgáltatnak azok belső állapotairól, akik érintkezésbe lépnek velünk. Az érzelemkifejezés ugyanakkor kulturálisan is szabályozott, mivel az adott kultúra nagyban befolyásolja, hogy milyen helyzetben milyen érzelmek mutathatók ki. Az arckifejezési visszajelentési hipotézis szerint az érzelem kifejezése erősíti az érzelem élményét, a kifejezés elnyomása pedig csillapítja azt. Hatfield és munkatársainak e tárgykörben végzett kutatásai szerint mások érzelemkifejezését kisebb intenzitással, általában nem tudatosan utánozzuk. Az így átvett érzelemkifejezés a visszajelentési folyamatok során befolyásolja érzelmi állapotunkat. Ez azt az elképzelést erősíti, hogy az érzelmek lényegi eleme a kommunikáció.¹²

3. Az érzelmek szerepe a pályafejlődésben

A pályalélektan klasszikus felfogása szerint az érzelmek elsősorban diszpozícióként jelennek meg a pályafejlődés során, amelyek hajlamossá tesznek bennünket arra, hogy az egyes pályák elérése érdekében tett különféle irányulásainkat, állásfoglalásainkat és célirányos cselekvéseinket érzelmileg elfogadott módon és formában tegyük.

A pályáérzelem a pályából kiinduló, illetve arra irányuló érzelem, amelyet nagyon nehéz elválasztani a pályával kapcsolatos érzelmeinktől, mint például az adott pályán végzett munka révén előállt örömtől, amelyet a pályatevékenység során élünk meg, vagy annak akadályozása által kiváltott negatív érzelmektől.¹³

Szilágyi szerint a pályatevékenységet alakító és befolyásoló érzelmek lényegesen szorosabb kapcsolatban állnak a különféle értékekkel és a célokkal,

¹¹ Révai Nagy Lexikona, Az ismeretek enciklopédiája, VI. kötet. Budapest, Magyarország: Babits Könyvkiadó, Hasonmás Kiadás (1994).

¹² Csépe – Győri – Ragó: i.m., 248.o.

¹³ Zakar András: A joghallgatók pályairányulásának érzelmi összetevői, *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica* 81, 1001-1011.o., Szeged, 2018, 1004.o., <http://acta.bibl.u-szeged.hu/53961> (2022. 03. 30.)

mint ahogyan ezt az érzelmekről általában megfogalmazzák. A pályatevékenységet leginkább alakító és alapvetően befolyásoló érzelmek közül jelentős összetett affektív képződmények az alkotás öröme és a pályasiker által átérezett öröm, amely végül az önmegvalósításban manifesztálódik.¹⁴

3.1. A pályatevékenység alapvető érzelmei. Csirszka szerint a pályatevékenység szempontjából kiemelkedő jelentőségű négy, igen bonyolult, többszörösen összetett és dinamikus érzelmet lehet megkülönböztetni: a munkaöröm, a hangulat, az affektusok és az érzület.¹⁵

A munkaöröm természetes lelki állapot, amelyben az egészséges személyiség megfelelő pályatevékenysége folyik. Amennyiben ez hiányzik, vagy csökken, akkor ez a pályatevékenység kisebb-nagyobb zavarában is megmutatkozik. A munkaöröm összetevői a funkcióöröm, a munkacélok értékeivel való azonosulás, a munka életszerűségében folyton megújuló élményszerűség és élménygazdagodás, a munkasiker és legsajátosabban a produkcióban születő alkotás és azzal járó alakítás öröme.

A hangulat jelentősége ugyancsak számottevő, vagyis a lelki állapotunkon és élményeinken átható, azt színező tónus-állapot jellege. A hangulat nagy része tűnékeny, azonban az alaphangulat mindig egyfajta viszonylagos állandósággal jellemzi a személyiséget.

Hatékonyág szempontjából az előbbieknél is nagyobb a jelentősége az affektusoknak. Az indulatok erőteljesebben és gyakran türelmetlenebbül szólnak bele a pályatevékenységet végző ember lelki állapotába, és ezen keresztül magába a tevékenységbe is. Kedvező esetben az indulatok bátorító, serkentő hatásúak, kedvezőtlen esetben pedig éppen ellentétes hatást gyakorolnak.

Az érzületek a személyiség mélyén ható, viszonylag állandó és ideológiailag megalapozott érzelmi irányulás-állapotok. Köztük a pályatevékenység szempontjából kiemelkedő jelentőségű a hivatásérzet. A kedvezőtlen érzület például a munkatevékenységben a semmittevésnek és lustaságnak, a munka iránti ellenszenvnek a forrása lehet.¹⁶

3.2. Az érzelmi kiegyensúlyozottság fontossága. Az egyén szociális érettségét gyakran összekapcsolják az érzelmi kiegyensúlyozottsággal. Kiegyensúlyozottság alatt értjük általánosságban a tág értelemben ellentétes hatások egyensúlya; amely a filozófiában a sokféleséget egységbe rendező harmónia eredménye; a lelki életben egyensúly a hangulatot, érzelmeket befolyásoló olyan ellentétpárok között. Általános elvárás, hogy a szociálisan érettnek tekinthető ember magatartásában megfelelően érvényesüljön a megfontoltság és a következetesség a kiszámíthatatlan megnyilvánulásokkal szemben. A jogi pályák is magas szintű követelményeket támasztanak a gyakorlóikkal szemben. Zakar felhívja rá a figyelmet, hogy a joghallgatók tekintetében az önszabályozási funkció a szakmai képzés időszakában is folyamatosan fejlődik az egyén és környezete viszonylatában, amelyből levonható

¹⁴ Szilágyi Klára: *Pályalélektan*. Gödöllő, 2011. 45.o.

¹⁵ Csirszka János: *A személyiség munkatevékenységének pszichológiája*. Budapest, 1985. 215. p

¹⁶ Csirszka János: *i.m.*

az a következtetés, hogy megfelelő érzelmi kiegyensúlyozottság nélkül nagyon nehéz a pályával való előzetes azonosulás biztosítása.¹⁷

3.3. Az érzelmek szabályozottsága és szabályozatlansága. A pályatevékenység rendszerének megfelelő működéséhez elengedhetetlen az érzelmek bizonyos szintű kiegyensúlyozottsága. Vitathatatlan az is ugyanakkor, hogy az ember érzelmi életére mindig a kiegyensúlyozottság és a kiegyensúlyozatlanság váltakozó dinamikája jellemző, amely a pályatevékenységet is alapvetően befolyásolja.

Csirszka szerint a személyiség fejlődéséből és az életkori sajátosságokból következően az emocionális működésben számos veszély mutatkozhat. Ennek egyik oka az *illúzióképződés*, amely az életútban felhalmozódik. Ezeket a torzulásokat a személyiség nem tudja a valóságban megvalósítani. Így a valóságra döbbenés emocionális velejároi konfliktusokat (indulatkitörést, kedélyzuhanást, megrendülést) hozhatnak létre, amelyek elégedetlenség vagy elégedetlenség érzetté, következésképpen az életpálya harmóniájának felbomlásához vezethetnek. Az átlagosnál magasabb szintű *emocionális érzékenység* ugyancsak negatív következményekkel járhat, amely az érzelmi hatások felfogásának alacsony küszöbértékéből következik.

Az *érzelmi labilitásnak* a pályamagatartásban messze ható következményei lehetnek. Ilyen esetben a kiszámíthatatlanság jellemzi a személyiség reakciót, amely növeli a környezettel keletkező konfliktusok esélyét. Az érzelmi labilitásnak speciális formája az érzelmi túlfűtöttség, amely túlzott érzelmi befolyásolhatóságon alapul. Ez lényegében a stabilitás hiányát jelenti, amely az érzelmi telítettségben és fokozott feszültségben mutatkozhat meg.

Az *érzelmi merevség* az érzelmi labilitás ellentéte, amely a rugalmasság, az életszerű alkalmazkodás és fejlődőképesség elégtelenségében, illetve hiányában nyilvánul meg. Ebbe a csoportba tartoznak az érzelmi folyamatok ún. elmechanizálódásai, az érzelmi egyoldalúságok, a beállítódás emocionális alapjainak a beszűkülése stb. Az érzelmi merevség következtében az ember a munka világát színtelennek és unalmasnak látja, így cselekedeteiben az örömmélny kevésbé jelentkezik.¹⁸

4. A joghallgatók érzelmei a pályairányulásukkal összefüggésben

A dolgozatnak ebben a részében bemutatom és értékelem a joghallgatók körében végzett kérdőíves felmérés alapján – a pályairányulással összefüggésben – az érzelmi összetevők megítélését. Elsőként a kutatás kereteit ismertetem, majd a pályairányulást befolyásoló érzelmi területekkel foglalkozom a kérdőívek kiértékelése segítségével, végül a legfontosabb következtetéseket vonom le.¹⁹

¹⁷ Zakar András: A joghallgatók pályával való azonosulásának pszichológiai sajátosságai. In: Szabó Imre (szerk.): Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére, Szeged, 2008, 358.o.

¹⁸ Csirszka: i.m., 178.o.

¹⁹ A joghallgatók pályairányulásának egyéb összetevőiről, szociológiai nézőpontból lásd: Fónai Mihály:

4.1. A minta bemutatása. A kutatásban összesen 66 joghallgató vett részt, valamivel több mint kétharmaduk nő.

Mi az ön neme?	
Férfi	30.8%
Nő	69.2%

1. ábra: A joghallgatók nemi eloszlása

Az életkort tekintve megállapítható, hogy a válaszadók fele 18 és 22 év közötti.

Mi az ön életkora?	
18-20 között	16,7%
21-21 között	33,3%
23-24 között	13,6%
24-27 között	13,6%
28-30 között	3%
30 fölött	19,7%

2. ábra: A joghallgatók életkora

A válaszadók kétharmada másodéves, közel egynegyede végzős joghallgató.

Hányad éves hallgató jelenleg?	
Elsőéves	1,5%
Másodéves	68,2%
Harmadéves	6,1%
Negyedéves	1.5%
Ötödéves	22,7%

3. ábra: A joghallgatók évfolyama

A résztvevők több mint fele 4-es tanulmányi átlag feletti hallgató.

Milyenek az eddig tanulmányi eredményei?	
3-as tanulmányi átlag alatt	3%
3-as és 4-es átlag között	36,4%
4-es átlag felett	56,1%
Erre nem szeretnék válaszolni	4,5%

4. ábra: A joghallgatók tanulmányi átlaga

A válaszadók legnagyobb hányadát az ügyvédi pálya érdekli.

Milyen szakterület érdekli diplomaszerezést követően?	
bírói, ügyészi	10,6%
ügyvédi	36,4%
közigazgatás	15,2%
gazdasági társaságok	10,6%
egyéb jogi pálya	24,2%
nem jogi terület	3%

5. ábra: A joghallgatók pályairányultsága

A kutatásban résztvevők nagyobb része elsőgenerációs értelmiségi.

Mi az ön szüleinek iskolai végzettsége?	
Mindkét szülő diplomás	16,7%
Egyik szülő diplomás	25,8%
Egyik szülő sem rendelkezik diplomával	57,6%

6. ábra: A joghallgatók szüleinek végzettsége

A társas kapcsolatokról elmondható, hogy a válaszadók többsége kapcsolatban volt a kutatás idején.

Milyen társas kapcsolatai vannak?	
Jelenleg kapcsolatban vagyok	59,1%
Jelenleg nem vagyok kapcsolatban	39,4%
Erre nem szeretnék válaszolni	1,5%

7. ábra: A joghallgatók társas kapcsolatai

4.2. A pályairányulást befolyásoló érzelmi területek. A joghallgatók pályairányulását a különböző érzelmek komplex módon áthatják és befolyásolják. Ezek részletes és alapos megismerése hozzájárulhat a fiatalok jogi pályára való eredményes szakmai felkészítéséhez is. Az empirikus vizsgálat által érintett főbb érzelmi területek: a munkaöröm, az alkotás öröme, az esztétikai öröm, a munkakörülmények érzelmi légköre, a leendő munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése, valamint a jövőbeli főnökével/munkahelyi vezetőjével való kapcsolat érzelmi összetevői.

4.2.1. A munkaöröm. A válaszadók több mint fele nagymértékben fontosnak tartotta a leendő jogász pálya során a munkaörömet, több mint egyharmaduk számára pedig eléggé fontos.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogász pálya során az ott végzett munka nyújtotta örömet?	
Nagymértékben	55,6%
Eléggé	38,9%
Közepesen	5,6%

8. ábra: A joghallgatók és a munkaöröm

A női válaszadóknál az átlagosnál kevesebb volt a „nagyértékben fontos” és magasabb a „közepesen fontos” válaszok száma. A férfiaknál meglepő módon az átlaghoz képest sokkal, a női válaszadókhöz képest kétszer(!) magasabb volt a „nagyértékben fontos” válaszok száma.

	Nők	Férfiak
Nagyértékben	41,7%	80%
Eléggé	50%	20%
Közepesen	8,3%	

9. ábra: *A joghallgatók és a munkaöröm nemek szerint*

4.2.2. Az alkotás öröme. Az alkotás nyújtotta öröm már csak a joghallgatók egynegyede számára bizonyult nagyértékben fontosnak, egyötödüknek csupán közepes mértékben.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogász pályája során az alkotás nyújtotta örömet?	
Nagyértékben	25,8%
Eléggé	48,5%
Közepesen	21,3%
Kevésbé	4,5%

10. ábra: *A joghallgatók és az alkotás öröme*

A női válaszadóknál lényegében az átlagos adatokat látjuk. A férfiaknál az átlaghoz képest és különösen a nőkhöz képest magasabb a „közepesen fontos” válaszok aránya.

	Nők	Férfiak
Nagyértékben	25%	28,6%
Eléggé	50%	42,9%
Közepesen	18,2%	28,6%
Kevésbé	6,8%	

11. ábra: *A joghallgatók és az alkotás öröme nemek szerint*

4.2.3. Az esztétikai öröm. Az esztétikai öröm²⁰ a válaszadók 80%-a számára nagyértékben vagy eléggé fontos.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogász pályája során az esztétikai örömet?	
Nagyértékben	31,8%
Eléggé	48,5%
Közepesen	15,2%
Kevésbé	4,5%

12. ábra: *A joghallgatók és az esztétikai öröm*

²⁰ Esztétikai öröm alatt értem pl. a munkahelynek helyet adó épület külső megjelenését, belsőépítészeti kialakítását, és az irodák berendezését.

A női válaszadóknál az átlaghoz képest némileg alacsonyabb a „nagyértékben fontos” és az „elégé fontos” válaszok száma, és magasabb a „közepesen fontos” válaszoké. A férfiaknál az átlaghoz képest viszont kicsit magasabb az első két válasz aránya.

	Nők	Férfiak
Nagyértékben	25,9%	38,1%
Elégé	45,5%	52,4%
Közepesen	20,5%	4,8%
Kevésbé	4,5%	4,6%

13. ábra: A joghallgatók és az esztétikai öröm nemek szerint

4.2.4. A munkakörülmények érzelmi légköre. A későbbi pályán a munkakörülmények érzelmi légköre majdnem minden második válaszadó számára nagyértékben, tizedük számára viszont csak közepesen fontos.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogászai pályája során a munkakörülmények érzelmi légkörét?	
Nagyértékben	47%
Elégé	40,9%
Közepesen	10,6%
Egyáltalán nem	1,5%

14. ábra: A joghallgatók és a munkakörülmények érzelmi légköre

A női válaszadóknál az átlagos adatokat láthatjuk. A férfiaknál az átlaghoz képest jelentősen alacsonyabb a „nagyértékben fontos” és magasabb az „elégé fontos” válaszok száma.

	Nők	Férfiak
Nagyértékben	50%	38,1%
Elégé	38,6%	47,6%
Közepesen	9,1%	14,3%
Egyáltalán nem	2,3%	

15. ábra: A joghallgatók és a munkakörülmények érzelmi légköre nemek szerint

4.2.5. A munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése. A leendő munkatársakkal való kapcsolatok érzelmi összetevői a válaszadók mintegy egynegyede számára fontos nagyértékben, közel felük számára pedig elégé fontos.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és jogászai pályája során a leendő munkatársakkal való kapcsolatok érzelmi összetevőit?	
Nagyértékben	28,6%
Elégé	48,5%
Közepesen	16,7%
Egyáltalán nem	3%

16. ábra: A joghallgatók és a leendő munkatársi kapcsolatok

A női válaszadóknál az átlaghoz kicsit alacsonyabb az „elégé fontos” és magasabb

a „közepesen fontos” válaszok száma. A férfiaknál az átlaghoz és a nőkhöz képest magasabb az „eléggé” és sokkal alacsonyabb a „közepesen” fontos válaszok száma.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	29,5%	28,6%
Eléggé	43,2%	57,1%
Közepesen	20,5%	9,5%
Kevésbé	2,3%	4,8%
Egyáltalán nem	4,5%	

17. ábra: *A joghallgatók és a leendő munkatársi kapcsolatok nemek szerint*

4.2.6. A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése. A jövőbeli munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi összetevői a válaszadók mintegy egynegyede számára fontos nagymértékben, közel felük számára pedig eléggé.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és jogászai pályája során a főnökével/munkahelyi vezetőjével való kapcsolat érzelmi összetevőit?	
Nagymértékben	21,2%
Eléggé	48,5%
Közepesen	24,2%
Kevésbé	6,1%

18. ábra: *A joghallgatók és a leendő munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése*

A női válaszadóknál az átlagos adatokat láthatjuk. A férfiaknál az átlaghoz képest kicsit magasabb a „közepesen fontos” válaszok aránya.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	20,5%	23,8%
Eléggé	47,7%	47,6%
Közepesen	22,7%	28,6%
Kevésbé	9,1%	

19. ábra: *A női joghallgatók és a leendő munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése nemek szerint*

4.3. A pályairányulást befolyásoló egyéb területek. A kutatás során vizsgáltam egyebek mellett a leendő jogászai pálya anyagi megbecsülésének, a munkakörülmények tárgyi és technikai feltételeinek, és az éves fizetett szabadnapok számának fontosságát is. Az ezekre kapott eredmények azért fontosak, mert így össze lehet hozni azokat hasonlítani az érzelmi összetevők fontosságával.

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és jogászai pályája során a munkája anyagi megbecsülését?	
Nagymértékben	68,7%
Eléggé	22,4%
Közepesen	9%

20. ábra: A joghallgatók és leendő munka anyagi megbecsülése

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogászai pályája során a munkakörülmények tárgyi és technikai feltételeit?	
Nagymértékben	38,8%
Eléggé	47,8%
Közepesen	11,9%
Kevésbé	1,5%

21. ábra: A joghallgatók és leendő munkakörülmények tárgyi és technikai feltételei

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogászai pályája során az éves fizetett szabadnapok számát?	
Nagymértékben	49,2%
Eléggé	25,4%
Közepesen	20,9%
Kevésbé	3%

22. ábra: A joghallgatók és leendő munka során az éves fizetett szabadnapok száma

Mennyire tartja fontosnak a későbbi foglalkozása és leendő jogászai pályája során az adott munkahely hozzájárulását a szakmai fejlődéshez?	
Nagymértékben	50,7%
Eléggé	41,8%
Közepesen	7,5%

23. ábra: A joghallgatók és leendő munkahely hozzájárulása a szakmai fejlődéshez

4.4. Következtetések a joghallgatók válaszai alapján. Az egyik fő kutatási kérdés az volt, hogy mennyire játszanak fontos szerepet az érzelmi összetevők a joghallgatók pályaválasztásában. Az egyes érzelmi területek között van-e fontossági sorrend, és ha igen, akkor melyek a fontosabbak és a kevésbé fontosak? A hipotézis szerint egyrészt az érzelmi összetevők mérsékelt szerepet játszanak a leendő jogászok pályaválasztásában, másrészt a nők általában fontosabb szerepet tulajdonítanak az érzelmi tényezőknek, mint a férfiak.

A kérdőívben a pályairányulást befolyásoló hat érzelmi területre kérdeztem rá, valamint négy olyan területre, amelyek teljesen más irányból közelítik a kérdést. Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a válaszadók közül mennyien adtak egy-egy kérdésre „nagymértékben fontos” választ akkor a következő adatokat kapjuk kerekítve százalékban kifejezve:

Az egyes érzelmi területek	Joghallgatók	Nők	Férfiak
Munkaöröm	56	42	80
Alkotás öröme	26	25	29
Esztétikai öröm	32	29	38
Munkakörülmények érzelmi légköre	47	50	38
Munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése	29	30	28
A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése	21	20	24
Átlag	35	33	40

1. táblázat: A joghallgatók között a pályairányulás egyes érzelmi összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

Egyéb területek	Joghallgatók	Nők	Férfiak
Anyagi megbecsülés	69	66	76
A munkakörülmények tárgyi és technikai feltételei	39	34	48
Az éves fizetett szabadnapok száma	49	50	48
A munkahely hozzájárulása a szakmai fejlődéshez	51	48	52
Átlag	52	50	56

2. táblázat: A joghallgatók között a pályairányulás egyéb összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

A fentiek alakján az alábbi megállapításokat lehet tenni:

- Az adatok részben igazolták a hipotézist, mivel az érzelmi összetevőket nagymértékben fontosnak tartó joghallgatók 35%-os aránya jelentősen alacsonyabb a nem érzelmi összetevők 52%-os átlagához képest. Az érzelmi összetevők tehát mérsékeltebb szerepet játszanak a leendő jogászok pályaválasztásában, mint az egyéb szempontok.
- Az egyes érzelmi területek között kimutatható bizonyos fontossági sorrend, amely alapján a hallgatók leginkább a munkaörömet (56%) és a munkakörülmények érzelmi légkörét (47%) tartják legfontosabbnak, a leendő munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi részét pedig a legkevésbé fontosnak (21%).
- Meglepő módon a hipotézissel szemben éppen a férfiak (40%) azok, akik nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az érzelmi szempontoknak a nőkhöz (33%) képest. Ez a megállapítás egyébként igaz a pályairányulás egyéb területeinek vonatkozásában is (56% - 50%). Különösen szembetűnő a különbség a

munkaöröm vonatkozásában, ahol kétszeres differenciát láthatunk a férfiak javára.

5. A gyakorló jogászok érzelmei a pályairányulásukkal összefüggésben

Ebben a fejezetben bemutatom és értékelem a jogászok körében végzett vizsgálatok alapján – a pályairányulással összefüggésben – az érzelmi összetevők megítélését. Elsőként a kutatás kereteit ismertetem, majd a pályairányulást befolyásoló érzelmi területekkel foglalkozom a kérdőívek kiértékelése segítségével, végül a legfontosabb következtetéseket vonom le.

5.1. A minta bemutatása. A kutatásban összesen 117 jogász vett részt, háromnegyedük nő.

Mi az ön neme?	
Férfi	23,1%
Nő	76,9%

24. ábra: A jogászok nemi eloszlása

A válaszadók közel fele 40 és 50 év közötti személy volt, egyharmaduk 30 és 40 év közötti.

Mi az ön életkora?	
20-30 között	12%
30-40 között	35,9%
40-50 között	48,7%
50-60 között	3,4%

25. ábra: A jogászok életkora

A résztvevők fele cum laude, negyede summa cum laude minősítéssel szerezte diplomáját.

Milyen volt a diplomája minősítése?	
Summa cum laude	27,4%
Cum laude	51,3%
Rita	17,1%
Erre nem szeretnék válaszolni	4,3%

26. ábra: A jogászok diplomájának minősítése

A válaszadók legnagyobb hányada a közigazgatásban és az ügyvédi pályán dolgozik.

Milyen jogászi pályán töltötte eddigi pályafutása legnagyobb részét?	
bírói	6%
ügyvédi	22,2%
közigazgatás	35,9%
gazdasági társaságok	7,7%
egyéb jogi pálya	21,4%
ügyészi	6,8%

27. ábra: *A jogászok pályairányultsága*

A résztvevők kevesebb mint fele elsőgenerációs értelmiségi, egyharmaduknak mindkét szülő diplomás volt.

Mi az ön szüleinek iskolai végzettsége?	
Mindkét szülő diplomás	35%
Egyik szülő diplomás	22,2%
Egyik szülő sem rendelkezik diplomával	42,7%

28. ábra: *A jogászok szüleinek iskolai végzettsége*

A jogász válaszadók négyötöde házasságban vagy élettársi viszonyban él.

Milyen családi kapcsolatban él?	
Házas vagy élettársi	79,5%
Elvált vagy külön él	5,1%
Egyedülálló	12,8%
Erre nem szeretnék válaszolni	2,6%

29. ábra: *A jogászok családi kapcsolatai*

A résztvevők legnagyobb részének eddig három vagy több munkahelye is volt, csak egynegyedük dolgozik ugyanazon a munkahelyen, ahol a pályáját kezdte. Ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy a válaszadók fele 40 és 50 év közötti jogász volt.

Mennyi munkahelye volt eddig?	
Három vagy több	41,9%
Kettő	31,6%
Egyetlen	26,5%

30. ábra: *A jogászok eddigi munkahelyeinek száma*

5.2. A pályairányulást befolyásoló érzelmi területek. A jogászok pályairányulásáról is elmondható az, hogy a különböző érzelmek komplex módon áthatják és befolyásolják azt. Ezek részletes és alapos megismerése hozzájárulhat a jogi pályákon dolgozók pályairányulásának jobb megértéséhez. Az empirikus vizsgálat által érintett főbb érzelmi területek: a munkaöröm, az alkotás öröme, az esztétikai öröm, a munkakörülmények érzelmi légköre, a munkatársi kapcsolatok

érzelmi töltése, a munkahelyi vezetőjével való kapcsolat érzelmi összetevői, valamint a pályairányulás módosításának érzelmi összetevői.

5.2.1. A munkaöröm. A válaszadók több mint 80%-a számára nagymértékben vagy eléggé fontos a munkaöröm.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során a végzett munka nyújtotta örömet?	
Nagymértékben	38,5%
Eléggé	44,4%
Közepesen	13,7%
Kevésbé	2,6%

31. ábra: A jogászok és a munkaöröm

A női válaszadóknál az átlagnál kicsit magasabb az első két válasz aránya. A férfiaknál a nőkhöz képest némileg alacsonyabb az első két válasz száma.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	40%	37,9%
Eléggé	45,6%	41,4%
Közepesen	12,2%	13,8%
Kevésbé	2,2%	3,4%
Egyáltalán nem		3,4%

32. ábra: A jogászok és a munkaöröm nemek szerint

Az ügyvédi pályán dolgozókat tekintve az átlagos számokat látjuk.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során a végzett munka nyújtotta örömet?	
Nagymértékben	41,7%
Eléggé	41,7%
Közepesen	12,5%
Egyáltalán nem	4,2%

33. ábra: Az ügyvédek és a munkaöröm

A közigazgatásban dolgozók között már kisebb az első két válasz aránya.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során a végzett munka nyújtotta örömet?	
Nagymértékben	35%
Eléggé	40%
Közepesen	22,5%
Kevésbé	2,5%

34. ábra: A közigazgatásban dolgozók és a munkaöröm

A bírói és ügyészi pályán dolgozó jogászoknál az átlagot (38,5%-ot) jóval meghaladja a munkaörömet nagymértékben fontosnak tartók száma.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során a végzett munka nyújtotta örömet?	
Nagymértékben	50%
Eléggé	42,9%
Kevésbé	7,1%

35. ábra: *A bírók/ügyészek és a munkaöröm*

5.2.2. Az alkotás öröme. A válaszadók 80%-a számára nagymértékben vagy eléggé fontos az alkotás öröme.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során az alkotás nyújtotta örömet?	
Nagymértékben	40,2%
Eléggé	40,2%
Közepesen	14,5%
Kevésbé	4,3%

36. ábra: *A jogászok és az alkotás öröme*

A női válaszadóknál a „nagymértékben fontos” válaszok száma meghaladja az átlagot elsősorban a „közepesen fontos” válaszok rovására. A férfiaknál az átlaghoz képest határozottan alacsonyabb a „nagymértékben fontos” válaszok aránya, és sokkal magasabb a „közepesen fontos” válaszok száma.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	44,3%	31%
Eléggé	39,8%	41,4%
Közepesen	10,2%	31%
Kevésbé	5,7%	
Egyáltalán nem		3,4%

37. ábra: *A jogászok és az alkotás öröme nemek szerint*

5.2.3. Az esztétikai öröm. A válaszadók kétharmadának nagymértékben vagy eléggé fontos az esztétikai öröm.²¹

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során az esztétikai örömet?	
Nagymértékben	20,5%
Eléggé	45,3%
Közepesen	23,1%
Kevésbé	8,5%
Egyáltalán nem	2,6%

38. ábra: *A jogászok és az esztétikai öröm*

A női válaszadóknál az átlagos arányokat láthatjuk. A férfiaknál lényegében ugyanezt lehet megállapítani azzal, hogy az „egyáltalán nem fontos” válaszok

²¹ Esztétikai öröm alatt érte pl. a munkahelynek helyet adó épület külső megjelenését, belsőépítészeti kialakítását, és az irodák berendezését

aránya jóval magasabb az átlaghoz és különösen a nőkhöz képest.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	20,5%	20,7%
Eléggé	46,6%	41,4%
Közepesen	22,7%	24,1%
Kevésbé	9,1%	6,9%
Egyáltalán nem	1,1%	6,9%

39. ábra: A jogászok és az esztétikai öröm nemek szerint

5.2.4. A munkakörülmények érzelmi légköre. A válaszadók 85%-a számára nagymértékben vagy eléggé fontos az esztétikai öröm.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során a munkakörülmények érzelmi légkörét?	
Nagymértékben	50,4%
Eléggé	35%
Közepesen	11,1%
Kevésbé	2,6%

40. ábra: A jogászok és a munkakörülmények érzelmi légköre

A női válaszadók között az átlaghoz képest nagyobb volt az esztétikai örömet „nagymértékben fontosnak” tartók aránya. A férfiaknál az átlaghoz képest alacsonyabb volt az esztétikai örömet „nagymértékben fontosnak” tartók aránya.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	54,5%	41,4%
Eléggé	33%	41,4%
Közepesen	9,1%	13,8%
Kevésbé	3,4%	
Egyáltalán nem		3,4%

41. ábra: A jogászok és a munkakörülmények érzelmi légköre nemek szerint

5.2.5. A munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése. A válaszadók közel 80%-a számára nagymértékben vagy eléggé fontos a munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során a munkatársakkal való kapcsolatok érzelmi összetevőit?	
Nagymértékben	38,5%
Eléggé	39,3%
Közepesen	12,8%
Kevésbé	7,7%
Egyáltalán nem	1,7%

42. ábra: A jogászok és a munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése

A női között az átlaghoz képest nagyobb volt a „nagymértékben fontos” válaszok aránya. A férfiaknál jelentősen alacsonyabb volt a „nagymértékben fontos”

válaszok száma az átlaghoz, és különösen a női válaszadókhoz képest.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	43,2%	27,6%
Eléggé	37,3%	44,8%
Közepesen	9,1%	20,7%
Kevésbé	9,1%	3,4%
Egyáltalán nem	1,1	3,4%

43. ábra: *A jogászok és a munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése nemek szerint*

5.2.6. A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése. A válaszadók közel 77%-a számára nagymértékben vagy eléggé fontos a munkahelyi vezetővel való kapcsolatok érzelmi összetevői.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászai pályája során a főnökével/munkahelyi vezetőjével való kapcsolat érzelmi összetevőit?	
Nagymértékben	37,6%
Eléggé	40,2%
Közepesen	12,8%
Kevésbé	6%
Egyáltalán nem	3,4%

44. ábra: *A jogászok és a munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése*

A női válaszadóknál az átlagos arányokat láthatjuk. A férfiaknál az átlaghoz képest kicsit alacsonyabb az „eléggé fontos”, és magasabb a „közepesen fontos” válaszok aránya.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	38,6%	37,9%
Eléggé	43,2%	31%
Közepesen	10,2%	17,2%
Kevésbé	5,7%	6,9%
Egyáltalán nem	2,3%	6,9%

45. ábra: *A jogászok és a munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése nemek szerint*

5.2.7. A pályairányulás módosításának érzelmi összetevői. A válaszadók közel 75%-a számára nagymértékben vagy eléggé fontos a munkahelyi vezetővel való kapcsolatok érzelmi összetevői.

Amennyiben pályát módosítana vagy már módosított, mennyire tartja/tartotta fontosnak a pályairányulás módosításának érzelmi összetevőit?	
Nagymértékben	40,9%
Eléggé	34,8%
Közepesen	18,3%
Kevésbé	3,5%
Egyáltalán nem	2,6%

46. ábra: A jogászok és a pályairányulás módosításának érzelmi összetevői

A nőknél az átlaghoz képest némileg magasabb a „nagymértékben fontos” válaszok száma. A férfiaknál az átlaghoz képest jelentősen alacsonyabb a „nagymértékben fontos” és magasabb a „közepesen fontos” válaszok aránya.

	Nők	Férfiak
Nagymértékben	44,8%	32,1%
Eléggé	34,5%	35,7%
Közepesen	16,1%	21,4%
Kevésbé	2,2%	7,1%
Egyáltalán nem	2,3%	3,6%

47. ábra: A jogászok és a pályairányulás módosításának érzelmi összetevői nemek szerint

5.3. A pályairányulást befolyásoló egyéb területek. A kutatás során vizsgáltam egyebek mellett a leendő jogászai pályája anyagi megbecsülésének, a munkakörülmények tárgyi és technikai feltételeinek, és az éves fizetett szabadnapok számának fontosságát is. Az ezekre kapott eredmények azért fontosak, mert így össze lehet hozni azokat hasonlítani az érzelmi összetevők fontosságával.

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászai pályája során a munkája anyagi megbecsülését?	
Nagymértékben	38,5%
Eléggé	46,2%
Közepesen	13,7%
Kevésbé	1,7%

48. ábra: A jogászok és a munka anyagi megbecsülése

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászai pályája során a munkakörülmények tárgyi és technikai feltételeit?	
Nagymértékben	34,2%
Eléggé	50,4%
Közepesen	12,8%
Kevésbé	2,6%

49. ábra: A jogászok és a munkakörülmények tárgyi és technikai feltételei

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során az éves fizetett szabadnapok számát?	
Nagymértékben	28,4%
Eléggé	32,8%
Közepesen	24,1%
Kevésbé	6%
Egyáltalán nem	8,6%

50. ábra: A jogászok és az éves fizetett szabadnapok száma

Mennyire tartja fontosnak eddigi jogászi pályája során az adott munkahely hozzájárulását a szakmai fejlődéshez?	
Nagymértékben	37,4%
Eléggé	42,4%
Közepesen	14,4%
Kevésbé	5,1%
Egyáltalán nem	3,4%

51. ábra: A jogászok és a munkahely hozzájárulása a szakmai fejlődéshez

5.4. Következtetések a jogászok válaszai alapján. Az egyik fő kutatási kérdés az volt, hogy mennyire játszanak fontos szerepet az érzelmi összetevők a jogászok pályairányulásában és esetleges pályamódosításában. Továbbá az egyes érzelmi területek között van-e fontossági sorrend, és ha igen, akkor melyek a fontosabbak és a kevésbé fontosak? A hipotézis szerint egyrészt az érzelmi összetevők mérsékelt szerepet játszanak a jogászok pályaválasztásában, másrészt a nők általában fontosabb szerepet tulajdonítanak az érzelmi összetevőknek, mint a férfiak. A hipotézisek között szerepelt az is, hogy az egyes jogászi pályák művelői között is van szignifikáns különbség az érzelmi területek rangsorában.

A kérdőívben a pályairányulást befolyásoló hét érzelmi területre kérdeztem rá, valamint négy olyan területre, amelyek teljesen más irányból közelítik a kérdést. Amennyiben megvizsgáljuk, hogy a válaszadók közül mennyien adtak egy-egy kérdésre „nagymértékben fontos” választ akkor a következő adatokat kapjuk kerekítve százalékban kifejezve:

Az egyes érzelmi területek	Jogászok	Nők	Férfiak
Munkaöröm	39	40	38
Alkotás öröme	40	44	31
Esztétikai öröm	21	21	21
Munkakörülmények érzelmi légköre	50	54	44
Munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése	39	43	28
A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése	38	39	38

A pályairányulás módosításának érzelmi összetevői	41	45	32
Átlag	38	41	33

3. táblázat: A jogászok között a pályairányulás egyes érzelmi összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

Egyéb területek	Jogászok	Nők	Férfiak
Anyagi megbecsülés	39	36	45
A munkakörülmények tárgyi és technikai feltételei	34	34	31
Az éves fizetett szabadnapok száma	28	29	31
A munkahely hozzájárulása a szakmai fejlődéshez	35	35	36
Átlag	34	34	36

4. táblázat: A jogászok között a pályairányulás egyéb összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

Amennyiben megvizsgáljuk az egyes jogász pályák művelői között a pályairányulás érzelmi összetevőit „nagymértékben fontosnak” tartók arányát, akkor a következő adatokat kapjuk kerekítve százalékban kifejezve:

Az egyes érzelmi területek	Ügyvédi pálya	Közigazgatás	Bíróságok és ügyészségek	Jogászok átlaga
Munkaöröm	42	35	50	39
Alkotás öröme	42	38	38	40
Esztétikai öröm	17	20	14	21
Munkakörülmények érzelmi légköre	29	63	50	50
Munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése	29	45	29	39
A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése	29	40	21	38
A pályairányulás módosításának érzelmi összetevői	29	38	31	41
Átlag	31	40	33	38

5. táblázat: Az egyes jogász pályákon a pályairányulás érzelmi összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

A fentiek alakján az alábbi megállapításokat lehet tenni:

- a) Az adatok cáfolták az egyik hipotézist, mivel az érzelmi összetevőket nagymértékben fontosnak tartó jogászok 38%-os aránya nem alacsonyabb, hanem éppen ellenkezőleg, kissé magasabb is a nem érzelmi összetevők 34%-os átlagához képest. Az érzelmi összetevők tehát legalább olyan vagy kis mértékben fontosabb szerepet játszanak a jogászok pályairányulásában, mint az egyéb materiális szempontok.
- b) Az egyes érzelmi területek között kimutatható bizonyos fontossági sorrend, amely alapján a jogászok leginkább a munkakörülmények érzelmi légkörét (50%) tartják fontosnak, a munka nyújtotta esztétikai örömet pedig a legkevésbé fontosnak (21%).
- c) A hipotézisnek megfelelően a jogászok körében a nők (41%) nagyobb jelentőséget tulajdonítanak az érzelmi szempontoknak mint a férfiak (33%). A pályairányulás egyéb területeinek vonatkozásában a számok már kiegyenlítettebb képet mutatnak (36% a férfiaknál és 34% a nőknél).
- d) Az egyes jogi pályákon belül is megfigyelhető szignifikáns különbség az érzelmi kérdések fontosságának. A három kiválasztott jogi pályáról elmondható, hogy az ügyvédek és a bírói/ügyészi pályán dolgozók számára az átlagosnál kisebb szerepet játszanak a pályairányulás során az érzelmek, míg a közigazgatásban dolgozók esetében az átlagos vagy attól némileg magasabb számokat látunk.
- e) Az ügyvédi pályán a munkaöröm (42%) és az alkotás öröme (42%) a legfontosabb területek, a legkevésbé pedig az esztétikai öröm (17%).
- f) A közigazgatásban dolgozók között kiemelkedően fontos a munkakörülmények érzelmi légköre (63%), amely a legmagasabb értéknek számít a kutatási eredmények között. Itt is az esztétikai öröm a legkevésbé fontos érzelmi terület (20%).
- g) A bírói és ügyészi pályán a munkaöröm és a munkakörülmények érzelmi légköre bizonyultak a legfontosabbnak, az esztétikai öröm pedig a legkevésbé fontosnak (14%). Utóbbi a legalacsonyabb mutató a kutatási adatok között.

6. Következtetések

A kutatásból levonható következtetéseket a dolgozat 4.4. és 5.4. fejezeteiben már részletesen bemutattam, külön a joghallgatók és külön a már gyakorló jogászok vonatkozásában.

A hipotézisek között került megfogalmazásra azonban az is, hogy kimutatható és érdemi különbség van a joghallgatók és a gyakorló jogászok között a pályairányulás érzelmi összetevői tekintetében. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy az adatok ezt megerősítették vagy cáfolták.

Amennyiben megvizsgáljuk, hogy az egyes összetevők tekintetében a válaszadók közül mennyien adtak egy-egy kérdésre „nagymértékben fontos” választ akkor a következő adatokat kapjuk kerekítve százalékban kifejezve:

Az egyes érzelmi területek	Joghallgatók	Jogászok
Munkaöröm	56	39
Alkotás öröme	26	40
Esztétikai öröm	32	21
Munkakörülmények érzelmi légköre	47	50
Munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése	29	39
A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése	21	38
Átlag	35	38

6. táblázat: A joghallgatók és a jogászok között a pályairányulás egyes érzelmi összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

Egyéb területek	Joghallgatók	Jogászok
Anyagi megbecsülés	69	39
A munkakörülmények tárgyi és technikai feltételei	39	34
Az éves fizetett szabadnapok száma	49	28
A munkahely hozzájárulása a szakmai fejlődéshez	51	35
Átlag	52	34

7. táblázat: A joghallgatók és a jogászok között a pályairányulás egyéb összetevőit nagymértékben fontosnak tartók aránya százalékban kifejezve és kerekítve

Az adatokból az alábbi következtetések vonhatók le:

- a) Nem nyert megerősítést az a hipotézis, hogy kimutatható és érdemi különbség van a joghallgatók és a gyakorló jogászok között a pályairányulás érzelmi összetevői tekintetében. Az átlagszámok mindössze kismértékű különbséget mutatnak a jogászok javára (38%) szemben a joghallgatókkal (35%).
- b) Az egyes érzelmi területeket külön vizsgálva már figyelemreméltó eltérések figyelhetők meg.
- c) A munkaöröm a hallgatók között egyértelműen a legfontosabb érzelmi terület (56%), ezzel szemben a jogászoknál ez csupán a közepesen fontos érzelmi területek közé tartozik (39%).

- d) Az alkotás öröme a hallgatóknál az egyik legkevésbé exponált terület (26%), a pályán hosszabb ideje dolgozó gyakorló jogászok között viszont ez határozottabban fontosabb tényező (40%).
- e) Az esztétikai öröm tekintetében is szignifikáns különbség tapasztalható. A joghallgatók számára ez közepesen fontos terület (32%), a jogászoknál a legkevésbé lényeges érzelmi komponens (21%).
- f) A munkakörülmények érzelmi légköre a jogászok körében a legfontosabbnak bizonyult (50%), ami nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy ők már hosszú évek óta tapasztalják ennek területnek a súlyát a mindennapok során. Ugyanakkor a hallgatók adatai sem sokkal maradnak el ettől (47%).
- g) A munkahelyi vezetővel való kapcsolat érzelmi töltése az a terület, ahol a legélesebb a különbség a két csoport válaszaiban. A joghallgatóknál ez a legkevésbé fontos érzelmi összetevő (21%), ezzel szemben a jogászoknál ez az adat majdnem ennek a duplája (38%). Ennek értelemszerűen munkapszichológiai okai is vannak. A jogászok már saját bőrükön tapasztalhatták meg mekkora jelentősége van a munkahelyi vezetővel való kapcsolat valamennyi tényezőjének, a hallgatóknak erről még csak – feltehetően idealizált – elképzeléseik lehetnek. Munkatársi kapcsolatok érzelmi töltése tekintetében ugyanezen okok állhatnak a kisebb eltérés hátterében (29% - 39%).
- h) Végül a pályairányulás materiális összetevői tekintetében két érdekes adatra szeretném felhívni a figyelmet. A munka anyagi megbecsülése mindkét csoportnál a legfontosabb szempont, ugyanakkor a joghallgatóknál ez kiemelkedik a többi terület közül (70%), ezzel szemben a jogászoknál csak enyhén előzi meg a többi területet (39%). Az éves fizetett szabadnapok számában láthatunk még jelentős eltérést a két mintacsoport között. Amíg a jogászoknál ez a legkevésbé fontos terület (28%), addig a hallgatók sokkal nagyobb aránya tartja ezt nagymértékben fontosnak (49%).

A tanulmány végén szeretném megköszönni a hallgatóknak és gyakorló jogászoknak a részvételüket a kérdőíves felmérésben. A nagyszámban visszaküldött űrlapok hozzájárultak ahhoz, hogy pontosabb képet kaphassunk a pályairányulást meghatározó érzelmi összetevők szerepéről és fontosságáról a joghallgatók és a már hosszabb ideje a jogi pályán dolgozók körében. Szeretném megköszönni a témavezetőmnek is a segítségét és az iránymutatásait.

A tanulmány következtetései újabb izgalmas kérdéseket is felvetnek. Ilyen például az, hogy vajon hasonló eredményeket kapnánk-e más tudományterületeken diplomázottak és hallgatók tekintetében, illetve van-e értékelhető különbség a humán területen és a műszaki területeken tanuló és dolgozó diplomások adatai között. Remélhetőleg ezekre a kérdésekre is válaszokat kapunk későbbi kutatások segítségével.

Irodalomjegyzék

- Cannon, W.B. (1927). „The James-Lange theory of emotion: A critical examination and an alternative theory”, *American Journal of Psychology*, 39:10-124.o. <https://doi.org/10.2307/1415404>
 - Csépe Valéria – Győri Miklós– Ragó Anett: *Általános pszichológia 1-3. – 3. Nyelv, tudat gondolkodás*. Budapest, 2008.
 - Csirszka János: *A személyiség munkatevékenységének pszichológiája*. Budapest, 1985. 215. p
 - Daniel Goleman: *Érzelmi intelligencia*; ford. N. Kiss Zsuzsa; Háttér, Bp., 1997
 - Fisher, W. Kurt – Shaver, R. Phillip – Carnochran Peter: How Emotions Develop and How they Organise Development, *Cognition and Emotion*. Vol 4, No. 2, 1990. 81–127. pp <https://doi.org/10.1080/02699939008407142>
 - Fónai Mihály: Az ideálkép és a valóság: (jogi kari) hallgatói pályatervek változásai az egyetemi életútban, *Pro Futuro*, 2018/2., 81-108.o. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2018/2/4721>
 - Kleinginna, R. Paul – Kleinginna, M. Anne: A Categorized List of Emotion Definitions, with Suggestions for a Consensual Definition, *Motivation and Emotion*, Vol 5, No. 4, 1981. 345-79. pp. <https://doi.org/10.1007/BF00992553>
 - Locke, Edwin A.: „Why emotional intelligence is an invalid concept” *Journal of Organizational Behavior* 26 (4), 425–431. o. <https://doi.org/10.1002/job.318>
 - Peter Salovey - John D. Mayer: Emotional Intelligence, *Imagination, Cognition and Personality*, Volume: 9 issue: 3, page(s): 185-21, , Issue published: March 1, 1990 <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
 - Szilágyi Klára: *Pályalélektan*. Gödöllő, 2011. 45. o.
 - Zakar András: A joghallgatók pályairányulásának érzelmi összetevői, *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica 81*, 1001-1011.o., Szeged, 2018, <http://acta.bibl.u-szeged.hu/53961> (2022. 03. 30.)
 - Zakar András: A joghallgatók pályával való azonosulásának pszichológiai sajátosságai. In: Szabó Imre (szerk.): *Ius et legitimatio*. Tanulmányok Szilberek Jenő 90. születésnapja tiszteletére, Szeged, 2008, 358.o.
 - Zakar András: A jogi pályák pszichológiai háttere, *Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica 65*, 801-817.o., Szeged, 2004, <http://acta.bibl.u-szeged.hu/7240/> (2022. 03. 30.)
-
-

A jogi nyelv hatása a munkahelyi kommunikációra és az ehhez fűződő attitűd vizsgálata

Béres Attila *

A kutatás lefolytatásának alapvető célja annak vizsgálása volt, hogy hogyan befolyásolja a munkavállalók attitűdjét a munkáltató írásbeli kommunikációjában megjelenő jogi nyelv. A munkáltató kommunikációja munkaviszonyból eredő jogokat és kötelezettségeket keletkeztethet, így kiemelten fontos, hogy a fogadó fél megfelelően megértse az üzenetet. Továbbá gyakorlati jelentősége lehet annak, hogy a munkavállalóban milyen érzelmi attitűdöt vált ki az adott üzenet. Empirikus kutatás révén ebben a témában válaszoltak kérdésekre egy nagyvállalati méretű szervezet munkatársai.

Kulcsszavak: jog és nyelv, kommunikáció, munkavállaló, attitűd

The Effect of Legal Language on Workplace Communication and an Examination of Related Attitudes

The basic purpose of conducting the research was to examine how the legal language appearing in the employer's written communication influences the employees' attitude. Under employment relationship rights and obligations may arise through the employer's communication, thus it is extremely important that the receiving party understands the message properly. In addition, the emotional attitude the given message evokes in the employee can be of practical importance. Through empirical research, employees of a large company-sized organization answered questions on this topic.

Keywords: law and language, communication, employee, attitude

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2094>

Bevezetés

Az emberi és társadalmi érintkezés alapja a kommunikáció, amelynek számtalan formáját, eszközét és közegét tudjuk megkülönböztetni, és ezeket a legkülönfélébb tudományos módszerekkel kategóriákba sorolni. A beszéd, az írás, a vizuális ábrázolás, vagy akár a mély hallgatás is mind a kommunikáció, az üzenet átadásának eszköze lehet.

* Vezető jogtanácsos, Magyar Állami Operaház.

Az ember egy teljes életén át kommunikál, folyamatosan üzeneteket küld és fogad. Nem kivétel ez alól a munkahely sem, ahol felnőtt életük jelentős részét töltik el az emberek, akár beosztotti, akár vezetői minőségben, ugyanígy akár a munkavállalói, akár a munkáltatói oldalon. A munkaviszony alanyai folyamatos információcserében élnek, kezdve a legalapvetőbb munkaidő-beosztástól és munkautasítástól kezdve, egészen nem kötelező informális események kommunikációjáig. A felek közötti kapcsolat szükség szerint megnyilvánul valamilyen formában, és ennek jellemző módja az írásbeliség.

A munkáltató írásbeli kommunikációja mögött is emberi tevékenység rejlik, ezért minden egyes szövegnek a tartalmától függetlenül meghatározó stílusa, formája és karaktere lehet. Mindezek észszerű módon hatással vannak az olvasóra, belőle valamilyen reakciót váltanak ki. A szervezeteknek, különösen a munkahelyeknek kellő hangsúlyt kell fektetniük arra, hogy kommunikációjuk hatékony, a címzett részére könnyen befogadható, azaz megérthető és feldolgozható legyen. Nem nehéz belátni, hogy egy szervezet akkor lehet sikeres, akkor érhet el eredményeket, ha tagjai megértik a közös elérendő célt, a munkafolyamatok lépéseit, egyszersmind a kerülendő és tiltott magatartásokat.

A tanulmányom célja a fentiekben érintett hatékony munkahelyi kommunikáció vizsgálata egy empirikus kutatáson keresztül. A vizsgált szervezet (munkahely) nagyvállalati mérete kiválóan alkalmas arra, hogy a felvett kérdőívben a munkavállalók széles körének véleményét ismerjük meg, és esetleg olyan eredmények azonosíthatók, amelyek érdemben javítani és fejleszteni tudják a munkahelyi kommunikációt.

A munka jelenkori világát számos változás jellemzi. Korunk gondolkodása szerint a munkavállaló nem egyszerű erőforrás, hanem érték, és a jól működő munkahelyen odafigyelnek a munkavállalói élményre is. Ebben a keretben a munkavállalói motivációt már nem kizárólag az elvárásokat elérő vagy meghaladó munkabérral lehet kielégíteni, hanem szükség van egyéb tevőleges munkáltatói intézkedésekre is. Ebben beletartozik az is, hogy a munka törvénykönyve szerinti, végrehajtásának formájában nem konkretizált tájékoztatásokat a munkáltató milyen módon adja meg a munkavállalónak. Távolról vizsgálva ez egy formális jogi kötelezettség teljesítése – például közölni a munkaidő-beosztást vagy a legfrissebb munkáltatói utasítást –, azonban közelebbről szemlélve nem hanyagolhatjuk el a közlés címzettjének emberi, ha úgy tetszik, lélektani oldalát. Ezért pedig szükségszerűen minden szervezetben, különösen a munkahelyeken meg kell találni a megfelelő *nyelvet* a munkatársakkal.

A kutatás ötlete a fenti gondolatok mentén született, azzal a céllal, hogy felmérje a fennálló helyzetet a kiválasztott szervezetben, vizsgálat alá vegye a megfogalmazott hipotéziseket, és esetlegesen tovább hasznosítható következtetéseket fogalmazzon meg a döntéshozók számára. Ennek elérésre érdekében a tanulmány első részében a jog és nyelvre, a kommunikációra és az attitűdre vonatkozó általános elméleti ismeretek kerültek rögzítésre, és a második részben olvashatók a konkrét kutatásra vonatkozó leírások, elemzések és következtetések.

1. A kutatást megalapozó elméleti háttér

A tanulmány ezen fejezetében kerül bemutatásra a „*jog és nyelv*” kutatási területe, annak rövid történeti előzményeivel. A fejezet második részében a munkahelyi kommunikációval kapcsolatos kiindulási gondolatokat, majd zárásképp az attitűd pszichológiai megközelítését mutatom be röviden.

1.1. A jog és nyelv. A jog és a nyelv területén folytatott kutatások jellemzően a jogi szaknyelv filozófiai és nyelvtudományi sajátosságait, valamint a jogalkalmazás során tapasztalt jelenségeket helyezik középpontba.

A napjainkban önálló tudományterületként számon tartott „*jog és nyelv*” („law and language”) témakörben az 1970-es és 1980-as években folytatták le az első kutatásokat az Egyesült Államokban.¹ Ekkor születtek meg azok a művek, amelyekben a jogról a nyelvtudomány eszközeinek segítségével értekeztek.² A kutatások kibontakozásának előfeltétele lehetett, hogy a nyelvtudományban végbemenjenek azok a XX. századi változások, amelyek révén a nyelv eszközként történő felfogása, Wittgenstein munkássága nyomán, elmozdult egy komplexebb nézőpont felé.³ Az 1970-es évekre a nyelvészetben megjelent a *pragmatikának* nevezett irányzat, amely a vizsgálódás középpontjába a nyelv használóit állítja, a közöttük lévő viszonyokat. A pragmatika vizsgálódásai a nyelvtudományon kívüli tényezőket, így például szociológiai tényezőket is figyelembe vesz,⁴ és „azt vizsgálja tehát, hogy a nyelvi kifejezéseket hogyan használják az emberek cselekvésre, hogyan alakítják segítségükkel a valóságot.”⁵

A nyelvnek fontos funkciója a világ megismerése, a világról való gondolkodás. A nyelv fogalma alatt elsődlegesen valamely természetes nyelvet értjük, amely mellett léteznek az ún. másodlagos nyelvek (például a költészet), illetve a mesterséges és formalizált nyelvek. Ezek a nyelvek is a világ leírását, megismerését és feldolgozását segítik, adott esetben a természetes nyelv hibáinak, homályosságának vagy pontatlanságának orvoslásával. A nyelvtudomány bizonyos meglátása szerint a természetes nyelvek „kognitív szempontból tökéletlenek: inkább akadályai, mintsem elősegítői a világos gondolkodásnak és megismerésnek.”⁶ A valóságban a természetes nyelvek emberek milliárdjainak szolgálnak kielégítő eszközként a világ megismerésére és feldolgozására, és mellette tudományos nyelveket használnak a természetes nyelvbe ágyazva. Ennek alapján elfogadhatjuk, hogy a nyelv és a megismerés között szoros összefüggések vannak, azaz „mind a nyelv, mind a megismerő gondolkodás ugyanazoknak a tevékenységeknek a strukturális

¹ Vinnai Edina: *Harc a szavakért – Közérthetőség a jogban*. In: *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, XII. évfolyam, 1. szám, 2017., 45. o.

² Conley, John M.; O’Barr, William M.; Riner, R. C.: *Just Words: Law, Language, and Power*, Third Edition. Chicago: University of Chicago Press, 2019. 11. o.

³ Vinnai Edina: *A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése*. In: *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVIII, 2010. 146. o.

⁴ Uo. 152. o.

⁵ Uo. 155. o.

⁶ Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek [Digitális kiadás.]* Budapest: Akadémiai Kiadó, 2016. <https://doi.org/10.1556/9789630597081> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/nyelvek_chap16_p44#nyelvek_chap16_p44 (2022. 03. 14.)

eleme, melyeknek ősfarmája a csoport tagjainak együttműködését megkövetelő munka.”⁷ Ez a gondolat segít feloldani azt a problémát, hogy hogyan értjük meg egymást, ha kifejezéseink jelentése függ az előzetes tudásunktól, ami egyénenként eltérő lehet. A megoldás kulcsa a nyelvi munkamegosztásban rejlő együttműködés, miszerint az emberek „képesek mondanivalójuk közlése érdekében sikeresen, megfelelő jelentésben használni a terminust, mert bíznak a szakértőkben, a szótárakban és a kézikönyvekben, akiktől vagy amelyektől szükség esetén megkaphatják a kellő felvilágosítást, melynek fényében a terminus teljes jelentése explicitté válik számukra.”⁸

A jogi nyelv is a fentieknek megfelelő *szaknyelv*, azaz egy sajátos kommunikációs eszköz, amely elsősorban a jogászokat és a jogalkalmazókat segíti abban, hogy pontosan és félreértés nélkül megértsék egymást. Ugyanakkor a jogi szaknyelvet behatóan ismerő szakértőnek az is a feladata, hogy nyelvi munkamegosztásban képes legyen megadni a szükséges felvilágosítást, azaz nyelven belül lefordítani a jogot a laikus ember számára.

A jogi szaknyelvvvel szemben éppen ezért gyakori kritika a közérthetőséget hiánya a jogalkotásban és a jogalkalmazásban, a bíróságok és a hatóságok szintjén egyaránt. Könnyű belátni, hogy miért is fontos a jogok és kötelezettségek érvényesítése körében – így különösen egy büntetőeljáráásban vagy más bírósági peres eljárásban – az, hogy az érintettek megértsék a leírt vagy elhangzó információkat. A jog jelenléte az élet minden területén és a megértés szükségessége megalapozza a közérthetőség igényét. A közérthetőség igénye és a jogi szaknyelv közötti konfliktus hamar kiütözik, amikor a bonyolult, terjengős, jogi szakkifejezésekkel terhelt szövegek kerülnek a laikusok elé. A jogi nyelv értelmezése azonban időnként még a jogászoknak is problémát okozhat.⁹ Nem várható azonban, hogy a jogász hivatás *szakszerűségét* szolgáló jogi nyelvet egykönnyedén meg lehet feleltetni a közérthetőség minden szempontjának.¹⁰ A szakszerűséget szem előtt tartva azonban nem kizárt, hogy a közérthetőség elveit felhasználva a jogi tartalmú kommunikációt befogadhatóbbá tegyük a laikusok számára. Ehhez viszont a kommunikátorok jogot „lefordító” készségeinek fejlesztésére lesz szükség.

1.2. Munkahelyi kommunikáció. Az emberi tevékenységként felfogott kommunikáció alap modelljét egyszerű szemléltetni: szükség van egy üzenetre, amelyet a kommunikációban résztvevő küldő egy kódrendszer segítségével eljuttat a címzettnek, aki az üzenetet – ha ismeri a kódrendszert – feldolgozza, és valamilyen jelentést tulajdonít neki. A kommunikációról szóló tudományos értekezések a modell részeként rendszerint említik a csatornát, amelyen keresztül az üzenet eljut a küldőtől a címzethez, illetve az üzenet befogadását zavaró kommunikációs zajt. Ezen fogalmak azonosításával tulajdonképpen bármely kommunikációs forma jól leírható,

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ Minya Károly, Vinnai Edina: Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. In: Magyar Jogi Nyelv, 2018/1., 14. o.

¹⁰ Vinnai (2017): i.m. 45. o.

modellezhető.^{11 12}

A munkahelyi kommunikációban is gond nélkül azonosíthatók a modell alapfogalmainak megfelelő kellékek: a küldőnk és a címzettünk – a kutatásom kereteiben – a munkaviszony alanyainak feleltethetők meg. Nagyvállalati szinten megfigyelhető jelenség, hogy a munkáltató, mint személy, nehezen azonosítható, nem feltétlenül tudja a címzett beazonosítani, hogy pontosan (név szerint) kitől származik az üzenet. Az üzenet tartalmának ismeretében akár arra a következtetésre is juthatunk, hogy a munkáltató szándékosan személytelenné teszi a feladót. Ha a kiváltott érzelmek oldaláról vizsgáljuk, hangsúlyos különbség lehet az „*ügy döntöttem*” és „*az a döntés született*” felütésű, rossz hírt hordozó üzenetek között. Míg előbbi esetben egyértelmű, hogy a feladó a felelős a döntésért, addig az utóbbi esetben nem feltétlenül az.

A munkahelyi kommunikációban az *üzenet* jellemzően fentről lefelé érkező információ, ami valamilyen módon csatlakozik a munkaviszony teljesítéséhez és tartalmához. Alapvető fajtája lehet a munkáltatói utasítás, akár a formálisan közölt eljárásrend, szabályzat, akár a napi operatív munkautasításra gondolunk. De ide sorolhatjuk a munkaidő-beosztást, amit közölni kell, vagy a munka törvénykönyve által előírt kötelező tájékoztatók körét. A napi munkavégzéstől távolabb eső kommunikáció további üzeneteket jelenthet: a vállalati programok, hírek közlését, a szociális támogatások hirdetését, vagy akár a felsővezetői újdíj kívánságok átadását. A fent részletezett üzenetek közlésének módja meglehetősen változatos, és ha csak a jogszabály nem ír elő írásbeliséget, rendszerint megjelennek szóbeli vagy grafikus ábrázolás formájában is.

A munkahelyi kommunikáció sajátosságát az alábbi jellemzők fejezik ki a leginkább:¹³

(1) A munkáltatók kommunikációjának egy részét jogszabályok írják elő, amelyek megjelennek a kifelé irányuló kommunikáció (pl. fogyasztóvédelmi tárgyú információk közlése), és a belső kommunikáció körében is.

(2) A munkáltatók saját maguk is szabályozzák a kommunikáció működtetését, így például kategorizálhatják az üzeneteket (publikus, korlátozott, bizalmas), megszabhatják az egyes munkavállalók kommunikációs eszközét (írásbéliség és szóbeliség szabályozása), és akár nyilatkozati rendet is fenntarthatnak.

(3) A munkahelyi kommunikáció gyakran formalizált, standardizált, így az adatok kezelése (gyűjtés, tárolás, feldolgozás) egységes módszerek és eljárásrend szerint történik, és különböző formanyomtatványok használatát is előírhatják a vállalatok.

(4) A kommunikáció belső szabályozásának része az archiválás előírása, amelyben a jogszabályi előírások is megjelennek (pl. számviteli törvény, köziratokról szóló törvény).

¹¹ Borgulya Istvánné Vető Ágnes Ágota: *Kommunikációmenedzsment a vállalati értékteremtésben.* [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017. <https://doi.org/10.1556/9789634540175> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj220kave_4_p4#dj220kave_4_p4 (2022. 03. 16.)

¹² Dobák Miklós–Antal Zsuzsa: *Vezetés és szervezés* [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó, 2016. <https://doi.org/10.1556/9789630598262> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj147vesz_212_p8#dj147vesz_212_p8 (2022. 03. 17.)

¹³ Borgulya (2017): i.m.

(5) Szintén belső szabályozás kérdése, de kifelé is megjelenő jellemző a vállalati arculat alkalmazása. Érdemes megjegyezni, hogy amellett, hogy megkülönböztető funkciója is van az arculat használatának, ebben a körben nem csak a konkrét üzenet tartalma lehet jelentékeny, hanem az üzenet konkrét megjelenése is. Így például komolytanná teheti egy vállalat megítélését, ha arculatát a munkatársak hanyagul alkalmazzák a külső partnerekkel történő kommunikáció során.

(6) A munkahelyen belüli kommunikáció fontos jellemzője a belső használatú nyelv is. Ebben a tekintetben arra érdemes utalni, hogy a sajátos belső nyelv használata hatással lehet a címzett dekódolási képességére: bár ugyanazt a kódot (természetes nyelvet) érti, mint a feladó, előfordulhat, hogy adott szavakat nem ismer, vagy más jelentést tulajdonít nekik. A munkáltatónak ezért külön figyelmet kell fordítania arra, hogy a vállalathoz újonnan csatlakozó munkatársakkal ezt a belső nyelvet megismertesse.

A fenti jellemzők mellett érdemes külön kitérni a munkatársak közötti kommunikáció alapvető jellemzőire is. Az alábbiakban összegyűjtött jellemzők folyamatos figyelembevételre – véleményem szerint – hozzájárulhat ahhoz, hogy a munkahelyi kommunikáció hatékony, a munkáltató és a munkavállalók érdekét egyaránt szolgáló legyen. *„A munkatársakkal folytatott kommunikáció:*

- *célja, hogy segítse a vállalat küldetésének, céljának, stratégiájának megvalósítását.*
- *szolgálja a döntéshozatalt és a döntések zavartalan végrehajtását, a folyamatok összehangolását.*
- *képes ösztönözni és aktív magatartásra serkenteni.*
- *lehetővé teszi a vállalati tudásmegosztást, a kölcsönös tanulást.*
- *a vállalati kultúra eleme és eszközeként érték- és normarendszert közvetít; a vállalattal való azonosulást, a vállalat iránti felelősségérzetet és lojalitást alakít ki; befolyásolja a munkahelyi klímát.*
- *elősegíti az integráltságot, a közösséghez való tartozás érzését, ezáltal a munkatársak énképének teljesebbé válását.”¹⁴*

A felsorolt jellemzők és a jog közötti kapcsolat számos ponton felfedezhető. Alapvetően abból a helyzetből indulunk ki, hogy a fenti magatartásokat, tevékenységeket és jelenségeket a munkaviszony keretében tudjuk értelmezni, hiszen ez a kötelelem teremti meg a kapcsolatot a vállalat és a munkatárs között. Az ebből a kapcsolatból származó jogok és kötelezettségek rendszerében folyik a vállalati stratégia megvalósítása, a feladatok végrehajtása, a tanulás, a belső normarendszer kialakítása és életben tartása, és a tulajdonképpeni közösségalkotás. A jogi keretek nélkül ezek az elemek nem léteznének. Ez a jogi keret feltételezi azt is, hogy a munkatársi kommunikáció egy része jogi relevanciával bírhat, ezért olyan személyek fogalmazzák meg, akik elsősorban jogászok, és nem feltétlenül szakképzett vagy tapasztalt kommunikátorok. Egy ilyen felállásban a munkáltató üzenete jogilag makulátlan lehet, azonban a címzettek részére megfejthetetlen maradhat. Ez pedig egyrészt nem biztosítja a hatékony kommunikációt, és az előző bekezdésben felsorolt eszményképet, másrészt pedig kedvezőtlen befolyással lehet

¹⁴ Borgulya (2017): i.m.

a munkatársak munkáltatóval szembeni attitűdjére.

1.3. Az attitűd. Az attitűd a modern szociálpszichológia egyik meghatározó fogalma, aminek mérése számos kutatás alapjául szolgál. Az egyes szerzők különböző módon ragadták meg az attitűd fogalmának lényegét, de közös eleme ezeknek a fogalmaknak, hogy a viszonyulás valamely szintjét ragadják meg. Eszerint megkülönböztetjük az attitűd affektív tengelyét, amely az érzelem és értékelés szintjén, a kognitív tengelyt, amely az ismeret, vélekedés vagy hiedelem szintjén, valamint a konatív tengelyt, amely a viselkedés szintjén vizsgálja a viszonyulást. Az attitűd különböző tulajdonságait is szokás megkülönböztetni. Így vizsgálhatjuk az attitűd irányát vagy minőségét, az intenzitását, a stabilitását, a relevanciáját, a perzisztenciáját, a konzisztenciáját, valamint a funkcióját.¹⁵

Az attitűd *intenzitása* arra utal, hogy az attitűd *iránya vagy minősége*, azaz a negatív vagy pozitív viszonyulás mennyire kifejezett: minél több érzellemmel töltött az attitűd, annál intenzívebb. Ebből a tézisből azt a következtetést lehet levonni, hogy az érzelemmentes, azaz affektív elem nélküli viszonyulás (például a beállítódás, szokás vagy ismeret) nem tekinthető attitűdnek. Az attitűd *intenzitásából* következik annak stabilitása, aminek neuropszichológiai alapjai vannak, ezért egy élettani szempontból kialakult érzelmet nehéz megváltoztatni. Megfordítva: ha sikerül az adott érzelmi viszonyulást megváltoztatni, akkor az attitűdváltozás is stabilabb lesz.¹⁶

Ezekből a nagyon intenzív és stabil attitűdökből keletkeznek az értékek, az értékek halmazából az értékrendszerek, amelyeknek egyes elemei a személyiség részét is képezik. Ezt a jelenséget a lelki működések érzelmi telítettsége, intenzitása, stabilitása és perzisztenciája mentén a „*beállítódás* → *attitűd* → *érték* → *értékrendszer* → *személyiség*” dimenziójában lehet felvázolni. Az intenzív attitűdöt (és az arra épülő értéket, értékrendszert és személyiséget) nehezebb megváltoztatni, de ebből a feltevésből az is következik, hogy az általa kiváltott viselkedést könnyebb előrejelezni.¹⁷

Az attitűd *relevanciája* az attitűdtárgyra vonatkozik, és arra utal, hogy mennyire fontos az adott tárgy az egyén gondolatvilágában. Az attitűd *perzisztenciája* a tartósságra utal, és ahogy az előző bekezdésben már említettük, az intenzív attitűdből származó értékek azok, amelyek folyamatosan próbálnak a viselkedésben megmutatkozni. Az attitűd *konzisztenciája* az ellentmondásmentességre utal, amikor is az attitűd tengelyei között vagy belül nincs ellentmondás. Az ellentmondás kialakulása nyomán alakul ki az ambivalencia, a kognitív disszonancia vagy az inkongruencia ismert jelensége.¹⁸

Az attitűd funkcióját a különböző pszichológiai iskolák eltérő módon határozták meg, így például a behavioristák hasznossági vagy szociális adaptív funkciót, a pszichoanalitikusok én-védő funkciót, míg a kognitív iskola követői ismereti,

¹⁵ Forgács Attila: *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából* [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017.

<https://doi.org/10.1556/9789634541059> Letöltve: https://mersh.hu/hivatkozas/m269faksz_155_p1#m269faksz_155_p1 (2022. 03. 17.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

gazdasági, ökonómiai funkciót tulajdonítottak az attitűdnek. A valóságban az attitűdök azonban nem egyetlen funkció miatt alakulnak ki, hanem több ilyen funkció keveredése nyomán jönnek létre.¹⁹

2. A jogi nyelv hatásának vizsgálata a munkahelyi kommunikációra, és az ehhez fűződő attitűd vizsgálata

2.1. A kutatás célja és relevanciája. A kutatás lefolytatásának alapvető célja annak megvizsgálása volt, hogy hogyan befolyásolja a munkavállalók attitűdjét a munkáltató írásbeli kommunikációjában megjelenő jogi nyelv.

Kutatásom keretében az attitűd tárgya minden olyan szöveg, amit jellemzően jogászok vagy jogalkalmazással foglalkozó személyek írnak, és amely szövegekre jellemző a *hivatalos stílus*: a személytelenség, a bonyolult, többszörösen összetett mondatok, a jogi szakkifejezések és a körülíró, többszavas, terpeszkedő kifejezések használata. A kérdőívben központi helyet elfoglaló „körlevél” túlnyomó többségben ilyen, hivatalos stílusban megírt szövegre utal.

A munka törvénykönyve a bevezető rendelkezések között általános magatartási követelményként írja elő a munkáltató számára az elvárható magatartás elvét, a jóhiszeműség és tisztesség elvét, a munkavállaló érdekeinek méltányos mérlegelését, majd pedig a munkavállaló széleskörű tájékoztatására vonatkozó előírást. Ezekből az elvekből kiolvasható az az általános elvárás, hogy a munkáltató olyan nyelven kommunikáljon a munkavállalóival, amit a munkavállalói könnyedén megértenek, és amivel a szűken vett munkajogi gondolati kereteken túlmenően a munkáltató hozzájárul a szervezeti kultúra gyarapodásához, a munkavállalók megtartásához és egy bizalomra építő általános hangulat fenntartásához.

A munkahelyi közérthető fogalmazás nem csak ahhoz járul hozzá, hogy a munkavállaló a munkaviszonyból eredő jogait érvényesíthesse, hanem ahhoz is, hogy a részére előírt kötelezettségeket is teljesíthesse. A munkáltató oldaláról míg az előbbi kevésbé priorizált cél, addig az utóbbi fontos elvárás, gondoljunk csak a munkavégzési kötelezettség teljesítésére az arra vonatkozó szabály, előírás és utasítás betartásával. Az a munkavállaló azonban, aki nem tudja maradéktalanul megérteni a munkáltató utasításait, és ezért munkáját szabálytalanul, hibákat halmozva végzi, az könnyen elveszítheti a munkáját.

Személyes tapasztalatom szerint a munkáltató a hivatalosnak szánt kommunikációjában jellemzően nem tud elszakadni a hivatali stílustól. Mélyen gyökerezik az az elképzelés, hogy a címzettek nagyobb jelentőséget és komolyságot tulajdonítanak a hivatalos stílusban megfogalmazott szövegnek. Munkavállalói oldalról pedig kialakulhat egy általános bizalmatlanság, illetve érdektelenség a jogi, munkaügyi, társadalombiztosítási és humánpolitikai témájú kommunikációkkal szemben.

¹⁹ Uo.

A kutatásban vizsgált munkahelyen a 2020. évben jogviszonyváltást,²⁰ a 2021. évben pedig a kötelező védőoltásról szóló kormányrendeletet²¹ kellett végrehajtani. Mindkét esetben olyan jogszabályról volt szó, amelynek normatív tartalma mintegy 1 200 munkavállalót érintett, és a munkáltatónak részletes, többszöri írásbeli tájékoztatást kellett nyújtania, illetve nyilatkozattételre kellett felszólítania a munkavállalókat. Mindkét esetkörben meg kellett értetni a munkatársakkal, hogy jognyilatkozatuk milyen jogkövetkezémmel járhat, és mindkét esetkörben reális jogkövetkezmény volt a munkaviszony megszűnése. A munkáltató a jogszabályban előírt kimerítő jellegű tájékoztatást megadta, mégis népes csoportja alakult ki azoknak a munkavállalóknak, akik a jogszabály tartalmát tévesen másként értelmezték, és magabiztosan ragaszkodtak a saját szövegértelmezésükhöz, szükségképpen a sajátos jogértelmezésükhöz.

Hipotézisem szerint a nem megfelelően megválasztott nyelv és stílus elutasító, bizalmatlan attitűdöt vált ki a munkavállalók többségében. Ennek a bizalmatlanságnak további következménye lehet az, hogy a munkavállalók nem hiteles forrásokból szívesebben tájékozódnak (pld. folyosói pletyka), aminek következtében téves vagy félreértett információk alapján alakítják ki véleményüket és döntenek. Az érdektelenség továbbá azzal a következménnyel járhat, hogy a munkatársak lényeges munkáltatói intézkedéseket, belső szabályozásokat nem ismernek meg (nem értnek meg), így azokat be sem tartják, amely végeredményben akár a munkaviszony megszüntetéséhez is vezethet.

A munkahelyi környezetben rosszul megválasztott, fentről lefelé irányuló kommunikáció végeredményben negatívan befolyásolja a szervezeti kultúrát és gyengíti a munkahelyhez kötődés elemeit.

2.2. A kutatás fogalmai. A kutatás a munkajog, nyelv, kommunikáció és az attitűd fogalmai köré épült.

A tanulmányban és a kérdőívben használt kifejezések alatt a munkajogi fogalmakat értem, kivéve azokat a kifejezéseket, amelyek a köznyelvben másképp használatosak (pld. a *főnök*). A munkáltató és munkavállaló kifejezések alatt az Mt. szerinti munkaviszony alanyait, a munkaszerződést kötő feleket értem. A munkavállaló vezetője alatt pedig a munkavállaló feletti közvetlen utasítási, ellenőrzési jogot gyakorló közép- vagy felső vezetőt.

A munkáltatói kommunikáció alatt az írásbeli megnyilvánulásokat értem, amelyekkel a munkáltató munkahelyi közérdekű információkat ad közre, intézkedéseket, belső szabályzatokat és utasításokat hirdet ki, és amely kommunikációknak jogi alapja vagy tartalma van. Ennek a kommunikációnak a vizsgált formája a minden munkavállalónak megküldött köreml, amelynek a feladója jól megkülönböztethető minden munkavállaló számára („*Opera Főigazgató*”, „*Opera HR*” és „*Operás Vagyok*”).

²⁰ 2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról

²¹ 599/2021. (X. 28.) Korm. rendelet a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybeviteléről

Az attitűd fogalma alatt a modern szociálpszichológia fogalmát értem: az egyének pozitív vagy negatív értékelését (érzelmi viszonyulását) valamilyen személyre, tárgyra vagy jelenségre. A kutatás körébe az attitűd affektív és kognitív tengelye vonható. Az affektív attitűdtengely esetében érzelmi viszonyulást, a kognitív attitűdtengely esetében pedig ismereti viszonyulást (pl. megértés) fogalmazok meg a tételekben, és az ezekre adott értékelést fogom vizsgálni.

2.3. A kutatás környezete: a vizsgált munkahely bemutatása. A kutatást a Magyar Állami Operaház munkavállalói között végeztem el. A Magyar Állami Operaház az ország egyetlen, kifejezetten opera és balett játszásra létrehozott és fenntartott előadó-művészeti intézménye. A Magyar Királyi Operaház 1884. szeptember 27-i ünnepélyes megnyitója óta eltelt több mint 130 évadban az Opera folyamatosan, más kőszínházhoz képest népesebb együttessel, színpadi- és gyártó műszakkal, illetve egyéb támogató személyzettel szolgálja ki a műfaj iránt érdeklődőket.

Az Opera az államháztartásról szóló törvény hatálya alá tartozó, önállóan működő és gazdálkodó központi költségvetési szerv. Hatályos alapító okirata szerint az Opera közfeladatként a zeneművészet és táncművészet működtetése elnevezésű közfeladatot látja el, így alaptevékenysége *„az egyetemes opera- és balettművészeti alkotások, nemzeti alapintézménynek megfelelő magas szintű bemutatása, repertoáron tartása.”*²²

Közfeladatát és ebből adódó alaptevékenységeit az Opera nagyvállalatokra jellemző méretekben látja el. Az előadó-művészeti szervezetek (színházak és táncegyüttesek) tevékenységéről szóló, kötelező statisztikai adatgyűjtést szolgáló 2021. évi jelentés szerint az Opera összesen 1 820 személyt foglalkoztatott munkaviszonyban és más, például megbízási vagy vállalkozási jogviszonyban.²³

2021 áprilisában az Opera változtatott a korábbi belső kommunikációs gyakorlaton és szokásokon, és a körlevelek küldésére központi feladó e-mail címet hozott létre. Ilyen központi e-mail cím az *„Opera Főigazgató”, „Opera HR”* és az *„Operás Vagyok”*. Témakörtiltől függően a teljes munkavállalói gárdát vagy a munkatársak nagyobb csoportját érintő információk, munkáltatói utasítások és belső szabályzatok ezen e-mail címekről megküldve kerülnek közreadásra, így a köremail vált a helyben szokásos tájékoztatási móddá. A körleveleket gyakran jogász végzettségű munkatársak fogalmazzák meg, ami az utasítások és szabályzatok tekintetében szinte kizárólagos. Az előkészített szöveg rendszeresített, világos elvek mentén nem kerül lektorálásra, legfeljebb az érdemi tartalom kerül ellenőrzésre. Az elmúlt hónapokban formálódó gyakorlat, hogy a nem szigorúan munkajogi vonzatú tájékoztatókat más szakképzettségű munkatársak fogalmazzák meg, így megjelentek olyan körlevelek is, amelyek a megértést segítő ábrákat, kiemeléseket tartalmaznak, és közvetlenebb stílusban szólítják meg a címzetteket.

²² A Magyar Állami Operaház alapító okirata módosításokkal egységes szerkezetbe foglalva (Okirat száma: II/9158-2/2020/PKF)

https://www.opera.hu/data/letoltes/3411/Alapito_okirat_2020.11.01.pdf (2022.03.12.)

²³ Az intézményre vonatkozó részletes adatszolgáltatás nyilvánosan nem érhető el. Annak tartalmát munkaviszonyomnál fogva ismerhettem meg.

2.4. A kutatás módszertana, a kérdőív felépítése és kiértékelése. A kutatást összesen 1 246 munkavállaló bevonásával, egyszeri online kérdőíves felméréssel végeztem el. A kérdőív a „jogi nyelv a munkahelyi kommunikációban” címet viselte, és olyan e-mail-es körlevelekkel kapcsolatban tartalmazott kérdéseket, amelyek útján a munkáltató különböző információkat oszt meg a munkavállalókkal. Ezeket a körleveleket valamennyi munkavállaló megkapja a hivatalos, munkahelyi e-mail címére, amelynek folyamatos figyelemmel kísérésére és olvasására a munkaszerződésük értelmében kötelesek.

A kérdőív 19 kérdésből állt, amiből 4 kérdés elágazásos kérdés volt, amelyre csak akkor kellett válaszolni, ha előzőleg egy bizonyos választ jelölt a kérdőív kitöltője. A válaszadókat – külön figyelemfelhívás vagy jelzés nélkül – három témakörben kérdeztem:

- (1) az általános tartalmú, illetve a szabályzatot, utasítást tartalmazó körlevelek olvasási gyakorisága (mindig, többnyire, ritkán, soha);
- (2) a körvelekkel kapcsolatos magatartás, megértés és értékelés; valamint
- (3) a körvelekkel kapcsolatos érzelmek vonatkozásában.

A kérdőív végén a kitöltő munkakörére, munkaviszonyának idejére, illetve demográfiai jellemzőire kérdeztem rá.

A beérkezett válaszok alapján adattáblázatot készítettem, amelyben minden egyes válasszal ellátott kérdés külön oszlopba került Q1-től Q70-ig terjedő kódolással ellátva. A teljes adattáblázat mintegy 8 879 feldolgozandó cellát tartalmazott. A Likert-skálával mért kérdések válaszait a táblázat önálló oszlopba rendezte (Q2-Q7), így az elemzéshez további keresztáblákat készítettem.

2.5. Az eredmények

2.5.1. Általános megállapítások. Összesen 195-en töltötték ki a kérdőívet, amit körlevél formájában 1 246 címzett kapott meg, így a kitöltési arány 15,65% volt. A válaszadók 65%-a nő, 35%-a pedig férfi.

A kérdőívet kitöltő munkatársak előre megadott listában megjelölhették, hogy mely területhez sorolják munkakörüket. A legtöbb kitöltő az előadóművészet és egyéb művészi, művészeti munkakört betöltők közül került ki (45%), míg a legkevesebben a műszaki alkalmazottak (színpadi, üzemeltetési vagy gyártási műszak) (19%), és a magukat „egyéb” kategóriába sorolók közül (4%). Ez az eredmény arra enged következtetni, hogy a kérdésekre adott válaszokban a teljes foglalkoztatotti kör jelentős részét kitevő műszaki alkalmazottak véleménye elenyésző az előadóművész munkatársakhoz képest. A műszaki munkakört megjelölő válaszadók száma csupán 38, miközben az ide sorolható szervezeti egységek engedélyezett álláshelye ennek többszöröse (pl. Jelmezműhelyek 50,5; Díszlettár 97; Jelmeztár 75,5; Létesítményüzemeltetés 130).²⁴

A legtöbb válaszadó (40%) 5 vagy annál kevesebb éve dolgozik az Operában. Ezt a csoportot követi a 6-10 évnyi jogviszonnyal (25%) és 20 évnél hosszabb jogviszonnyal (21%) rendelkező kitöltők száma.

²⁴ Az intézmény hatályos engedélyezett álláshelyeinek száma nyilvánosan elérhető: <https://www.opera.hu/hu/kozerdeku/gazdalkodasi-adatok/32-foglalkoztatottak-letszamara-es-szemelyi-juttatasaira-vonatkozó-összesített-adatok/>

Az életkor szerinti megoszlásban a 41-50 életév közötti kitöltők voltak a legtöbben (32%), majd őket követik a 31-40 év (28%) és 51-60 év közötti (21%) munkatársak. Legkevesebb kitöltő a legfiatalabb 21-30 közötti korosztályból (15%) és a legidősebb, 60 feletti korosztályból (4%) került ki.

A legmagasabb iskolai végzettség tekintetében a válaszadók majdnem fele rendelkezik felsőfokú (egyetemi) végzettséggel (47%), és őket követik a főiskolai szintű felsőfokú végzettséggel rendelkezők (29%), majd az érettségivel rendelkezők (22%) csoportja. Mindössze 5 olyan válaszadó volt (3%), akik érettségi nélküli szakképzettséget jelöltek meg.

2.5.2. A körlevelek olvasási szokásaira vonatkozó megállapítások. A körlevelek olvasási szokásai tekintetében alapvetően arra voltam kíváncsi, hogy a megadott központi e-mail címekről érkező körleveleket a munkatársak milyen gyakorisággal olvassák el. Külön kérdésekben kérdeztem rá az általános, munkahelyen belüli közérdeklődésre számot tartó körlevelek, és a munkáltatói utasítást vagy belső szabályzatot tartalmazó körlevelek olvasására négyféle válaszlehetőséggel (mindig, többnyire, ritkán, szinte soha).

Az előzetes várakozásokkal szemben az olvasási gyakoriság jelentősen eltolódott a „mindig” és „többnyire” válaszok felé mindkét kérdés esetében. Az olvasási gyakoriságra adott választ a válaszadó betöltött munkaköre szerinti kategóriák bontásában szemléltetem.

[Q1: Az általános körleveleket:]

	Mindig elolvasom	Többnyire elolvasom	Ritkán olvasom el	Szinte soha nem olvasom el	Végösszeg
Előadóművészet; egyéb művészi, művészeti	47 24,10%	35 17,95%	5 2,56%	1 0,51%	88 45,13%
Műszak (színpadi, üzemeltetési, gyártási)	22 11,28%	16 8,21%	0 0,00%	0 0,00%	38 19,49%
Adminisztráció (művészeti, támogató)	42 21,54%	18 9,23%	2 1,03%	0 0,00%	62 31,79%
Egyéb	4 2,05%	3 1,54%	0 0,00%	0 0,00%	7 3,59%
Végösszeg	115 58,97%	72 36,92%	7 3,59%	1 0,51%	195 100,00%

[Q14: Az utasítást, szabályzatot tartalmazó körleveleket:]

	Mindig elolvasom	Többnyire elolvasom	Ritkán olvasom el	Szinte soha nem olvasom el	Végösszeg
Előadóművészet; egyéb művészi, művészeti	62 31,79%	22 11,28%	4 2,05%	0 0,00%	88 45,13%
Műszak (színpadi, üzemeltetési, gyártási)	30 15,38%	8 4,10%	0 0,00%	0 0,00%	38 19,49%
Adminisztráció (művészeti, támogató)	37 18,97%	21 10,77%	3 1,54%	1 0,51%	62 31,79%
Egyéb	6 3,08%	1 0,51%	0 0,00%	0 0,00%	7 3,59%
Végösszeg	135 69,23%	52 26,67%	7 3,59%	1 0,51%	195 100,00%

Szembetűnő, hogy az általános körlevelek tekintetében ~60%, míg az utasításokat és szabályzatokat tartalmazó körlevelek esetében ~70% válaszolt úgy, hogy ezeket mindig elolvassa. A kettő közötti 10%-s különbséget a „többnyire elolvasom” válaszlehetőségről tevődik át a „mindig elolvasom” válaszra az utasítások, szabályzatok tekintetében.

Érdekes adat, hogy míg az előadóművészek, műszaki és egyéb kategóriákban az olvasási gyakoriság az utasítások és szabályzatok esetében növekszik (a „mindig elolvasom” válaszok aránya magasabb), addig az adminisztrációs munkakörök esetében ez a mérték 8,06%-kal csökken.

Az összes válaszadó közül csupán két munkatárs jelölte meg a „szinte soha nem olvasom el” választ. Mindketten kitöltötték a választásuk magyarázatául szolgáló 3. és 6. kérdést is, amelyből egyetlen közös nevező olvasható ki: a körlevelek formájával (szerkesztése, arculata) elégedettek, minden más szempont szerint azonban elégedetlenek. Természetesen ebből a két válaszból a teljes munkatársi körre messzemenő következtetést nem lehet levonni.

Feltételezve, hogy a válaszadók az olvasási gyakoriság tekintetében magukat pozitív fényben tüntetik fel, a 7. kérdésben (Q29) külön kitértem a tájékozódási szokásra. A munkatársak azokat a forrásokat jelölhették meg (többet is), amelyeket a legszívesebben használnak a munkahelyi információk beszerzésére. A válaszadók közül 117-en (60%) egynél több opciót is megjelöltek, míg 78 válaszadó (40%) meglehetősen egyetlen információforrással.

A tájékozódásra, informálódásra szívesen használt lehetőségek közül (az összes válaszadó arányában) messze kimagaslik a körlevél (62%), a beszélgetés a kollégákkal (59%) és a vezető megkeresése (47%). A válaszadók alig 21%-a választotta az utolsó három lehetőség valamelyikét. Meglepő eredmény, hogy a munkahelyi tájékozódás körében a HR megkeresése csupán a válaszadók 13%-ánál, a szakszervezeti képviselő megkeresése pedig a válaszadók 3%-nál jelent opciót.

2.5.3. Az olvasási szokás és a jogviszonyban eltöltött idő összefüggése. A kérdőív válaszai alapján megvizsgáltam, hogy milyen gyakoriságot mutatnak a körlevelek olvasási szokására adott válaszok (függő változók) az Operában eltöltött jogviszony idejétől függően (független változó) (1. táblázat). A kapott válaszok (a változók) összefüggésének megvizsgálásával arra kaphatunk választ, hogy a kapott mintából lehet-e következtetést levonni a teljes sokaságra.

Q1: Az általános körleveleket:	Mindig elolvasom	Többnyire elolvasom	Ritkán olvasom el	Szinte soha nem olvasom el	Végösszeg
5 vagy annál kevesebb	48	27	3	0	78
6-10 között	31	18	0	0	49
11-15 között	8	3	2	0	13
16-20 között	3	10	0	1	14
20 évnél több	25	14	2	0	41
Végösszeg	115	72	7	1	195

A statisztikai nullhipotézisem, hogy a változók függetlenek egymástól (H_0), az alternatív hipotézisem pedig, hogy a különbségek nem véletlenül magyarázhatók,

a változók nem függetlenek (H_2). A nullhipotézis tesztelésére khi-négyzet próbát végeztem el, amihez a szignifikanciaszintet 5%-ban határoztam meg. A számítás eredményképpen a szignifikanciaérték jelentősen kisebb lett, mint a szignifikanciaszint ($0,0034 < 0,05$), ezért a nullhipotézist elvettem és az alternatív hipotézist fogadom el, azaz a jogviszonyban töltött évek száma összefüggésben áll a körlevelek olvasási gyakoriságával.

A keresztábra elemzést a kapcsolat erősségének mérésével folytattam. A khi-négyzet gyakoriság kiszámítását követően (29,45) a Cramer-féle asszociációs mérőszámot határoztam meg, amelyek értéke 0,22 lett. A Cramer-féle mérőszám alapján a változók közötti kapcsolat erőssége nem tekinthető elhanyagolhatónak (mivel 0-nál nagyobb), de nem is tekinthető erősnek (mivel 1-nél kisebb).

2.5.4. A körlevelek megértésével kapcsolatos megállapítások. A körlevelek megértése vonatkozásában több irányból tettem fel kérdéseket a munkatársaknak:

- egyrészt, hogy egyszer vagy többször kell elolvasniuk a körlevelet azért, hogy megértsék;
- másrészt, hogy kérnek-e mástól segítséget a megértéshez (megbeszélnek kollégáikkal vagy vezetőjükkel a tartalmát);
- harmadrészt, hogy jellemző-e rájuk az az állítás, hogy nem értik a körlevelet a sok szakkifejezés használata miatt.

Mind az általános tartalmú körlevelek, mind az utasítást vagy szabályzatot tartalmazó körlevelek vonatkozásában kirajzolódott az a tendencia, hogy a válaszadók pozitívan értékelték a gyors, első olvasatra történő megértést. A válaszadók a körlevelek tartalmától függetlenül nagyon hasonló válaszokat adtak.

[Jelöld meg, hogy az általános körlevelekkel kapcsolatban mennyire jellemzők rád ezek az állítások!]

	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Összes válasz
Q30: Első olvasatra megértem a körlevelet	0 0%	11 6%	32 16%	71 36%	81 42%	195 100%
Q31: Egnél többször szoktam ugyanazt a körlevelet elolvasni, hogy megértssem	52 27%	51 26%	40 21%	35 18%	17 9%	195 100%
Q32: Elolvasom, és megbeszélésem a munkatársakkal a tartalmát	15 8%	18 9%	53 27%	64 33%	45 23%	195 100%
Q33: Elolvasom, és megbeszélésem a főnökömmel a tartalmát	79 41%	44 23%	40 21%	18 9%	14 7%	195 100%
Q34: Nem értem körlevelet a sok szakkifejezést miatt	120 62%	47 24%	21 11%	5 3%	2 1%	195 100%
Q35: Elolvasás helyett megkérdezek valaki mást, hogy miről szól	139 71%	28 14%	22 11%	2 1%	4 2%	195 100%

[Jelöld meg, hogy az utasítást, szabályzatot tartalmazó körlevelekkel kapcsolatban mennyire jellemzők rád az állítások!]

	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Összes válasz
Q36: Első olvasatra megértem a	3	8	40	81	63	195

körlevelet	2%	4%	21%	42%	32%	100%
Q37: Egynél többször szoktam ugyanazt a körlevelet elolvasni, hogy megértsem	45	54	46	38	12	195
	23%	28%	24%	19%	6%	100%
Q38: Elolvasom, és megbeszélésem a munkatársakkal a tartalmát	13	20	54	69	39	195
	7%	10%	28%	35%	20%	100%
Q39: Elolvasom, és megbeszélésem a főnökömmel a tartalmát	75	47	38	25	10	195
	38%	24%	19%	13%	5%	100%
Q40: Nem értem körlevelet a sok szakkifejezés miatt	120	38	29	7	1	195
	62%	19%	15%	4%	1%	100%
Q41: Elolvasás helyett megkérdezek valaki mást, hogy miről szól	136	30	22	4	3	195
	70%	15%	11%	2%	2%	100%

Az egyetlen érdemi, 10%-t elérő különbséget a Q30 és Q36 kérdésnél fedezhetünk fel, miszerint az utasítások és belső szabályzatok első olvasatra történő megértése 10%-kal kevésbé jellemző a válaszadókra, mint az általános körlevelek esetében. Ezen túlmenően az egyes válaszok között alig pár százalék különbség fedezhető fel.

A munkáltató kommunikációs gyakorlatára nézve bizakodásra okot adó eredmény, hogy a válaszadók túlnyomó többsége nem tartja jellemzőnek azt, hogy a szakkifejezések használata miatt ne értené meg a körleveleket. Ugyanilyen kedvező eredménynek számít az is, hogy a válaszadók 85%-a elutasítván válaszolt arra, hogy a körlevelek elolvasása helyett mástól szereznék be az információkat.

2.5.5. A kérdőívben meghatározott körlevelek értékelése. A kérdőívet 2022. március 4-én kapták meg a munkatársak, így lehetőségem volt értékelést kérni két, ezt megelőzően küldött körlevélről. A válaszadók öt szempont szerint (érthetőség, hosszúság, szerkesztés, fogalmazás, szóhasználat) ötfokozatú skálán, iskolai osztályzathoz hasonlóan értékelték egy tájékoztató levelet (2022.02.22-i „TÁJÉKOZTATÁS | bérfejlesztésről, közreműködési díjemelésről és előmeneteli rendszerről”) és egy munkáltatói utasítást (2022.02.21-i „Szabadsággal kapcsolatos utasítás (3/2022)”). Feltételezésem szerint mindkét körlevelet érdeklődés övezhette, mivel a tájékoztatás tárgya a munkabér növekedése, míg a munkáltatói utasítás tárgya az éves szabadságolás volt. A munkaviszony teljesítése körében mindkét témakör meghatározó, központi kérdés, ami gyakran jár érdekütközéssel és vitával a munkáltató és a munkavállalók között.

A tájékoztatás egy 411 szavas, négy bekezdésből és 16 mondatból álló levél volt. Az átlagosan 26 szóból álló levél mondatainak fele meghaladta az átlagot, és a három leghosszabb mondat 52, 41 és 36 szóból állt. A levél írója a második bekezdésben hosszú, terjedős mondatokba zsúfolta az információkat, olyan kifejezések használatával, mint a „díj emelése”, „keresetük durván egyharmad részét”, „nem változik az alapbérrel automatikusan”, „nem jelenti a teljes jövedelmük automatikus és azonos arányú emelkedését”. A levélíró egy bekezdésen belül használja a kereset, alapbér és jövedelem kifejezéseket, amelyek bár a köznyelvben lehetnek egymás szinonimái, munkajogi tárgyú levélben nem biztos, hogy szerencsés egymást követően használni.

A levél a munkavállalók teljes körének szólt, amely körbe beletartoznak a magasan képzett, menedzseri, adminisztratív, művészeti szervezői munkát végzők, valamint az alacsonyabb képzettséggel rendelkező, fizikai munkát végző munkatársak is. A tájékoztató levélből hiányzik a közérthető fogalmazás első „tétele”:

elsőként arra kellett volna figyelni, hogy kinek szól a levél. Ha a címzetti kör világosan meg van határozva, akkor erre a fogalmazás és szerkesztés során is folyamatosan figyelemmel lehet és kell lenni.

A fentiek ellenére a válaszadók túlnyomó többsége közepesnél jobbra értékelte a tájékoztató levelet az öt megadott szempont szerint. A válaszok módusza és medián értéke is 4, és ehhez közelítenek a súlyozott átlagok is. A „nem emlékszem” válaszok aránya minden szempont esetében 15% vagy annál kevesebb, így viszonylag átfogó értékelést kaptunk erről a tájékoztató levélről.

Feltételezhetően az érthetőség és szerkesztés szempontjai azért kaphattak közepesnél jobb értékelést, mert a válaszadók csupán 19%-a került ki a műszaki dolgozók halmazából, amelybe a nem szellemi munkát végző munkatársak tartoznak, akiknek nem tartozik napi szintű feladatkörébe a hosszabb vagy bonyolultabb szövegek feldolgozása.

[Emlékezz vissza a 2022.02.22-i „TÁJÉKOZTATÁS | bérfejlesztésről, közreműködési díjmelésről és előmeneteli rendszerről” tárgyú körlevélre. 1-től 5-ig terjedő skálán osztályozd (értékelj) a körlevelet az alábbi]

	1	2	3	4	5	Nem emlékszem	Összes válasz	Medián	Módusz	Súlyozott átlag
Q42: Érthetőség	1 1%	7 4%	27 14%	99 51%	52 27%	9 5%	195 100%	4	4	4,04
Q43: Hosszúság	4 2%	6 3%	51 26%	96 49%	23 12%	15 8%	195 100%	4	4	3,71
Q44: Szerkesztés (bekezdések, kiemelések)	3 2%	1 1%	20 10%	98 50%	43 22%	30 15%	195 100%	4	4	4,07
Q45: Fogalmazás	4 2%	2 1%	26 13%	105 54%	39 20%	19 10%	195 100%	4	4	3,98
Q46: Szóhasználat	1 1%	3 2%	18 9%	105 54%	45 23%	23 12%	195 100%	4	4	4,10

A fentiek szerinti rövid elemzést a szabadsággal kapcsolatos utasítás tekintetében is elvégeztem. Ebben az esetben az utasítás a körlevél PDF melléklete volt, az e-mail csupán egy rövid kísérő üzenetből állt. Az utasítás egy 296 szavas, 8 bekezdésből és 13 mondatból álló szöveg volt. Az átlagosan 23 szóból álló utasítás mondatainak fele meghaladta az átlagot, de csupán két mondat jelentősen (8 és 18 szóval).

Az utasítás tagolása rövid bekezdésekből áll, és egy bekezdésben legfeljebb 3 mondat szerepel. A közérthetőséget segítő kiemelések több bekezdésben is megtalálhatóak. A szöveg tartalma meglehetősen jogi természetű, a szabadságok kiadásának munkajogi szabályait pontosítja a munkahelyi érdekek mentén. Ennélfogva a címzetti kör sokkal inkább a szabadság kiadásának jogával bíró vezetőket érinti, mintsem a teljes foglalkoztatotti kört, ugyanakkor jogos elvárás valamennyi munkavállalótól, hogy a munkaviszonyukat érintő utasítások tartalmát zavartalanul megértésék.

A válaszadók túlnyomó többsége a munkáltatói utasítást is közepesnél jobbra értékelte minden megadott szempont szerint. A válaszok módusza és medián értéke is 4, és ehhez közelítenek a súlyozott átlagok is. A „nem emlékszem” válaszok aránya magasabb, mint az előző kérdésnél.

[Emlékezz vissza a 2022.02.21-i „Szabadsággal kapcsolatos utasítás (3/2022)” tárgyú körlevélre. 1-től 5-ig terjedő skálán osztályozd (értékelj) a körlevelet az alábbi szempontok szerint:]

	1	2	3	4	5	Nem emlékszem	Összes válasz	Medián	Módusz	Súlyozott átlag
Q47: Érthetőség	3 2%	13 7%	31 16%	88 45%	43 22%	17 9%	195 100%	4	4	3,87
Q48: Hosszúság	2 1%	7 4%	36 18%	86 44%	40 21%	24 12%	195 100%	4	4	3,91
Q49: Szerkesztés (bevezetések, kiemelések)	2 1%	2 1%	29 15%	91 47%	35 18%	36 18%	195 100%	4	4	3,97
Q50: Fogalmazás	1 1%	12 6%	34 17%	92 47%	30 15%	26 13%	195 100%	4	4	3,82
Q51: Szóhasználat	1 1%	5 3%	22 11%	108 55%	33 17%	26 13%	195 100%	4	4	3,99

2.5.6. A körlevelekkel kapcsolatos attitűd értékelése. A kérdőív érdemi utolsó részében azzal kapcsolatban tettem fel kérdéseket a munkatársaknak, hogy az egyes témájú körlevelekkel kapcsolatban mennyire jellemző rájuk egy-egy érzelmi reakció.

Az első, attitűdre vonatkozó kérdéssel arra voltam kíváncsi, hogy hogyan befolyásolja a munkatársakat a körlevél érkezése. A kérdésfeltevést az motiválta, hogy adott napon akár több ilyen központi körlevél is érkezhethet különböző tárgykörökben. A kérdésben alapvető emberi reakciókra és érzelmekre kérdeztem rá, a pozitív kíváncsiságtól és érdeklődéstől elindulva, egészen a feladó iránt érzett ellenszenvig.

Összességében megállapítható, hogy a válaszadók túlnyomó többsége egyik negatív érzelmet se éli át a munkáltatótól érkező információ miatt.

[Ha új körlevél érkezik:]

	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Összes válasz
Q52: Érdeklődéssel, kíváncsisággal tölt el	10 5%	12 6%	44 23%	82 42%	47 24%	195 100%
Q53: Örülök neki	29 15%	34 17%	89 46%	33 17%	10 5%	195 100%
Q54: Lehangolt leszek	109 56%	47 24%	28 14%	6 3%	5 3%	195 100%
Q55: Mérges leszek	125 64%	37 19%	27 14%	1 1%	5 3%	195 100%
Q56: Aggodalommal tölt el	95 49%	44 23%	42 22%	6 3%	8 4%	195 100%

Q57: Ellenszenvet érzek a feladó iránt	150 77%	28 14%	10 5%	2 1%	5 3%	195 100%
--	------------	-----------	----------	---------	---------	-------------

Az új körlevél érkezésével kapcsolatos érzelmek körében élesen elválik egymástól a kíváncsiság és az öröm érzete. Utóbbi esetében a válaszadók már nagyobb arányban választották a semleges lehetőséget (46%), mint az érdeklődés körében az „inkább jellemző” választ (42%). Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a címzettek valamilyen szinten jellemzi az új ismeret iránti kíváncsiság, azonban nem igazán van olyan prekoncepciójuk, hogy a körlevél tartalma örömteli lesz. Biztató ugyanakkor, hogy ez a válaszadók majdnem felénél nem jár aggodalom érzetével sem. Pozitív eredménynek könyvelhetjük el azt is, hogy a válaszadók több mint háromnegyede a körlevél megérkezése miatt nem érez ellenszenvet sem. Mindösszesen 7 válaszadó jelölte meg, hogy valamilyen szinten jellemző rá az ellenszenv érzése.

A 13. és 14. kérdéssel két helyzetben voltam kíváncsi a válaszadók attitűdjére: arra, hogy hogyan érzik magukat, ha a munkájukra vonatkozó körlevelet nem értik, és hogy ha a munkájukon kívüli témakörben született körlevelet. Ebben a körben kifejezetten egy negatív felütésből indultam ki, a megértés hiányából, és az esetlegesen ebből eredő negatív attitűd fokára voltam kíváncsi.

[13. Ha nem értem a munkámra vonatkozó körlevél tartalmát, akkor:]

	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Összes válasz
Q58: Lehangolt leszek	114 58%	30 15%	31 16%	13 7%	7 4%	195 100%
Q59: Mérges leszek	111 57%	34 17%	24 12%	17 9%	9 5%	195 100%
Q60: Aggodalommal töltöttem el	104 53%	36 18%	27 14%	18 9%	10 5%	195 100%
Q61: Ellenszenvet érzek a feladó iránt	134 69%	25 13%	21 11%	7 4%	8 4%	195 100%

[14. Ha nem értem a munkámon kívüli témájú körlevél tartalmát, akkor:]

	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Semleges	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Összes válasz
Q62: Lehangolt leszek	136 70%	18 9%	37 19%	4 2%	0 0%	195 100%
Q63: Mérges leszek	139 71%	13 7%	35 18%	6 3%	2 1%	195 100%
Q64: Aggodalommal töltöttem el	138 71%	15 8%	38 19%	4 2%	0 0%	195 100%
Q65: Ellenszenvet érzek a feladó iránt	150 77%	9 5%	31 16%	4 2%	1 1%	195 100%

A válaszadók valamennyi érzelmi viszonyulás vonatkozásában 70% feletti arányban válaszoltak úgy, hogy nem jellemző vagy inkább nem jellemző rájuk az adott

érzelem. Ez különösen magas elutasító eredmény annak fényében, hogy a kérdésfeltevés kifejezetten olyan esetre irányult, amikor a címzett a körlevél tartalmát *nem érti meg*, aminek alapvetően egy frusztráló helyzetet kellene eredményeznie, akár csak egy rövid időre is (amíg például az illető megbeszéli a kollégáival vagy vezetőjével a helyes értelmezést). Észrevehetjük, hogy a saját munkájával kapcsolatos válaszoknál a teljes elutasítás magasabb mértéket ért el, mint a munkán kívüli körlevelek meg nem értése.

A munkával kapcsolatos körlevél *meg nem értésének* eredményét tovább bontottam a betöltött munkakörök szerint. A sorösszegek százalékban azt láthatjuk, hogy az adminisztráció és az előadóművészet kategóriák válaszai szinte együtt mozognak (ugyanolyan arányokban jelölték meg ugyanazt a választ ezek a munkatársak). A kategóriákra bontás alapján kiderül, hogy a műszaki területen dolgozó válaszadók 11%-ára „inkább jellemző”, hogy lehangolt lesz, 15%-ára pedig az, hogy mérges lesz. Feltehetően pontosabb kép rajzolódott volna ki ezzel a két állítással kapcsolatban, ha az ebbe a kategóriába tartozó munkatársak közül többen töltik ki a kérdőívet. Saját kategóriájukon belül jobban aggódnak a körlevelek meg nem értése miatt az adminisztratív területen dolgozók (13%), mint a művészeti vagy műszaki területen dolgozók. (Az egyéb kategóriát megjelölő válaszadók válaszai azért lehetnek félrevezetőek, mert mindösszesen 7 ilyen válaszadó volt.)

Q58: Lehangolt leszek	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Végösszeg
Műszak (színpadi, üzemeltetési, gyártási)	66%	11%	13%	11%	0%	100%
Előadóművészet; egyéb művészi, művészeti	57%	18%	17%	5%	3%	100%
Egyéb	86%	0%	0%	0%	14%	100%
Adminisztráció (művészeti, támogató)	53%	16%	18%	8%	5%	100%
Végösszeg	58%	15%	16%	7%	4%	100%

Q59: Mérges leszek	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Végösszeg
Műszak (színpadi, üzemeltetési, gyártási)	63%	16%	5%	16%	0%	100%
Előadóművészet; egyéb művészi, művészeti	55%	16%	18%	6%	6%	100%
Egyéb	86%	0%	0%	0%	14%	100%
Adminisztráció (művészeti, támogató)	53%	23%	10%	10%	5%	100%
Végösszeg	57%	17%	12%	9%	5%	100%

Q60: Aggodalommal tölt el	Nem jellemző rám	Inkább nem jellemző rám	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rám	Jellemző rám	Végösszeg
Műszak (színpadi, üzemeltetési, gyártási)	61%	24%	5%	8%	3%	100%
Előadóművészet; egyéb művészi, művészeti	51%	20%	17%	7%	5%	100%

Egyéb	71%	0%	0%	14%	14%	100%
Adminisztráció (művészeti, támogató)	50%	15%	16%	13%	6%	100%
Végösszeg	53%	18%	14%	9%	5%	100%
Q61: Ellenszenvet érzek a feladó iránt	Nem jellemző rá	Inkább nem jellemző rá	Jellemző is, meg nem is	Inkább jellemző rá	Jellemző rá	Végösszeg
Műszak (színpadi, üzemeltetési, gyártási)	71%	13%	13%	0%	3%	100%
Előadóművészet; egyéb művészi, művészeti	66%	15%	11%	5%	3%	100%
Egyéb	86%	0%	0%	0%	14%	100%
Adminisztráció (művészeti, támogató)	69%	11%	10%	5%	5%	100%
Végösszeg	69%	13%	11%	4%	4%	100%

3. Következtetések

A kérdőív eredményei alapján megállapítható, hogy a munkahelyi kommunikáció helyzete a Magyar Állami Operaházban nem kritikus, és az írásbeli körlevélnek igazolható létjogosultsága van.

Az előzetes várakozásokkal szemben az olvasási gyakoriság tekintetében nem érkezett olyan mennyiségű „ritkán” és „szinte soha” válasz, amely az erre vonatkozó külön kérdések érdemi elemzését lehetővé tette volna. A kérdőív felépítése során viszont abból a feltevésből indultam ki, hogy lesznek ilyen válaszok, és választ kaphatunk arra, hogy mi vezeti a munkatársakat arra, hogy ne foglalkozzanak a körlevelekkel. Ugyanakkor pozitív eredményként értékelhető, hogy a válaszadók többsége nyitott a körlevelek iránt.

Ez utóbbi állítást támasztja alá az is, hogy a körlevelet a választható lehetőségek közül a legtöbb válaszadó kiválasztotta a munkahelyi információszerzés vonatkozásában. Ennek az eredménynek az ismeretében az intézmény vezetőinek még nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a hatékonyan használt és közérthető levelezésre. Ha a belső kommunikáció egészét nézzük, akkor mindenképp fejlesztendő területként mutatkozik a HR (munkaügy) szerepe, mivel a válaszadók elenyésző száma jelölte meg forrásként. További kihívás lehet annak elkerülése, illetve megoldása, hogy hogyan biztosíthatja a munkáltató, hogy a kollégák, illetve a vezetők és beosztottak egymás között hiteles és megbízható információt osszanak meg, figyelemmel arra, hogy a második és harmadik legnépszerűbb opciók ezek voltak. A munkajogi szempontú törvényesség megtartása érdekében külön hangsúlyt érdemelne a nem jogi szakértő vezetők munkajogi képzése és fejlesztése.

A körlevelek megértése tekintetében meglepően pozitív válaszok születtek. Bár a tanulmányban a kérdőívben hivatkozott egyedi tájékoztató levél és munkáltatói utasítás tekintetében a közérthetőség körében kritikát fogalmaztam meg, a munkatársak válaszai alapján az érthetőség mégsem tűnik jelentős problémának. Ez persze nem jelenti azt, hogy a munkajogi szövegek közérthető kommunikálása további odafigyelést nem igénylő feladat lenne. Sokkal inkább jelentheti azt, hogy a

közelmúltban megreformált belső kommunikáció (központosított körlevélküldés) pozitív hatást ért el a címzettek körében. Muszáj emlékeztetni azonban arra, hogy a kérdőív kitöltői közül hiányoznak a műszaki munkakörököt képviselő válaszadók, ezért az összképet nem tekinthetjük reprezentatívnak. A kapott eredményekre sokkal inkább úgy kell tekintenünk, hogy a válaszadók túlnyomórészt szellemi munkaköréből adódóan az első olvasatra történő megértési képesség magasan áll.

A konkrét körlevelek kapcsán kapott pozitív értékeléseket sem szabad kritika nélkül szemlélni. Az intézményben a közérthető kommunikáció kifejezetten nagy kihívás elé van állítva, mivel a több mint 1 200 munkavállaló hozzávetőlegesen 290 különböző munkakört tölt be. A munkakörök sokszínűsége magával hozza azt is, hogy az azokat betöltő munkatársak megértési képességei is különbözőek lehetnek. A körlevelek viszont mindenkihez szólnak, nem csak egy-egy megkülönböztetett kategóriához, ezért a közérthetőséget előtérbe kell helyezni, és a szövegek rögzítését annak pontos tudatában kell megkezdeni, hogy a címzetti kör nem homogén.

A körlevelekkel kapcsolatos attitűd mérése is a várakozásokat megcáfoló módon alakult. Az adatokból látható, hogy a munkatársak körében szélsőséges negatív érzelmek, vagy csak egyértelműen a negatív oldal felé hajló érzelmeket nem sikerült megragadni.

A kutatás célja és relevanciája keretében azt a hipotézist fogalmaztam meg, miszerint a nem megfelelően megválasztott nyelv és stílus elutasító, bizalmatlan attitűdöt vált ki a munkavállalók többségében. A kérdőívre kapott válaszok elemzése során ez a hipotézis megdőlt abban a tekintetben, hogy *a vizsgált munkahelyen a kommunikáció megfelelően megválasztott nyelv és stílus használatával történik*, ezért elutasító attitűdöt, és hasonló véleményt sem sikerült azonosítani. Nem került igazolásra, hogy a hipotézis alapján a munkavállalók nem hiteles forrásból tájékozódának. Ezzel szemben a mintánk arra enged következtetni, hogy a körlevél egy elfogadott forrása az információknak, és hogy a munkatársak több forrásból is informálódnak. Nem került igazolásra az sem, hogy a válaszadók jelentősebb része ignorálná a körleveleket, és kifejezetten emiatt megszegnék a munkaköri kötelezettségeiket.

A munkajogi keretek számtalan helyen teszik a munkáltató felelősségévé, hogy tájékoztassa, informálja a munkavállalókat, hiszen nem feltételezte a jogalkotó, hogy minden munkavállaló jogban járatos, még az olyan triviálisnak tűnő kérdésekben sem, hogy hogyan kell szabadságot számolni, vagy hogy hány nap a felmondási idő.

A munkajogi tájékoztatás azonban nem merül ki a törvényi köteleesség teljesítésében, hanem valódi eszköz a munkáltatónál, amivel közvetlenül befolyásolja a munkavégzést, a munka eredményeit, és tulajdonképpen a munkaviszony részeként a munkavállalójával fennálló gazdasági és szociális viszonyt. A munkahelyi kommunikációt lehet formálisan, valamilyen jogi szöveg közreadásával is teljesíteni, azonban ez nem garancia arra, hogy az üzenet célba fog érni és eléri a kívánt hatást. Márpedig, ha a munkáltató szeretné megtartani a munkavállalóit, és szeretné elérni a szervezetében kitűzött célokat, kénytelen erőforrásokat áldozni arra is, hogy ez a munkahelyi kommunikáció a munkavállalói elvárásoknak, adottságoknak és képességeknek megfelelően. A közérthetőség jelentőségét ebben a tekintetben nem szabad alábecsülni. A Federation of European Business Communicators Association

2001-es kutatásának összefoglalója a belső kommunikációval szembeni nyolc legfőbb elvárást fogalmazott meg: „*kétirányúnak kell lennie; a dolgozókat be kell vonnia a vállalat küldetésének megélésébe; informálnia kell a munkatársakat; a munkatársak bevonását, integráltságát és ezzel elégedettségérzését kell biztosítania; szolgáltatásnyújtásként kell működnie; a menedzsment eszközöként kell szolgálnia; folytonosnak kell lennie.*”²⁵

Irodalomjegyzék

- Borgulya Istvánné Vető Ágnes Ágota: *Kommunikációmenedzsment a vállalati értékteremtésben* [Digitális kiadás]. Budapest: Akadémia Kiadó, 2017. Letöltve: <https://doi.org/10.1556/9789634540175> (2022. 03. 16.)
- Conley, John M.; O’Barr, William M.; Riner, R. C.: *Just Words: Law, Language, and Power*, Third Edition. Chicago: University of Chicago Press, 2019. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226484532.001.0001>
- Devich Márton (szerk.): *Az Operaház története kezdetektől napjainkig*. Budapest: Helikon Kiadó, 2014.
- Dobák Miklós–Antal Zsuzsa: *Vezetés és szervezés* [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017. Letöltve: <https://doi.org/10.1556/9789630598262> (2022. 03. 17.)
- Forgács Attila: *Fejezetek a kommunikáció szociálpszichológiájából* [Digitális kiadás]. Budapest: Akadémia Kiadó, 2017. Letöltve: <https://doi.org/10.1556/9789634541059> (2022. 03. 17.)
- Kenesei István (szerk.): *A nyelv és a nyelvek* [Digitális kiadás]. Budapest: Akadémia Kiadó, 2016. Letöltve: <https://doi.org/10.1556/9789630597081> (2022. 03. 14.)
- Minya Károly, Vinnai Edina: Hogyan írjunk érthetően? Kilendülés a jogi szaknyelv komfortzónájából. In: *Magyar Jogi Nyelv*, 2018/1. 13-18. o.
- Vinnai Edina: A jogi nyelv nyelvészeti megközelítése. In: *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVIII, 2010. 145-171. o.
- Vinnai Edina: Harc a szavakért – Közérthetőség a jogban. In: *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, XII. évfolyam, 1. szám, 2017. 42-53. o.

²⁵ Borgulya (2017): i.m.

Letöltve: https://mersh.hu/hivatkozas/dj220kave_23_p28#dj220kave_23_p28 (2022. 04. 04.)

A cselekvőképességet korlátozó gondnokság, mint stigmatizáló jogintézmény

Félix Péter*

A tanulmány a jogintézményekhez fűződő általános társadalmi attitűdöt és ehhez kapcsolódóan a stigmák működését vizsgálja. A kutatás alapját az a hipotézis adta, hogy a gondnokság alatt állókat a társadalom jogi helyzetük miatt stigmatizálja és ez a jelenség elválasztható a mentális betegségekhez, valamint a fogyatékosághoz kapcsolódóan már ismert stigmáktól. Vonatkozó hazai és nemzetközi kutatás hiányában, valamint a felvett interjúk alapján nem beszélhetünk valós stigmáról, azok inkább az egyén fogyatékoságából, egészségi állapotából fakadnak.

Kulcsszavak: stigma, mentális betegség, fogyatékoság, attitűd, gondnokság

Guardianship, as a stigmatizing legal instrument

The study investigates in the topic of attitudes of the general population for legal instruments, connecting the mechanism of the stigmas. The base of the research was the assumption that people under guardianship are stigmatized by the legal instrument and it can be separated from the stigmas related to mental illness and disability. In the lack of national and international studies, and based on the interviews, there is no relation found between guardianship and stigma. People under guardianship mainly suffer from stigmatization related to their disability or illness.

Keywords: stigma, mental illness, disability, attitude, guardianship

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2095>

Bevezetés

Gyámügyi szakügyintézőként munkám jelentős hányadát teszik ki a gondnokság alá helyezési ügyek, így gyakorlatilag a vonatkozó jogszabályok által a gyámhatóságok számára előírt valamennyi feladatkör ellátása. Így az adott személy személyi-, szociális- és vagyoni körülményeinek feltárásán, majd a hatóság, mint felperes bíróság előtti képviselétén keresztül a jogerős ítéletet követően, a kirendelt gondnok ellenőrzése révén folyamatos kapcsolatban állok az érintett személlyel, annak gondnokával esetlegesen családi körével. Amikor első alkalommal – rendszerint kórházi körülmények között – találkozom az ügyféllel és elmondom érkezőm okát, akkor gyakran heves tiltakozásban törnek ki, hogy ők már pedig

* Gyámügyi osztályvezető, BFKH XI. Kerületi Hivatala.

nem szeretnék gondnokság alá kerülni. Ha ilyenkor megkérdem, hogy tudja-e mit jelent a gondnokság alá helyezés, milyen változást hoz majd az ő életében, akkor leggyakrabban olyan félelmüknek adnak hangot, hogy „*zárt osztályra kerülnek*”. Már ebben a mondattöredékben megjelenik az az előítélet, hogy olyan emberek kerülnek gondnokság alá, akiket csak a világtól elzárva, nyugtatók és antidepresszánsok tömkelegével lehet kezelni. De tovább megyek, gondnokolt ügyfelektől és családjuktól időnként hallani olyat, hogy egy adott szituációban csak azért érte őket hátrány, mivel ők, vagy hozzátartozójuk gondnokság alatt áll. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy mik azok az stigmák, címkék, melyek a gondnokság alatt álló személyekhez kötődnek, ők maguk hogyan élik meg ezeket és vajon valóban a gondnokság, mint jogintézmény generálja-e a stigmát és nem „*csak*” a veleszületett és/vagy szerzett betegségekhez kapcsolódó sztereotípiával van-e dolgunk.

Kutatásom során vizsgálni kívánom, hogy az eddig vázolt probléma, mely szerint a gondnokság alatt álló személyeket a gondnokságnak, mint jogintézménynek köszönhetően érte hátrány, mennyire áll ok-okozati viszonyban. Feltevésem, hogy a jogintézmény és az elszenvedett hátrány között nincs vagy lényegesen kisebb az összefüggés, mint azt gondolnánk, és mint azt az érintettek megélik. Véleményem szerint sokkal inkább van szerepe a fogyatékosághoz, a mássághoz kapcsolódó előítéleteknek, mint a gondnokság tényéhez.

Ugyanakkor már a tanulmány elején fontosnak tartom leszögezni, hogy a téma vizsgálata során több akadályba is ütköztem. Nem találtam arra vonatkozóan bizonyítékot, hogy vizsgálták volna valaha a gondnokság intézményét ebből az aspektusból, ezért a kutatás során a mentális fogyatékosággal és/vagy mentális betegséggel küzdőkkel szembeni attitűdöt tudtam bemutatni több vizsgálat alapján. Bár nem szükségszerű, hogy aki mentális fogyatékosággal, vagy pszichiátriai betegséggel él, az gondnokság alatt is kell, hogy álljon, de látni fogjuk, hogy a gondnokság alatt állók többségét ez a két csoport teszi ki. További problémát jelentett, hogy a rendelkezésre álló kutatások többsége angolszász országokból származik, ahol lényegesen tágabban értelmezik egyes fogalmakat, ezért találkozhatunk olyan kutatásokkal, ahol e két csoportot egyként kezelik, míg máskor egyértelmű a distinkció. Dolgozatomban olyan kutatásokat válogattam össze, melyek mind a pszichiátriai betegséggel élőkkel szembeni attitűdöt mutatják. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne lenne legalább annyi kutatás a fogyatékosággal élők vonatkozásában, választásom azért esett az előbbi csoportra, mert a tanulmányok olvasása során azt tapasztaltam, hogy a pszichiátriai betegséggel élők esetében mégis inkább, kidolgozottabb a módszertan.

1. Elméleti alapok

1.1. Kategória-sztereotípiá-stigma. Mit is jelent a stigma kifejezés? Hogyan alakul ki? Milyen fajtáit különböztethetjük meg? Ezen kérdések megválaszolására főként Erving Goffman 1963-ban megjelent, *Stigma és szociális identitás* című írását veszem alapul, mellyel a kanadai-amerikai szociológus bevezette a pszichológiába a

stigma fogalmát.

Ahhoz, hogy definiálhassuk a stigmát, először a *kategóriát* és a *sztereotípiát*, mint a pszichológiában használatos fogalmakat kell leírnunk. A kategóriaképzés a kognitív elméműködés megismerést elősegítő automatizmusa, melynek során egy konkrét (nem feltétlenül pszichológiai értelemben vett) tárgy megismerését követően, ha újból ilyen tárggyal találkozunk, már egyből világos számunkra rendeltetése, jellemzői, anélkül, hogy erről egy újabb megismerési folyamatban meg kéne győződnünk. Több szerző is azon a véleményen van, hogy a kategorizálás az emberi faj túlélését, valamint a többi főemlős közüli kiemelkedését hozta magával.^{1, 2} Ugyanilyen kategóriákat alkotunk az emberekről is és az egyes kategóriákhoz kapcsoljuk az adott kategória tagjaira jellemző jellemvonásokat.³ Éppen ezért amikor egy ismeretlennel találkozunk, egyből meg tudjuk határozni, hogy melyik általunk már felállított kategóriába soroljuk, így van egy elvárásunk arra vonatkozóan, hogy milyen személyi sajátosságokkal, jellemvonásokkal rendelkezik. Miközben az ismeretlen személy minél többet tartózkodik a közelünkben, annál több bizonyítékot szerezhethetünk arra nézve, hogy az adott személy valóban megfelel-e annak a kategóriának, melyben korábban már elhelyeztük.⁴ A folyamat lehetséges kimenetele, hogy igazolást nyer a kategória, a kérdéses személy valóban romlott, veszélyes vagy gyenge. De nem csak másokat, hanem magunkat is besoroljuk valamelyik kategóriába. Azokkal, akiket a magunk kategóriájába tartozónak tartunk, hajlamosabbak vagyunk szívélyesebben bánni, mint más kategóriákba tartozó személyekkel.⁵ Önmagában már a különböző kategóriák létezése is magával hozza a közöttük létrejövő előítéleteket és megkülönböztetést, a „mi” és az „ők” kettősségét. Adorno ezt a működést a *„hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló antipátiaként”* definiálja.⁶

A *sztereotípiá*⁷ kifejezést a modern pszichológiában elsőként alkalmazó Lippman úgy jellemzi, mint egy leegyszerűsített, sematikus kép, amely néhány jellegzetesnek tartott tulajdonság tekintetében egy-egy csoportot egységes, hasonló alakzatnak tüntetnek föl.⁸ Allport sztereotípiafogalmában elkülöníti a sztereotípiát a kategóriától és meghatározza annak feladatát, amikor így ír: *„a sztereotípiá kategóriával társult túlzáson alapuló nézet. Feladata a kategóriával kapcsolatos viselkedés igazolása (racionalizálása)”*.⁹ Oláh Attila szerint a sztereotípiá a másokról alkotott benyomás, melynek során nem a személy egyedi tulajdonságait, hanem az adott kategóriához csatolt jellemvonásokat veszi figyelembe a megismerő.¹⁰ Fontos hangsúlyozni, hogy

¹ Bindorferr Gy.: Sztereotipizáció az internetikus kapcsolatokban, In Bakó B., Papp R., Szarka L. (szerk.): Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák. Budapest: Balassi Kiadó, 2006. 10. o.

² Pléh Cs.: Kategorizáció, sztereotípiá, előítélet. In *Iskolakultúra* 2017/1-12. 12. o.

³ Oláh A.: Pszichológiai alapismeretek. Budapest: Bölcsész Konzorcium, 2006. 544. o.

⁴ Goffman, E.: A hétköznapi élet szociálpszichológiája. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1981. 181. o.

⁵ Perlin, M.: The hidden prejudice: mental disability on trial. Washington DC: American Psychological Association, 2000. 24. o.

⁶ Perlin: *i.m.*, 25. o.

⁷ Görög eredetű szó, a *stereos* (szilárd) és a *typos* (forma) szavak összetételéből keletkezett.

⁸ Bindorferr: *i.m.*, 11. o.

⁹ Bindorferr: *i.m.*, 12.o.,

¹⁰ Oláh: *i.m.*, 553. o.

amíg a kategória tényítéleteken alapul, addig a sztereotípa a tényítéleteken túl értékítéletet is tartalmaz.¹¹ A hétköznapokban leginkább etnikai értelemben szoktunk sztereotípiákat emlegetni (pl.: a németek precízek, az olaszok nagyhangúak, a skótok fukarok), pedig az is sztereotípa, ha azt mondjuk, hogy az idős emberek bölcsek, a férfiak erősek, a nők kedvesek. Láthatjuk, hogy pszichológiai értelemben a sztereotípiák nem feltétlenül jelentenek negatív jellemvonásokat. A sztereotípa úgy működik, mint egy önbeteljesítő jóslat: amint kialakul, az egyénről, másokról, a társas kapcsolatokról kialakított képünket alapjaiban változtatja meg, hogy észlelésünket a sztereotípiának megfelelően torzítjuk, és minden az ellenkezőjét alátámasztó bizonyítékot figyelmen kívül hagyunk vagy jelentőségét lekicsinyítjük.¹²

A *stigma*¹³ definíciójánál a legtöbb szerző Goffmanra hivatkozik, aki a stigmát egy sajátos viszonyként írta le, amely a jellemvonás és a sztereotípa között áll fenn.¹⁴ A stigma olyan kifejezést jelent, melyet olyan jellemvonás megjelölésére használunk, amely alapvetően diszkreditáló jellegű. Egy-egy jellemvonás, amely stigmatizálni tudja hordozóját, más személyek esetében éppen a normalitást jelenti, ezért önmagában sem diszkreditálható, sem tiszteletet parancsoló nem lehet.¹⁵ Fontos leszögezni, hogy Goffman a „*normális*” szó alatt azokat a személyeket érti, akik nem rendelkeznek stigmával, ezért a tanulmányban én is ebben az értelemben kívánom használni.

1.2. A stigmák csoportosítása. Goffman a stigmákat irányultsága szerint és fajtája szerint is megkülönbözteti. A stigma iránya szempontjából lehet diszkreditált és a diszkreditálható. Diszkreditált stigmának nevezi azt az esetet, amikor az adott személy feltételezi, hogy a körülötte lévők ismerik a másságát, vagy úgy gondolja, hogy arra fény derülhet. Ezzel szemben a diszkreditálható stigma esetében az egyén úgy véli, hogy környezete a másságát nem ismeri és nem is ismerheti meg.¹⁶ Ha fajták szerint szeretnénk csoportosítani a stigmákat, akkor három alapvető csoportot különböztethetünk meg:

1. Testi fogyatékoságok, különféle fizikai torzulások.
2. Az egyéni jellem szégyenfoltjai: akarategyengeség, zsarnokoskodás, természetellenes szenvedélyek, ingatag vagy túlságosan szigorú meggyőződés, melyekre az egyén számunkra már ismert előtörténetéből

¹¹ Bindorferr: *i.m.*, 11.o.,

¹² Perlin: *i.m.*, 8. o.

¹³ Szintén görög eredetű szó, *szigma* és *szigmatosz* formában használták. Eredeti jelentésében olyan testi jelekre utal, melyeket azért véstek vagy égettek viselője bőrébe, hogy a jel viselőjének erkölcsi státusával kapcsolatban áruljanak el valami szokatlant és kedvezőtlen dolgot, így például azt, hogy az illető személy rabszolga, bűnöző vagy esküszegő. Később a kereszténység térnyerésével két újabb jelentést is kapott: egyrészt jelölte az égi kegyelem testi jeleit, második jelentésében a testi rendellenességek külső jeleire utal. Mai jelentésében inkább szégyent jelent. Lásd: Goffman: *i.m.*, 179. o.

¹⁴ Goffman: *i.m.*, 183. o.

¹⁵ Goffman erre példaként hozza a könyvtárba járást: amíg egy, a társadalom perifériáján elhelyezkedő bűnelkövető messziről elkerüli a könyveket, nehogy valaki meglássa, és megbélyegezze amiatt, hogy olvas, addig egy középosztálybeli fiatalnak teljesen hétköznapi tevékenység felkeresni a könyvtárat. Lásd: Goffman: *i.m.*, 182. o.

¹⁶ Goffman: *i.m.*, 183. o.

következtethetünk: pszichés rendellenesség, börtönviselt, gyógyszerfüggő, alkoholizmus, homoszexualitás, túlzott politikai szélsőségeség.

3. Faji, nemzeti és vallási hovatartozás törzsi stigmái, mely a családi származás vonalain terjed és az egész családot beszennyezik.¹⁷

Más szerzők a *közösségi stigma (public stigma)* és az *önstigmatizálás (self-stigma)* dichotómiáját alkalmazzák. A *közösségi stigma* kifejezés alatt összefoglalóan azokat a folyamatokat értjük, melyek a stigmához kapcsolódóan a társadalomban játszódnak le. Ilyen folyamat, hogy a stigmával rendelkezők csoportjai a társadalom perifériájára szorulnak és leértékelődnek pusztán azért, mert eltérnek a többségi társadalomtól. Ezen csoportok tagjait a diszkrimináció számos formája éri, így lakhatásuk megoldása, oktatásban történő részvételük, munkába állásuk, illetve kapcsolataikban is lépten nyomon akadályokba ütközhetnek.¹⁸ Az *önstigmatizálás*, melyet hívnak *internalizált stigmának* is, azt a jelenséget írja le, amikor az egyén a külvilág attitűdjét elkezdi önmagával szemben alkalmazni, az beépül az önmagáról alkotott képbe, így önbecsülése és önértékelése csökken. Ez a fajta internalizáció eljuthat egy olyan szintre, amikor az egyén működésére egyre inkább a feladás lesz jellemző, nem keres állást, igyekszik kerülni a kapcsolatot másokkal.¹⁹ További felosztást jelent a *személyes stigma (personal stigma)* és az *észlelt stigma (perceived stigma)* kettőse. Amíg előbbi esetben az egyén saját gondolatait jelenti a stigmatizált személlyel szemben, addig utóbbi az egyén meggyőződését jelenti, hogy mások hogyan tekintenek a stigmatizált személyekre.²⁰

1.3. A stigma működése a mindennapokban. A stigma működése szempontjából fontos, hogy az egyén rendelkezzen egy olyan jellemvonással, amely ráirányítja a szemlélő figyelmét és inkább hátat fordítson az egyénnek ahelyett, hogy egyéb tulajdonságait megismerné. Ha az illető stigmát visel, az olyan nemkívánatos eltérőség jele, amely a mások által várttól különbözőnek mutatja őt. Stigma-elméleteket készítünk: megmagyarázzuk, hogy miért alacsonyabb rendű a stigmát viselő személy és miért nem kívánatos a jelenléte.²¹ Azokat, akik az adott elvárásoktól nem térnek el, azokat normálisnak tekintjük, azok pedig, akiket a társadalom megbélyegez, idővel pontosan megtanulják, hogy ők miben mások a normálisoktól. Ez lehetségessé teszi a stigmatizáltak számára, hogy alaposan és éberren figyeljenek arra, amit mások bennük fogyatékoságnak látnak. Ez végül oda vezet, hogy az egyének kiegyeznek azzal, hogy valóban eltérnek a normálistól, így szégyenérzet alakul ki bennük, szeretnének megszabadulni szégyellnivaló jellemvonásaiktól. A normális emberek közvetlen jelenléte könnyen felerősíti bennük az önmagukkal szemben támasztott követelmények és az én közötti szakadékot, így

¹⁷ Goffman: *i.m.*, 183. o.

¹⁸ Ali, A., Hassiotis, A., King, M. B.: Self-reported stigma and its association with socio-demographic factors and physical disability in people with intellectual disabilities: results from a cross-sectional study in England. In *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 2016/3. 465 o.

¹⁹ Ali: *i.m.*, 466. o.

²⁰ Coppens, E., Audenhove, C., Schreeder, G., Arensman, E., Coffey, C. et al: Public attitudes toward depression and help-seeking in four European countries baseline survey prior to the OSPI-Europe intervention. In *Journal of Affective Disorders* 2013/ vol. 150. 321. o.

²¹ Goffman: *i.m.*, 184. o.

előtörhet az önutálat.²² Ez az alacsonyabb rendűség érzése azt jelenti, hogy az egyén tudatában folyamatosan jelen van egyfajta bizonytalanság, ami egy generalizált szorongást képez.²³

Mi történik akkor, amikor egy stigmatizált és egy normális személy találkozik? Mi játszódik le bennük ilyenkor? Ezekben az esetekben, melyeket „vegyes kontaktusoknak” hívunk, mindkét fél konfrontálódik a stigma okaival és hatásaival. A stigmával rendelkező ilyenkor bizonytalannak érzi magát: vajon hogyan fogadják, mit gondolnak róla a normális emberek?²⁴ A stigmatizált személy gyakran úgy érzi, „múson” van, figyelnie kell minden rezzenésére, minden szavára. A stigmatizált lét magával hordoz egyfajta önkontrollt, így például a pszichiátriai kórházi kezelésben részesülő a mindennapi élete során fél felemelni a hangját, mert attól fél, hogy érzelmeinek nyílt kimutatása megerősíti a vele szemben meglévő stigmát. Az alacsony értelmi képességű, ha elakad valamiben, nem mer segítséget kérni, mert elakadását szellemi fogyatékoságának tudják majd be, ugyanakkor egy normális ember esetében egy ugyanilyen elakadás nem jelentene rá nézve veszélyt.²⁵ További kényelmetlenséget okozhat a vegyes kontaktusok során, amikor az idegenek nem látnak kivétlenül abban, hogy olyan kérdésekkel faggatják, amely a stigmatizált személy számára sértő, vagy olyan segítséget ajánlanak fel, amelyet az illető nem kíván, vagy nincs rá szüksége.

A stigmatizált személynek minden oka megvan arra, hogy úgy érezze: a normális emberekkel történtő interakció veszélyeket rejthet számára. Ugyanígy a normális emberek is veszélyesnek élhetnek meg egy-egy ilyen találkozást. Egyfelől a normális ember érezheti azt, hogy ha együttérzését fejezi ki, azzal túllép egy határon, ugyanakkor, ha megpróbálja figyelmen kívül hagyni a másik személy fogyatékoságát, akkor túlzott követelményeket támaszt vele szemben. Hányszor fordult már elő velünk, hogy nem tudtuk mivel teszünk jót? Ha felajánljuk segítségünket vagy inkább csendben ignoráljuk a fogyatékosággal élő, demonstrálva, hogy *„ő is ugyanolyan normális, mint mi, nincs szüksége segítségre”*.

A normális ember egy ilyen vegyes kontaktus során rendszerint zavarba jön. A mindennapos, gyakran használt szavakat tabuként kezeli, tekintetét valamilyen félreeső helyre irányítja, megpróbál könnyednek látszani, szükségtelenül szószátyár lesz, hogy a beszélgetőpartner ne érezze azt, hogy a közelsége megbénítja.²⁶

A stigmához kapcsolódik egy olyan jelenség is, hogy a stigmatizált egyénről a stigma közeli hozzátartozóra, ismerősökre is áterjed.²⁷ Ez általában megmagyarázza, hogy miért igyekeznek az emberek elkerülni az efféle (vegyes) kapcsolatokat vagy véget vetni nekik, ha már léteznek. Goffman azokat a normális egyéneket, akik mégis fenntartják kapcsolatukat a stigmatizált személlyel,

²² Goffman: *i.m.*, 188. o.

²³ Goffman, *i.m.*, 197. o.

²⁴ Goffman: *i.m.*, 198. o.

²⁵ Goffman: *i.m.*, 200. o.

²⁶ Goffman: *i.m.*, 204. o.

²⁷ Ennek hátterében az áll, hogy még a XX. században is elfogadott álláspont volt, hogy a mentális betegségek hátterében a hibás gyermeknevelés és gondoskodás áll. Lásd: Stier, A., Hinshaw, S. P.: Explicit and Implicit Stigma Against Individuals with Mental Illness. In *Australian Psychologist* 2007/2. 113. o.

„tiszteletbeli stigmával rendelkezőnek” nevezi el.²⁸

1.4. A stigma hatása a mentális betegséggel élőkre. Az elmúlt évezredek során, kortól és hiedelemvilágtól függetlenül a mentális betegségek magyarázataként rendszerint valamilyen bűnt, gonoszságot, isteni büntetést, vagy legalábbis spirituális kapcsolatot feltételezett az ember. Azokat, akik ilyen betegségekkel küzdöttek, rendszerint jobbnak tartották elkerülni, általános vélekedés volt, hogy az ilyen emberek elveszítették személyiségüket, emberi mivoltukat.²⁹ Azt hihetnénk, hogy ezek az előítéletes, babonás korok elmúltak, de manapság is számos mítosz kapcsolódik a pszichés betegséggel küzdőkhöz. Általános vélekedés, hogy az ilyen emberek hajlamosabbak a deviáns viselkedésre, morálisan gyengébbek, gyengébb a szexuális kontrolljuk, érzelmileg instabilak, gyanakvóak, megbízhatatlanok, nem tudnak önállóan döntést hozni, és még hosszan sorolhatnánk.³⁰ A pszichés betegségek sajátossága, hogy más stigmatizáló jellemvonásokhoz képest nem feltétlenül az egyénnel született jellemvonások, hanem az egyén élete során bármikor kialakulhat. Éppen ez a kiszámíthatatlan jelleg teszi különösen rémisztővé a kívülállóknak ezeket a betegségeket.³¹

Számos kutatás kimutatta, hogy a mentális betegséggel élők nagy százaléka inkább nem keres megoldást betegségére, melynek háttérében gyakran a potenciális stigmatizációtól való félelem áll. Az elmúlt évtizedekben több fejlett országban is folytattak ismeretterjesztő és érzékenyítő kampányokat, ennek ellenére a mentális betegséggel élők megbélyegzése újból felerősödött.³² Az érintettekben gyakran kialakul egyfajta önvédelmi mechanizmus, megpróbálnak rejtőzködni, ez azonban rengeteg erőfeszítést igényel, ami gyakran visszaüt. Egyrészt azért, hogy az egyén igyekszik családjá és barátai, kollégái előtt is titokban tartani betegségét, a betegség gondolata folyamatosan előtérben van, idővel beépülnek jellemébe azok a stigmák, amiktől annyira tart. Másrészt a mentális betegségek tünetei között gyakran találkozunk az önhibáztatással, depressziós hajlammal és az identitászavarral.³³

A stigmatizáció mértéke több tényezőtől, így a mentális betegség súlyától és a konkrét betegségtől is függ. Minél hosszabb ideig áll valaki kezelés alatt, annál súlyosabb a stigma, amit el kell viselnie, ahogy az is bizonyított, hogy vannak jobban tolerált betegségek (pl.: depresszió) és vannak nagyon súlyos stigmát magukban hordozó mentális betegségek (pl.: skizofrénia).³⁴

2. A mentális betegséggel élőkkel szembeni közösségi attitűd mérése

2.1. A módszer kifejlesztése. Az 1970-es évek Észak-Amerikájában megnőtt az igény a mentálhigiénés ellátás átszervezésére, egyre nagyobb igény jelentkezett az

²⁸ Goffman: *i.m.*, 224. o.

²⁹ Perlin: *i.m.*, 36. o.

³⁰ Perlin: *i.m.*, 44. o.

³¹ Perlin: *i.m.*, 43. o.

³² Stier et al.: *i.m.*, 108. o.

³³ Stier et al.: *i.m.*, 109. o.

³⁴ Stier et al.: *i.m.*, 112. o.

ellátás beépítésére az alapellátási szintre. Az ebbe az irányba mutató folyamatok rendszerint a média által feltűzelt lakosság ellenállásába ütköztek, megakadályozva újabb intézmények létesítését, a fennálló struktúra decentralizálását és a rászoruló helyben történő ellátását.³⁵ A korábbi kutatások már kimutatták, hogy egy belvárosi környezetben, ahol kisebb a társadalmi kohézió és a lakosság amúgy sem annyira helyhez kötött, nagyobb a befogadókészség az ilyen intézményekkel szemben. Ugyanakkor a kertvárosias városrészekben nagyobb az ellenállás egy ilyen intézménnyel szemben, ezáltal nehezebb is a betegek integrációja.³⁶

A fent ismertetett probléma vizsgálatára alkotta meg Taylor és Dear a Community Attitudes Toward the Mentally Ill (CAMI) elnevezésű mérési módszerét, mely arra volt hivatott, hogy egy adott közösség attitűdjét mérje egy esetleges mentálhigiénés intézmény közelben történő telepítése esetére. A módszer időtállóságát bizonyítja, hogy a megjelenése óta eltelt több, mint 40 évben számos országban alkalmazták és alkalmazzák a mai napig is, valamint a tény, hogy más skálák kifejlesztéséhez alapul használták.

A szerzők a CAMI megalkotásához két, korábban már jól bevált módszert vettek alapul. Módszerük egyik alapját az Opinions about Mental Illness (OMI) skála adta, melyet 1962-ben Cohen és Struening azért alkotta meg, hogy a kórházi személyzet mentális betegekkel szembeni attitűdjét mérje. Az OMI egy 100 állításon alapuló teszt volt, mely állításokat 5 alskálába sorolták. Az első csoport a *tekintélyelvűség (authoritarianism)* nevet kapta, mely azt a szemléletmódot tükrözte, hogy a mentális betegek alacsonyabb rendűek, ezért kényszer is alkalmazható velük szemben. A második csoport a *jóakarát (benevolence)* kategóriája, melyben olyan állítások kaptak helyet, melyek a paternalista, humanista és vallásos értékekhez fűződnek. A harmadik alskála állításai a *mentálhigiénés ideológiát (mental hygiene ideology)* képviseli, mely szerint a mentális betegségek ugyanolyan betegségek, mint bármely más. A negyedik alskála a *szociális korlátozás (social restrictiveness)* állításait tartalmazza, mely állítások azt a nézetet képviselik, hogy a mentális betegséggel küzdők veszélyt jelentenek a társadalomra. Az ötödik, és egyben utolsó csoportba pedig a *személyek közötti etiológia (interpersonal etiology)* nevet kapta, mely hiedelmek szerint a mentális betegségek a társas kapcsolatokban átélt problémákból erednek.³⁷ A CAMI másik alapját a Baker és Schulberg által 1967-ben kidolgozott Community Mental Health Ideology (CMHI) skála adta, melyet azért készítettek, hogy a vizsgált személyeknek a névadó elképzelés iránti szimpátiáját/antipátiáját mérjék. A *közösségi mentális egészség elmélete (community mental health ideology)* a mentális egészség és a megelőzés fontosságát hirdette, zászlójára tűzve a mentálhigiénés ellátás minőségi megújítását.

A CAMI megalkotásakor Taylorék célja az volt, hogy olyan mérőeszközt készítsenek, amivel előre jelezni és elemezni lehet egy közösség ellenállását a mentálhigiénés intézményekkel szemben, úgy, hogy közben képet kapjanak arról, hogy milyen az „elfogadóbb” és milyen az „elutasítóbb” közösség. Attitűdskálájuk

³⁵ Taylor, S. M., Dear M. J.: Scaling Community Attitudes Toward the Mentally Ill. In *Schizophrenia Bulletin* 1981/7. 225. o.

³⁶ Taylor: *i.m.*, 226. o.

³⁷ Taylor: *i.m.*, 226. o.

összesen 40 állítást tartalmaz, melyet 4 db 10-10 állításból álló alskálára bontottak tovább. A kérdések megszerkesztésekor Taylorék ügyeltek arra, hogy a tízes csoportokban öt állítás mindig pozitív, támogató szemléletű legyen, további öt pedig inkább az ellenszenvet jelképezze.³⁸ Habár a fentiekben kifejtésre került, hogy Taylor és Dear két másik módszert alapul véve dolgozták ki sajátjukat, a 40 állításból csak hét olyan volt, amit az OMI-ból és CMHI-ből emeltek át. A válaszadók egy ötfokú Likert-skálán fejezhetik ki, hogy a felsorolt állításokkal teljesen egyetértettek vagy egyáltalán nem értettek egyet.³⁹

Az első alskála az OMI-hoz hasonlóan a *tekintélyelvűség* nevet kapta és a mentális betegséggel élők hospitalizációjára vonatkozóan tartalmaz állításokat, például:

- Mindaddig, amíg valaki zavartnak tűnik, kórházi kezelésre szorul.
- Van valami a mentális betegséggel élő emberekben, amiért könnyű felismerni őket más emberek között.
- A mentális betegséggel küzdőket olyan szoros megfigyelés alatt kellene tartani, mint a neveletlen gyerekeket.
- A mentális betegséggel élők nem tehetnek a betegségükről.

A második, *jóakarát* elnevezésű alskála a társadalmi felelősség, a segíteni akarás témakörében olyan állításokat tartalmaz, mint:

- Az államnak több pénzt kellene fordítania a mentális betegek kezelésére.
- A mentális betegek már túlságosan régóta képezik gúnyolódás tárgyát.
- A legjobb elkerülni azokat, akik mentális betegséggel élnek.
- Az elmeegógyintézetek inkább hasonlítanak börtönre, mint olyan intézményre, ahol meggyógyítani szeretnék a betegeket.

A harmadik, *szociális korlátozás* nevet viselő alskála a mentális betegségek veszélyességét, a betegekkel szembeni távolságtartással összefüggésben tartalmaz olyan állításokat, mint például:

- A mentálisan betegek veszélyt jelentenek saját magukra és a körülöttük élőkre.
- Egy nő bolond lenne hozzámenni egy férfihoz, akinek korábban mentális betegsége volt, még akkor is, ha látszólag teljesen meggyógyult.
- A mentálisan betegek kiszámíthatatlanok és nem lenne szabad bármit is rájuk bízni.
- Számos olyan embernek, aki soha nem kapott megfelelő kezelést, súlyosabb pszichés problémái vannak, mint azoknak, akiket kezeltek.

A *közösségi mentális egészség elméletére* vonatkozó állítások a terápiás kezelés hasznosságát, a mentálhigiénés intézmények hatását a lakókörnyezetre, valamint a mentális betegségek által a lakókra jelentett veszélyeket járják körbe.

- Sok mentális betegséggel élő számára a legjobb terápia az, ha a közösség tagja lehet.

³⁸ Taylor: *i.m.*, 228. o.

³⁹ Likert-skálát rendszerint az érzésekre, attitűdökre vonatkozó mérésekben használják, és a válaszadónak azt kell megítélnie egy skála segítségével, hogy milyen mértékben ért egyet az adott állítással. Lásd: Oláh: *i.m.*, 64. o.

- Egy mentálhigiénés intézmény lakókörnyezetbe történő telepítése az ingatlanok értékcsökkenésével jár.
- Rémisztő arra gondolni, hogy mentális betegséggel élők laknak a környezetemben.
- Az elmeegógyintézetek kevésbé hasznosak a társadalom számára.⁴⁰

Taylorék feltevése az volt, hogy a mentális betegekkel szembeni attitűd függ a társadalmi-gazdasági státusztól, az egyén életciklusától, hiedelemvilágától és a számára fontos értékektől. Mérésükhöz 1978-ban 1.090 háztartásban töltötték ki kérdőívet Toronto városában, melyből 706 háztartás közelében nem volt mentálhigiénés intézmény, míg 384 háztartás vonzáskörzetében viszont igen.⁴¹ Az adatok feldolgozását követően az alábbi megállapításokat tették a kutatók:

Korábbi kutatásokkal megegyező módon, az idősebbek kevésbé minősültek toleránsnak, inkább voltak tekintélyelvűek és szigorúbbak, mint toleránsak. A nemek közötti összehasonlításban három alskálán is a nők együttérzőbbek voltak a férfiaknál, a szociális korlátozás alskáláján nem volt szignifikáns eltérés. Ha a válaszadókat családi állapot szerint vizsgálták, a házasok és özvegyek alkottak egy csoportot, míg a másik csoportot az egyedülállók, elváltak alkották. Az előbbi csoport mind a négy alskála esetében kevésbé együttérző attitűdöt mutatott. A kiskorú gyermeket nevelőkről általánosságban elmondható, hogy tekintélyelvűbbek, szociálisan korlátozóbbak, kevésbé érvényesül esetükben a jóakarát és a közösségi mentális egészség elmélete. Az eredmények érdekessége, hogy azon válaszadók, akiknek a gyermekei már felnőttek voltak, együttérzőbbek voltak, mint a kisgyerekesek, vélhetően azért, mivel nem kellett attól tartaniuk, hogy mi történik, ha a gyermekük találkozik egy beteggel. A kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy az attitűd nagyban függ az egyén életciklusától.⁴² Szintén jelentős eltérés mutatkozott abban, hogy ki az, aki ingatlantulajdonos és ki az, aki csak bérlő a válaszadók között. Nem meglepő módon a tulajdonosok kevésbé voltak együttérzőek, mint a bérlők, vélhetően az ingatlanba fektetett erőforrások mennyisége miatt. A válaszadók vallási irányultságát vizsgálva látható, hogy szoros összefüggés van a vallásosság és a nézetek között. Azok, akik rendszeres templomba járóknak vallották magukat, tekintélyelvűbbek és szigorúbban korlátoznák a betegeket, továbbá kevésbé voltak együttérzők, inkább voltak konzervatívabbak.⁴³ Megint csak nem meglepő módon, azok, akik maguk is álltak már pszichiátriai kezelés alatt, vagy valamely családtagjuk vagy barátjuk állt kezelés alatt, mind a négy alskálán jelentősen együttérzőbbek voltak az átlagnál.⁴⁴

A CAMI jelentősége abban áll, hogy Taylor és Dear egy olyan univerzális eszközt hozott létre, amely (az alskálák adott nyelvre fordítását és kulturális közegbe történő átültetését követően) gyakorlatilag bármely társadalomban használva összehasonlítható eredményeket ad. Az általam feldolgozott kutatások között két

⁴⁰ Taylor: *i.m.*, 228. o.

⁴¹ Taylor: *i.m.*, 227. o.

⁴² Taylor: *i.m.*, 233. o.

⁴³ Taylor és Dear a felekezeti megoszlást is vizsgálva arra jutott, hogy a pünkösdié és a görög keletiek voltak a leginkább tekintélyelvűek, míg a baptisták és az údvhadereg követőire volt ez a legkevésbé jellemző. Lásd: Taylor: *i.m.*, 234. o.

⁴⁴ Taylor: *i.m.*, 234. o.

csoport körvonalazódott ki: a mérések egy része össztársadalmi szinten vizsgálta a jelenséget, míg a másik csoport az egészségügyi dolgozók között végzett mérések eredményeit mutatja be.

2.2. Más országokban elvégzett CAMI kutatások eredményei

2.2.1. Nagy-Britannia, London. A Londonban elvégzett kutatás apropóját a Tooting Bec Hospital bezárása adta.⁴⁵ A korabeli sajtóban nagy port kavart ügyben a Care in the Community program keretében a több, mint 90 éve üzemelő elmeorvosintézetet bezárták és helyette 13 házat nyitottak, melyben a betegek támogatott lakhatását valósították meg. 1993. áprilisában a londoni Herne Hill-en, majd júliusban pedig Streatham Hill-en nyitottak meg ilyen otthonokat, ezeket előzte meg egy CAMI kutatás. Az interjúalanyokat az említett két negyed lakóinak választási névjegyzékéből választották ki és az interjúkat házról házra járva egy három kutatóból (két pszichiáterből és egy pszichológusból) álló csapat vette fel.⁴⁶

A kutatók 192 interjú anyagát dolgozták fel. A válaszadók 45%-a férfi, míg 55%-a nő volt, az átlagéletkor pedig 37 év. Wolff és csapata ugyanazt a 40 állítást alkalmazta, mint Taylor és Dear, az egyetlen különbség abban állt, hogy ők három kategóriába – *félelem és kirekesztés, szociális kontroll, valamint jóakarát* – osztották az állításokat.⁴⁷ A *félelem és kirekesztés* kategória állításai azon interjúalanyok esetében mutattak az átlaghoz képest jelentős eltérést, akik 18 éven aluli gyermeket neveltek, illetve akik társadalmilag alacsonyabb megítélésű munkát végeztek. A mérés során szociálisan kevésbé érzékenyek bizonyultak az idősebbek, az alacsonyabb társadalmi státuszúak, az afrikai, ázsiai és karibi etnikumból származóak és az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkezők. A jóakarát kategóriát vizsgálva érzékenyebbek mutatkoztak a fiatalabbak, valamint a magasabb iskolai végzettségűek.⁴⁸

Az eredményeket összegezve a kutatók azt találták, hogy szoros összefüggés van a mentális betegséggel kapcsolatos ismeretek és a betegekkel szembeni attitűd vonatkozásában. Minél kevesebb információval rendelkezik az egyén ezekről a betegségekről, annál inkább hajlamos félni a betegektől. Az interjú során számos válaszadó mondta el, hogy leginkább azért fél a mentális betegséggel élőtől, mert nem tudja hogyan reagálna, ha találkozna velük.⁴⁹ Alapvetően elmondható, hogy az alacsony társadalmi státusz, az iskolázatlanság, a kiskorú gyermek nevelése, valamint az etnikai kisebbséghez tartozás volt a leginkább negatív hatással a mentális betegséggel élők megítélésére.

2.2.2. Jimma Town, Etiópia. A CAMI megjelenését követő több, mint 20 évben elsősorban Európában és Észak-Amerikában használták a mérőeszközt, csak a 2000-es évek közepétől találkozunk annak afrikai, ázsiai alkalmazásával. Utóbbiak táborát erősíti a német és etióp kutatók által 2012-ben készített tanulmány, melynek során

⁴⁵ Wolff, G., Pathare, S., Craig T. K. J., Leff, J.: Community Attitudes to Mental Illness. In British Journal of Psychiatry 1996/ vol. 168, 183. o.

⁴⁶ Wolff et al.: *i.m.*, 183. o.

⁴⁷ Wolff et al.: *i.m.*, 185. o.

⁴⁸ Wolff et al.: *i.m.*, 187. o.

⁴⁹ Wolff et al.: *i.m.*, 189. o.

Jimma Town-t járva, véletlenszerűen választottak ki háztartásokat és töltötték ki a kérdőíveket.⁵⁰ Összesen 820 kérdőív került teljes egészében kitöltésre, melyből 444 női válaszadótól származott. A válaszadók 85,7%-a nyilatkozott úgy, hogy már találkozott pszichiátriai betegséggel élő személlyel, ebből további 47% állította, hogy él a környezetében ilyen beteg. A válaszadók 33%-a mondta, hogy fenyegette, illetve támadta már meg őket mentális beteg. Egészen elenyésző, 6,2%-a a válaszadóknak válaszolt úgy, hogy ő maga is küzdött mentális betegséggel legalább egyszer az életében.⁵¹

A válaszadók jelentős többsége, 75% egyetértett azzal az állítással, hogy „A mentális betegséggel élőket célszerű lenne elzárni.”, 86% értett egyet azzal, hogy „A mentális betegséggel élőket a gyerekekhez hasonló szoros kontroll alatt kéne tartani.”. Szintén érdekesség, hogy a válaszadók kicsivel több mint fele (56%) elutasította azt az állítást, hogy bárki szenvedhet mentális betegségben. 84% gondolta úgy, hogy a mentálhigiénés ellátásokra fordított adó pénzkidobás.⁵² Hasonlóan ellenséges volt a válaszadók ¾-e, amikor egyetértettek azzal az állítással, hogy „A legjobb elkerülni azokat, akiknek pszichés problémái vannak.”⁵³ A szociális korlátozás alkálán a válaszadók 93%-a nem szeretne olyan ember közelében élni, akinek pszichés betegsége van.

Az eredmények ismeretében elmondható, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők szociálisan korlátozóbbak, mint a kevésbé iskolázottak. Más kutatásokhoz hasonlóan a nők, elsősorban a háztartásbeliek ezúttal is együttérzőbbnek, szociálisan érzékenyebbnek bizonyultak, feltételezhetően anyai ösztöneiknek köszönhetően.⁵⁴ Azok a válaszadók, akinek a szomszédságában élt pszichiátriai betegséggel küzdő személy, toleránsabbak voltak, mint azok, akinek nem volt ilyen személy a környezetében.⁵⁵

3. Magyar kutatások

3.1. A mentális betegséggel élők elutasítottsága 2001 és 2015 között: történt-e változás? A fenti címmel készült 15 évet összefogó trendanalízis a mentális betegséggel élőkhez fűződő attitűdről. Az ilyen projektek gyakorlati jelentősége, hogy kiindulási pontot adhatnak a prevenció és érzékenyítő programoknak.⁵⁶ Először is fontos leszögezni, hogy a Magyarország 1989-90-ben egy olyan rendszert váltott le, melyben hivatalosan nem léteztek szociális problémák, a pszichiátriai betegség egyéni probléma volt, a betegeket pedig

⁵⁰ Reta, Y., Public Stigma against People with Mental Illness in Jimma Town, Southwest Ethiopia. In *PLoS One*, Online publikálva: 2016. november 28., 3. o.

⁵¹ Reta et al.: *i.m.*, 5. o.

⁵² Reta et al.: *i.m.*, 6. o.

⁵³ Reta et al.: *i.m.*, 7. o.

⁵⁴ Reta et al.: *i.m.*, 11. o.

⁵⁵ Reta et al.: *i.m.*, 12. o.

⁵⁶ Buchman-Wildbaum, T., Paksi B., Sebestyén E., Kun B., Felvinczi K. et al.: Social rejection towards mentally ill people in Hungary between 2001 and 2015: Has there been any change? In *Psychiatry Research* 2018/vol. 267. 4. o.

elmeegógyintézetekben zárták el a világot. A pszichiátriai ellátás a mai napig alulfinanszírozott, még az egészségügy más területeihez képest is, nem beszélve arról, hogy a megközelítés továbbra is elavult. Az a fajta közösségi pszichiátriai ellátás, ami nyugaton már az 1980-as évek végén kibontakozott, itthon még gyerekcipőben jár, az ellátást a legtöbb esetben továbbra is a kórházak nyújtják.⁵⁷

A kutatás kitűzött célja az attitűdöt meghatározó tényezők vizsgálata volt, figyelembe véve azt, hogy korábbi kutatások rendszerint az időseket, az alacsony iskolázottságúakat és a hiányos ismeretekkel rendelkezőket jelölte meg, mint stigmatizációra leginkább hajlamosakat. A kutatók feltételezték, hogy az ország uniós csatlakozásával megerősödött a közös értékek iránti elköteleződés, ami hatással lehetett a mentális betegséggel élők megítélésére.⁵⁸ Ugyanakkor figyelembe véve az alulfinanszírozottságot, továbbá azt, hogy Magyarországon nincsenek átfogó stigma-ellenes stratégiák, túl nagy pozitív változás nem volt várható.⁵⁹

A kutatók összesen négy alkalommal, 2001-ben, 2003-ban, 2007-ben és 2015-ben végeztek felméréseket, melynek során képzett kérdezőbiztosok keresték fel az interjúalanyokat és töltötték ki közösen a kérdőíveket. A négy vizsgálati időpont eredményeit elemezve pozitív irányú változás látható, ugyanakkor a kutatók kiemelték, hogy ez egészen minimális, továbbra is magas a pszichiátriai betegséggel élők elutasítottsága (a kezdeti 60% helyett 2015-ben 57%-ot mértek). Ez azt jelenti, hogy mentális betegség változatlanul a három leggyakoribb stigmatizáló faktor között van az alkohol- és a drogfogyasztással egyetemben.⁶⁰ A leginkább ellenséges attitűdöt a legfeljebb 8 általános végzettséggel rendelkezők mutatták, míg a legempátikusabbak azok voltak, akiknek családi, ismeretségi körében volt olyan személy, aki ilyen betegséggel küzdött. Más országokban elvégzett mérésekhez képest – ahol szoros összefüggés látszott az idős kor és az elutasítás között – a magyar eredményekből az tűnik ki, hogy az életkor nem befolyásolja a magyarok attitűdjét.⁶¹ További érdekesség, hogy más társadalmakkal ellentétben, a magyar társadalomban a nők az előítéletesebbek és nem a férfiak.⁶²

Összességében elmondható, hogy a magas elutasítottság okai között szerepelhet az átfogó országos stratégiák teljes hiánya, valamint a Rákosi és Kádár-rendszerben kialakult szemlélet továbbélése.⁶³ Utóbbit támasztják alá az egykori keleti blokk államaiban végzett más kutatások is, például a Csehországban készült, mely a magyarhoz hasonló eredménnyel szolgált.⁶⁴

3.2. A depresszióval küzdőkkel szembeni attitűd összehasonlítása négy európai országban. Számos európai kutatás kimutatta, hogy sokan megpróbálnak maguk megküzdeni a mentális betegségükkel és inkább nem kérnek professzionális

⁵⁷ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 5. o.

⁵⁸ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 6. o.

⁵⁹ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 7. o.

⁶⁰ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 11. o.

⁶¹ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 12. o.

⁶² Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 13. o.

⁶³ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 16. o.

⁶⁴ Buchman-Wildbaum et al.: *i.m.*, 16. o.

segítségét.⁶⁵ Amíg a férfiak gyakran az alkoholt hívják segítségül, addig a nők inkább közvetlen környezetükhöz fordulnak segítségért. Általánosságban elmondható, hogy a társadalom nagyrésze elutasító a gyógyszeres kezeléssel szemben és életmódváltással, sporttal, stressz kezeléssel és relaxációval próbálja meg kezelni depresszióját.⁶⁶

2008-ban indult egy több uniós tagállamot is érintő figyelemfelhívó kampány az Európai Bizottság finanszírozásában. Az öngyilkosság prevenciók projekt (Optimizing suicide prevention programs and their implementation in Europe – OSPI-Europe) célkitűzése az volt, hogy a tagállami prevenciók politikáknak biztosítson egy közös alapot, mellyel hatékony prevenciók kampányokat tudnak indítani és véghez vinni.⁶⁷

Ennek a projektnek a támogatására készült 2009-2010-ben egy kifejezetten a depresszióval élőkkel szembeni attitűdöt vizsgáló kutatás, mely Németország, Magyarország, Írország és Portugália társadalmát vizsgálta. Minden országban két adatgyűjtést végeztek, így Magyarországon Miskolcon (mint intervenciók régió) és Szegeden (mint kontrollrégió) vettek fel 500-500 interjúút telefonon keresztül.⁶⁸ A szociodemográfiai adatokon túl kitöltöttek egy összesen 18 kérdésből álló Depression Stigma Scale (DSS) kérdőívet, mely kérdések részben a személyes stigmára, részben az észlelt stigmára irányultak. Ezt követően egy Attitude Toward Seeking Professional Psychological Help-Short Form (ATSPHH-SF) kérdőív került kitöltésre, mely amint a nevében is benne van, a professzionális segítségnyújtással szembeni attitűd mérésére alkalmas.⁶⁹

Viszonylag sokan, a válaszadók 48%-a értett egyet azzal az állítással, hogy a depressziós emberek kiszámíthatatlanok. 35 százalékuk gondolta úgy, hogy a depressziós ember „*ki tudna lépni ebből az állapotból, ha akarna*”. Szerencsére csak 17% értett egyet azzal, hogy a legszerencsésebb elkerülni a depressziós embereket.⁷⁰ Az interjúalanyok 82%-a válaszolt akként, hogy mentális betegség esetén professzionális segítséget kérnének. A kutatás egyik jelentőségét az adja, hogy lényegesen eltérő társadalmakat hasonlított össze. Ennek alapján a magyarok voltak a legutasítóbbak és az írek voltak a leginkább együttérzőek a depresszióban szenvedőkkel. Ez az eltérés számos kérdésben is kiütközött, így például a magyarok 46%-a gondolta úgy, hogy a depresszió a gyengeség jele, míg az írek közül csak 19% értett egyet ezzel az állítással.⁷¹ A legnagyobb eltérést az az item mutatta, mely szerint „*Az embernek magának kell megoldani a problémáit, a pszichológussal csak akkor kell konzultálnia, ha már nincs más lehetőség*”. Jól jellemzi a magyarok attitűdjét, hogy a magyarok 80%-a értett egyet a fenti mondattal, míg az íreknek

⁶⁵ A témában lásd: ten Have, M., de Graaf, R., Ormel, J., Vilagut, G., Kovess, V., Alonso, J.: Are attitudes towards mental health help-seeking associated with service use? Results from the European Study of Epidemiology of Mental Disorders. In *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 45,153–163. o.

⁶⁶ Coppens et al.: i.m., 321. o.

⁶⁷ OSPI-EUROPE (Optimizing suicide prevention programs and their implementation in Europe) <https://cordis.europa.eu/project/id/223138/reporting> Utolsó letöltés időpontja: 2022. 03. 20.

⁶⁸ Coppens et al.: i.m., 322. o.

⁶⁹ Coppens et al.: i.m., 323. o.

⁷⁰ A képet árnyalja, hogy amint az már bemutatásra került, a depresszió általánosságban kisebb stigmát jelent, mint például a skizofrénia.

⁷¹ Coppens et al.: i.m., 325. o.

ennek csak a fele, 36% tett így.⁷²

A kampány során minden résztvevő tagállamban tartottak egy nyitó ünnepséget, számos tájékoztató napot, plakátokat helyeztek el a kijelölt településeken városzerte és szórólapokat osztottak, valamint együttműködést alakítottak ki a helyi újságokkal a kampány népszerűsítése érdekében. Ezen felül minden állam a maga választása szerint hívhatta fel a figyelmet a kampányra. Miskolcon például az iskolákban, háziorvosi rendelőkben, patikákban helyeztek el a szórólaptól, a Művészetek Háza filmvetítésein naponta kétszer egy rövidfilmet vetítettek le a mozifilm előtt, de számos rádióban és lapban nyilatkoztak a témában jártas szakemberek.⁷³

A kampány lefutását követően újabb mérésre került sor, vizsgálva a kampány hatását. A mérési módszer az első körrel azonos volt egy kiegészítéssel, hogy mérték azt is, hogy hány emberhez jutott el a kampány.⁷⁴ Összességében elmondható, hogy Németországban és Portugáliában többen találkoztak a kampánnyal, mint Magyarországon és Írországban. Az első és a második mérés eredményeit összevetve a kutatók azt találták, hogy a válaszadók utóbb egyértelműen hasznosabbnak ítélték meg a professzionális segítséget, mint korábban. A legnagyobb változást Németországban mérték, míg a legkisebbet Magyarországon. Ugyanakkor a depresszióval küzdőkkel szembeni attitűd egyik országban sem javult szignifikánsan.⁷⁵ Magyarország esetében a kutatók ezt azzal magyarázták, hogy az intervenció időszakban zajlott az országgyűlési majd az önkormányzati képviselők választása, valamint a régiót érintő árvíz elterelte a figyelmet a kampányról. A magyarok között az első körben mért magas stigmatizációs hajlam és az előbb kifejtettek járulhattak hozzá ahhoz, hogy Magyarországon nem fejtett ki jelentős hatást a kampány.⁷⁶

4. Interjúk

Az előszóban feltüntetett kérdés – mely szerint képez-e stigmát a gondnokság jogintézménye – empirikus vizsgálatára interjút készítettem gondnokoltakkal és gondnokaikkal. Mivel elsőfokú gyámhatóságnál dolgozom, adta magát, hogy az interjúalanyokat a hatóság ügyfelei közül választom ki, ezért nulladik lépésként a munkáltató hozzájárulását kértem a hivatalból rendelkezésemre álló nevek és elérhetőségek felhasználásához. A hozzájárulás birtokában áttekintettem saját ügyfeleim listáját, valamint kollégáimtól is azt kértem, hogy ajánljanak olyan ügyfeleket, akikről úgy gondolják, hogy érdemben hozzá tudnának járulni a kutatásomhoz. Ezt követően telefonon külön-külön felvettem a kapcsolatot három gondnokolttal és gondnokaikkal, röviden tájékoztattam őket az interjú céljáról, az általam feltett kérdésekről, majd amennyiben támogatásukról biztosítottak,

⁷² Coppens et al.: *i.m.*, 325. o.

⁷³ Kohls, E., Coppens, E., Hug, J., Wittevrongel, E., Audenhove, C., et al: Public attitudes toward depression and help-seeking: Impact of the OSPI-Europe depression awareness campaign in four European regions. In *Journal of Affective Disorders* 2017/ vol. 217. 253. o.

⁷⁴ Kohls et al.: *i.m.*, 254. o.

⁷⁵ Kohls et al.: *i.m.*, 256. o.

⁷⁶ Kohls et al.: *i.m.*, 257. o.

időpontot és helyszínt egyeztettünk. Szerettem volna interjút készíteni olyan személlyel is, aki korábban gondnokság alatt állt, mostanra viszont a bíróság megszüntette gondnokság alá helyezését, ugyanakkor sajnálatos módon ő nem kívánt interjút adni.

Minden interjúalannal félig strukturált interjú készült, nyitott végű ténykérdésekkel és nyitott végű véleménykérdésekkel, a gondnokság alatt állóknak és gondnokának ugyanazokat a kérdéseket kellett megválaszolni. Egy esetben a gondokot és gondnokoltját otthonukban kerestem fel, míg a másik két esetben egy-egy bevásárlóközpont közösségi terében ültünk le felvenni az interjút. A találkozáskor élő szóban is tájékoztattam az interjúalanyokat a mintavétel céljáról, valamint egy adatkezelési nyilatkozatot is kitöltöttünk minden interjúalannal. Személyazonosságuk védelme érdekében interjúalanyaim nevét megváltoztattam.

A mérési metódus kiválasztásánál figyelemmel voltam arra, hogy egyrészt olyan interjúalanyokat kellett kiválasztanom és meginterjúvolnom, akik a kérdésekre adekvát válaszokkal tudnak szolgálni, másrészt valamennyire orientálnom is kellett őket a kérdésekkel annak érdekében, hogy választ kapjak a kérdéseimre. Utóbbira, mint beigazolódott, azért is szükség volt, hogy bár minden interjú esetében előre leszögeztem, hogy az interjú teljesen független a hatósági munkakörömmel, több esetben is a gondnokok úgy értelmezték, mintha számot kéne adniuk a törvényes képviselőként elvégzett munkájukról.

4.1. Első interjú – Judit. Az első interjúalanyom Judit, középkorú nő, középsúlyos értelmi fogyatékossgal él, részlegesen korlátozó gondnokság alatt áll. Jelenlegi férjével második házasságában él, takarít egy szociális foglalkoztatónál, amely megváltozott munkaképességűeknek és hajléktalanoknak biztosít munkalehetőséget. A gondnoki tisztséget édesanyja látja el. Első kérdéseimre, mely szerint mi volt az első gondolata, amikor felmerült, hogy gondnokság alá helyezése szükséges, Judit elmondja, hogy először a kerületi gyámhivatalhoz mentek el, majd utána a bíróságra is el kellett menniük. Amikor megpróbálom másképp feltenni a kérdést úgy válaszol, hogy nem tudja, így csinálta, de egyetértett édesanyjával, hogy szükséges a gondnokság alá helyezés. Kérdéseimre elmondja, hogy korábban is hallott már a gondnokságról, akkoriban még Budapest X. kerületében dolgozott és az ottani kollégái-barátai is gondnokság alatt álltak, csak az volt a különbség, hogy nekik nem a szüleik a gondnokok, hanem idegenek osztják be a pénzüket. Elmondása szerint soha nem érte diszkrimináció, amiatt, mert gondnokság alatt áll. Hozzáteszi, hogy nem is tudják róla sokan, csak a barátai. Nem tartja titokban a dolgot, ha valaki megkérdezi, elmondja, hogy gondnokság alatt áll.

Ezt követően a gondnoknak tettem fel az azonos kérdéseket, aki elmondta, hogy 2008-2009 tájékán olvasott először a gondnokságról, de már nem tudja pontosan hol. Akkoriban sokakat meglopott a lakásmaffia és féltette lányát, hogy naivitása miatt őt is meglopják, ezért megbeszélte lányával, hogy megindítják a gondnokság alá helyezését. Ezután a munkavállalásról kezdünk beszélgetni, amikor elhangzott egy érdekes mondat. A gondnok elmondása szerint 2017-18 tájékán új munkát szeretett volna keresni lányának, mivel az alapítvánnyal, amely addig foglalkoztatta, nem volt megelégedve. Akkoriban látta meg a szociális foglalkoztató embereit egy utcában takarítani, és a gépjárművükön látható telefonszámon felvette a kapcsolatot

a kft.-vel. Az ügyintéző biztosította a gondnokot, hogy természetesen van álláslehetőség, ugyanakkor „*csak abban az esetben tudják fogadni a lányát, ha gondnokság alatt áll*”. Ez a mondat kísértetiesen hasonlít Verdes Tamás tanulmányában tett megállapításaival, mely szerint a hivatalok gyakran elvárják, hogy a fogyatékkal élő gondnokság alatt álljon, mivel akkor nem a fogyatékkal élő személlyel kell kapcsolatot tartania, hanem gondnokával. Erre irányuló kérdésemre a gondnok elmondta, hogy soha nem tapasztalt olyat, hogy stigmatizálták volna lányát amiért gondnokság alá került, ismerősi körében sokan mondták, hogy jól tette, amiért elindította az eljárást, mert így egy kicsit meg tudja védeni a rosszakaróktól.

4.2. Második interjú – Levente. A második interjút egy autista fiattal és a gondnoki tisztséget ellátó édesanyjával készítettem. A gondnokolt gyermekkorában a Vadaskert Gyermek- és Ifjúságpszichiátriai Kórházba járt, ahol az egyik szakorvos javasolta a családnak, hogy indítsák el a gondnokság alá helyezési eljárást a bíróságon. Figyelemmel arra, hogy a fiatal nehezen nyílt meg, a kérdéseket vegyesen tettem fel neki és édesanyjának. Először az édesanya mondta el, hogy régen úgy képzelte el, hogy azok kerülnek gondnokság alá, akik önmagukra vagy másokra nézve veszélyesek, akik szándékosan kárt okoznak, ezért sem akarta, hogy fia gondnokság alá kerüljön. Ezt követően Levente elmondta, hogy akkoriban, amikor megindult az eljárás, még nem tudta mi a gondnokság, nem hallott róla korábban. Saját elmondása szerint hol hasznosnak és hol haszontalannak érzi a gondnokság alá helyezést. Amikor arra kértem, hogy mondjon példát miért tartja hasznosnak a gondnokság jogintézményét, nem tudott példát mondani, ugyanakkor elmondása szerint hátrányként élte meg, hogy az iskolából nem mehetett haza egyedül. Az édesanya elmondta, hogy először akkor érezte, hogy valóban szükséges fia gondnokság alá helyezése, amikor az adóhatóság arról értesítette Leventét, hogy mivel nem biztosított és nem fizette magának a társadalombiztosítási-hozzájárulást, tartozása keletkezett. Ekkor felkeresték a helyi ügyfélszolgálati irodát, ahol az anyának nem engedték, hogy segítsen az ügyintézésben, hiába mondta, hogy fia nem járatos az ilyen dolgokban. Akkor gondolkodott el rajta, hogy ha a gondnoka lehetne a fiának, akkor meg tudná óvni a hasonlóan méltatlan helyzetektől. Kérdésemre a fiatal elmondta, hogy örülne neki, ha a bíróság megszüntetné a gondnokság alá helyezését, mert a mindennapokban hátrányt okoz, például nem tud új Google felhasználó fiókot csinálni.

Az édesanya elmondta, hogy több szempontból is stigmaként éli meg fia gondnokság alá helyezését, példának hozva a számadási kötelezettséget és a választójog gyakorlásának vizsgálatát. Sértőnek találta, hogy Levente bevételeiről számot kell adnia, úgy érzi, a jogrendszer azt feltételezi róla, hogy meglopja a saját fiát. Megemlítette ezen kívül, hogy a gondnokság alá helyezési per során a bíró részletesen foglalkozott azzal, hogy a választójog gyakorlásában korlátozzák-e a fiát, úgy érzi, ha a bíróság megvonná fiától a jogát, az olyan lenne, mint amikor egy bűnözőt a közügyek gyakorlásától tiltanak el.

4.3. Harmadik interjú – Dániel. Ötödik interjúalanyom Dániel, aki bipoláris zavara és drogproblémái miatt került kórházba, ahol kezdeményezték gondnokság alá helyezését. Tíz éve áll cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokság alatt, most zajlik a felülvizsgálati pere. Az interjúra édesanyjával – aki egyben gondnoka is – érkezik. Dániel és édesanyja egymást megerősítve elmondják, hogy amikor Dánielt hazaengedték a kórházból, utána néztek a gondnokságnak és megegyeztek abban, hogy amíg Dániel állapota nem javul, mindenképpen szükség lesz a gondnokság alá helyezésére, így teljes egyetértésben csinálták végig az eljárást. Kérdésemre elmondták, hogy a gondnokság, mint jogintézmény létezéséről hallottak, de nem tudtak róla semmi konkrétumot. Dániel elmondása szerint számára csak jelképes a gondnokság, különösebben nem érinti a mindennapjait, mivel helyre jött anyira, hogy hivatalos ügyeit maga intézi, orvoshoz egyedül jár. Egyedüli problémaként azt jelöli meg, hogy nem tud elmenni a választásokra. Elmondása szerint baráti közössége nem diszkriminálta sem kábítószerfogyasztása, sem a gondnokság miatt, sokkal inkább azért távolodtak el egymástól, mert barátai családot alapítottak és már nincs idejük olyan szoros kapcsolatot tartani. Kérdésemre Dániel édesanyja elmondta, hogy soha nem tapasztalta, hogy stigmatizálták volna akár fiát, akár őt, sokkal inkább kapott támogatást, mint megvetést.

Összegzés

A tanulmány végén ismét felmerül a kérdés: vajon kötődik-e stigma a gondnokság jogintézményéhez? A kérdést leginkább úgy tudom megválaszolni, hogy nem sikerült érdemi kapcsolatot találni a kettő között. A bemutatott tanulmányokból azt látni, hogy a mentális betegségek a leginkább stigmatizáló jellemvonások közé tartoznak az alkohol- és drogfüggőséggel egyetemben. A mentális betegségek (és a dolgozatban kevésbé vizsgált mentális fogyatékoságok) szoros összefüggésben állnak a gondnoksággal, ugyanakkor mégsem mondhatjuk egyértelműen, hogy a gondnokság a betegséghez és a fogyatékosághoz hasonlóan stigmát képez.

Ennek oka egyrészt abban áll, hogy egy ilyen típusú betegség vagy fogyatékoság megléte nem jelenti szükségszerűen, hogy az illető személy gondnokság alatt áll, leginkább állapotának súlyosságához köthető az eljárás megindítása. Másrészt a felvett interjúk sem igazolták vissza egyértelműen azt a feltevést, hogy kapcsolódna stigma a gondnoksághoz. Amíg Judit és Dániel esetében az interjúalanyok nem tudtak beszámolni arról, hogy stigmaként élnék meg a gondnokságot, Levente esete is csak részben igazolja ezt. Levente és édesanyja esetében nagyon erősnek éreztem az önstigmatizációt, az általuk elmesélt élethelyzetekben közös volt, hogy valamely, nem a gondnoksághoz köthető nehézséget a jogintézmény létéhez kötöttek.

Tanulmányomban nem sikerült bizonyítani, hogy létezne effajta stigma. Írásom elején azzal a feltevéssel éltem, hogy a jogintézmény és az elszenvedett hátrány között nincs vagy lényegesen kisebb az összefüggés, mint azt gondolnánk, és mint azt az érintettek megélik. Figyelemmel arra, hogy a hat interjúalanyból csak kettő számolt be stigmáról, nem tudom egyértelműen igazoltnak tekinteni a feltevésem. Az előszóban ismertetett zsigeri reakció, hogy sokan a gondnokságot a pszichiátriai

zárt osztályos kezeléssel kötik össze, talán nem több, mint a pszichológiában ismeretes legbelső félelmet, az értelmünk feletti kontroll elvesztését jeleníti meg sokak számára. Ugyanakkor a jelenség jobb megértését szolgálhatná egy jövőbeli kutatás, melyben a lakosság attitűdjét mérnénk a gondnokság alatt álló személyekkel szemben.

Irodalomjegyzék

- Goffman, E.: *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1981.
- Perlin, M.: *The hidden prejudice: mental disability on trial*. Washington DC: American Psychological Association, 2000. <https://doi.org/10.1037/10379-000>
- Oláh A.: *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest: Bölcsész Konzorcium, 2006.
- Bindorferr Gy.: *Sztereotipizáció az interetnikus kapcsolatokban*, In Bakó B., Papp R., Szarka L. (szerk.): *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Budapest: Balassi Kiadó, 2006. 9-35.
- Verdes T.: *Jogok a jóléti présben – a cselekvőképtelenség és értelmi fogyatékoság problematikájához a rendszerváltás utáni Magyarországon*. In Bass László (szerk.): *Amit tudunk és amit nem... az értelmi fogyatékos emberek helyzetéről Magyarországon*. Budapest: Kézenfogva Alapítvány, 2008. 133-156. o.
- Ali, A., Hassiotis, A., King, M. B.: *Self-reported stigma and its association with socio-demographic factors and physical disability in people with intellectual disabilities: results from a cross-sectional study in England*. In *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 2016/3. 465-474. o. <https://doi.org/10.1007/s00127-015-1133-z>
- Buchman-Wildbaum, T., Paksi B., Sebestyén E., Kun B., Felvinczi K. et al.: *Social rejection towards mentally ill people in Hungary between 2001 and 2015: Has there been any change?* In *Psychiatry Research* 2018/vol. 267. 1-31. o. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2018.05.051>
- Coppens, E., Audenhove, C., Schreeder, G., Arensman, E., Coffey, C. et al: *Public attitudes toward depression and help-seeking in four European countries baseline survey prior to the OSPI-Europe intervention*. In *Journal of Affective Disorders* 2013/ vol. 150. 320-329. o. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.04.013>
- Győrök K.: *A gondnokság alá helyezési eljárás fejlődése Magyarországon 1945-től 2001-ig*. In *Iustum Aequum Salutare* 2008/2. 135-154. o.
- Kohls, E., Coppens, E., Hug, J., Wittevrongel, E., Audenhove, C., et al: *Public attitudes toward depression and help-seeking: Impact of the OSPI-Europe depression awareness campaign in four European regions*. In *Journal of Affective Disorders* 2017/ vol. 217. 252-259. o. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.04.006>
- Pléh Cs.: *Kategorizáció, sztereotípa, előítélet*. In *Iskolakultúra* 2017/1-12. 11-18. o. <https://doi.org/10.17543/ISKKULT.2017.1-12.11>
- Reta, Y., Tesfaye, M., Girma, E., Dehning, S., Adorjan, K.: *Public Stigma against People with Mental Illness in Jimma Town, Southwest Ethiopia*. In *PLoS One*,

Online publikálva: 2016. november 28.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0163103>

- Stier, A., Hinshaw, S. P.: Explicit and Implicit Stigma Against Individuals with Mental Illness. In *Australian Psychologist* 2007/2. 106-117. o.
<https://doi.org/10.1111/ap.2007.42.2.106>
 - Taylor, S. M., Dear M. J.: Scaling Community Attitudes Toward the Mentally Ill. In *Schizophrenia Bulletin* 1981/7. 225-240. o.
<https://doi.org/10.1093/schbul/7.2.225>
 - ten Have, M., de Graaf, R., Ormel, J., Vilagut, G., Kovess, V., Alonso, J.: Are attitudes towards mental health help-seeking associated with service use? Results from the European Study of Epidemiology of Mental Disorders. In *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 45, 153–163. o.
<https://doi.org/10.1007/s00127-009-0050-4>
 - Wolff, G., Pathare, S., Craig T. K. J., Leff, J.: Community Attitudes to Mental Illness. In *British Journal of Psychiatry* 1996/ vol. 168, 183-190. o.
<https://doi.org/10.1192/bjp.168.2.183>
-
-

A szervezeti átalakítások, átszervezések hatása a jogászai munkára a helyi közigazgatásban

Kertész Zsuzsanna *

A tanulmány célja annak elemzése, hogy a közigazgatás helyi szintjét érintő átszervezések, a változtatások módjai és eredményei milyen összefüggésben állnak a jogászai munka eredményességével és hatékonyságával, illetve milyen következménnyel voltak a feladatkörök ellátására, különös tekintettel a döntések meghozatalára. A tanulmány kitér arra is, hogy az egyén szintjén a szervezeti átalakítások gyakorlati megvalósulásának milyen hatása volt, milyen mértékben befolyásolta a teljesítményt, az adott szakterületen elvárt szakmai elveknek való megfelelést.

Kulcsszavak: motiváció, jogászai döntéshozatal, közigazgatás

The impact of organizational changes on the legal field in the local administration.

The aim of this research is to examine how the methods and results of reorganizations, changes affecting the legal work and efficiency of the local public administration, and what consequences they had on the task completion, especially with regard to decision-making. The study also analyses the impact of transformations on the individual level, and to what extent are these facts influencing the professional performance of the civil servants, compliance with the professional principles.

Keywords: motivation, public administration, decision-making

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2096>

1. Bevezetés

Magyarországon az elmúlt években a közszférában számtalan átalakítás, átszervezés történt, melyek alapjait a „Magyar Zoltán Közigazgatás - Fejlesztési Program” és a „Közigazgatási és közszoigálati fejlesztési stratégia 2014 – 2020” című programok képezték. A programban megfogalmazott célok és azok megvalósítása a tisztviselők széles körét érintette, a jogi kidolgozottság mellett azonban a stratégiák a munkaerő ösztönzésére, fejlesztésére, támogatására, ezek jelentőségére érdemben nem tértek ki, az emberi erőforrás, mint a szervezet hatékonyságát befolyásoló és a munkahelyi kultúrát meghatározó tényező nem

* Bírósági titkár, Fővárosi Törvényszék.

kapott kellő figyelmet.

Az emberi erőforrás-gazdálkodást pedig a közzszolgáltatón belül is a szervezet eredményességét befolyásoló tényezőként kell kezelni. A közigazgatás sajátosságai, mint például a hierarchia, a jogszabályon alapuló hatósági feladatellátás, a kötött bérezési rendszer természetesen meghatározzák a kertet. Nem szabad megfeledkezni azonban arról, hogy a tisztviselők is emberek, akik reagálnak az őket ért hatásokra, ugyanúgy éreznek és viselkednek bizonyos munkahelyi szituációkban, mint bármely más területen foglalkoztatott munkavállalók, közalkalmazottak.

A szervezeti kultúra mint belső, elfogadott munkahelyi normarendszer alátámasztja a szervezet működését, meghatározza a tisztviselők identitását, és integráló ereje elengedhetetlen a hatékony működéséhez. Annak felbomlása, lazulása óhatatlanul is a hatékonyság csökkenését eredményezi, és magával hozza mind a vezetői, mind a végrehajtói tevékenység torzulását. Ezek a negatív folyamatok csak tudatos, szakmai alapokon nyugvó átszervezésekkel kerülhetőek el. Az új rend kialakulásához viszont idő, megértés és türelem kell, a szabályrendszer megszilárdulása és az ahhoz való alkalmazkodás, a közös értékek összetartó hatásának kifejlődése pedig jogilag nem szabályozható folyamat, ezért más szakterületek, mint például a pszichológia, szociológia eredményeinek felhasználása szükséges.

2. A kutatás célja

Egy szervezet rugalmas működése nemcsak növeli annak hatékonyságát, sikerességét, hanem a mai modern, gyorsan változó világban egyenesen szükségszerű. A változásokat nem követő, nem alkalmazkodó szervezet nem tud megfelelni a kihívásoknak, nem tudja teljesíteni célkitűzéseit. Kutatások sora támasztotta alá, hogy egy szervezet hosszú távon nem lehet sikeres motivált és elkötelezett munkaerő nélkül. A jó munkahelyi légkör kialakításában pedig alapvető a minőségi kommunikáció, a szakmai támogatás, fejlődési lehetőségek biztosítása, a dolgozók bevonása a döntési folyamatokba, a kiszámíthatóság, az ösztönző környezet. A motivációra irányuló felmérések is mind azt mutatják, hogy az anyagi elismerés mellett egyre nagyobb a munkavállalói igény a fejlődés, az előrelépés biztosítás, a közös célokat érintő közös döntéshozatal, a bevonás, a sikerélmény, a tisztelet, a bizalom, valamint a rugalmas munkaidő kerek valamint és minőségi munkakörnyezet iránt is.

Igaz ez a közigazgatásra is. A társadalmi funkcióit a konzerválódott berendezkedéssel, megrögzött gondolkodásmóddal, meghaladott felépítéssel, elavult eszközökkel, technológiákkal a közigazgatás sem tudja ellátni. A hatékony, gyors, ügyfélbarát, kor követelményeihez alkalmazkodó és alacsony költségű közigazgatás létrehozása és működtetése, a „jó állam” koncepciójának minél teljesebb körű megvalósítása ezért minden kormányzat célja.

A valóban stabil, minden elemében erős közigazgatás viszont elképzelhetetlen jól képzett és motivált tisztviselői kar nélkül, a szervezet megfelelő működéséhez az azt alkotó személyek szellemi energiája éppúgy szükséges, és ugyanolyan fontos, mint a tárgyi valamint a jogi keretek megfelelő kialakítása. Ezek egymással

kölcsönhatásban állnak és együttesen határozzák meg az egész szervezet hatékonyságát.

Az egyre több és összetettebb szabályozandó terület, a gyorsan módosuló jogrendszer, valamint a társadalmi, gazdasági és a technikai fejlődés hatására az elmúlt bő évtizedben a közigazgatás és annak alrendszerei is folyamatosan változtak. A folyamat sikerességét alapvetően két eszköz határozta meg: a jogi környezet kialakítása és a feladat végrehajtását ellátó humán erőforrás teljesítménye. Az előbbi a jogalkotás feladat volt, míg utóbbit a vezetői irányítással a tisztviselői kar hozzáállása, szakértelme alapozta meg.

Nyilvánvaló, hogy a szervezeti kultúra, az értékrend és a jogi környezet változásaira a különböző emberek eltérően reagálnak, ezért az egyén alkalmazkodási képessége nagymértékben befolyásolja a munkahelyi teljesítményt. Mivel a modern elméletek egyre inkább elismerik az emberi jellemzők, a pszichológiai hatások meghatározó szerepét a munkahelyek sikerességében, ezért indokolt vált annak vizsgálata, hogy a közigazgatási átszervezések során a humán tényezőket a döntéshozók mennyire vették figyelembe és hatásaival milyen mértékben számoltak, és milyen tudatossággal, szakmai felkészültséggel kezelték, milyen intézkedéseket tettek a humán erő felkészítése és segítése érdekében.

A jelen kutatás azt kívánta felmérni és elemezni, hogy a változtatások, és azok végrehajtási módja mennyiben befolyásolták a munka hatékonyságát, szakmai színvonalát, az egyéni döntési folyamatokat. A vizsgálat igyekezett feltárni azokat az összefüggéseket, amelyek leginkább meghatározták a jogi döntéshozatal háttérében húzódó, szervezeti keretekkel összefüggő és az emberre, mind egyénre hatással bíró körülményeket. A cél annak minél közelebbi meghatározása volt, hogy mi jellemzi leginkább a jogi döntéshozatal mögött álló pszichés folyamatokat egy-egy változáshoz történő alkalmazkodás, annak elfogadása kapcsán. A kutatás arra is rá kívánt világítani, hogy vajon összekötik-e a válaszadók a magas szintű munkavégzés, a hatékony döntéshozatal feltételeit a belső biztonsággal, a szervezeti feltételek stabilitásával, kiszámíthatóságával, és a szakmaiság vagy a teljesítmény összefüggése a szervezeti keretekkel, illetve az egyén mennyire tudja a jogszabályi keretek között függetleníteni magát az átszervezésekkel járó hatásoktól.

A kutatás a hatékonyságot befolyásoló tényezők közül három, a közigazgatás speciális jellegéhez leginkább igazodó motivációs szempontot emelt ki és a tanulmány ezekre fókuszálva elemzi a hatásokat. A vizsgált motivációs eszközök a következők:

1. kommunikáció,
2. támogatás és ösztönzés,
3. döntési folyamatokba történő bevonás.

A kutatás hipotézise az volt, hogy a jól megszervezett, indokolt és előkészített átalakítás, a szakmai támogatás elősegíti a változások következményeinek feldolgozását, elfogadását, és kedvező hatással lehet a jogászi munka eredményességére, míg a megfelelő felkészülés, felkészítés nélkül végrehajtott átalakítás demoralizáló hatású, a motiváció elvesztéséhez, és akár fluktuációhoz is vezethet.

3. A kutatás fogalmainak meghatározása

3.1. Átszervezések a közigazgatásban. A közigazgatás fogalmának nincs kizárólagosan elfogadott meghatározása, a különböző irányzatok eltérő módon, más-más jelleget, a szervezetrendszerét vagy a tevékenységének tartalmát kihangsúlyozva foglalják össze a közigazgatás lényegét. Az eltérések ellenére is egységes azonban az álláspont a tekintetben, hogy a közigazgatás alapvetően az állami akarat végrehajtására létrehozott cselekvést, irányítást, ellenőrzést megvalósító szervezetrendszer, és az adott ország intézményi alapjait tükrözi. Az állam közfeladataiba tartozó területek a társadalmi életviszonyok széles körét átfogja, így a társadalmi, gazdasági és politikai változások magukkal hozzák a közigazgatás átalakulását is.

A közigazgatási szervezetrendszer összetettségére és a kutatás korlátaira tekintettel a tanulmány nem tér ki és nem részletezi az átalakítások részletes folyamatát, annak bemutatására csak olyan szinten és mértékben kerül sor, amely a kutatás megértéséhez, a céljának elemzéséhez szükséges.

Magyarországon a közigazgatás szervezetrendszerének az elmúlt bő egy évtizedben több reformja is volt, amelyek közül kiemelkedik a kormányhivatalok létrehozása. Az átfogó reform keretében a 2011. január 1. napján hatályba lépő, a fővárosi és megyei kormányhivatalokról szóló 288/2010. (XII. 21.) Korm. rendelet alapján kezdte meg működését a 19 megyei és a fővárosi kormányhivatal, amelybe szakigazgatási szervként integrálódott több, korábban dekoncentrált szerv, kialakítva a kormány általános hatáskörű területi államigazgatási rendszerét.

A következő évek során a beolvadt szakigazgatási szervek között is történtek feladat átcsoportosítások, így sok közülük idővel különböző főosztályokra bomlott szét, illetve más szakigazgatási szervek egyes egységeivel összevonva működtek tovább. Mindezekén túl az egyes kormányhivatalokon belül gazdasági – pénzügyi – humánerőforrás gazdálkodási szempontok alapján végrehajtott belső átalakítások is módosították, és módosítják a mai napig a rendszert. A korábban önállóan működő szervek funkcionális feladatait ellátó részlegek (pl. pénzügy, informatika) a kormányhivatal törzshivatalán belüli átrendeződése is meghatározó volt. A hatásköri szabályok változtatásai (pl. a megyei és fővárosi kormányhivatalokról, valamint a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról szóló 86/2019. (IV. 23.) Korm. rendelet) azonban folyamatosan alakították és alakítják tovább is a szervezetrendszert, eredményeznek újabb és újabb átszervezéseket.

A kormányhivatalok a különböző dekoncentrált szervek beolvadásával azonban nem vették át automatikusan az egyes szakágak feletti szakmai irányítást, az sok esetben megmaradt a korábbi felügyeleti jogkört gyakorló szerveknél, vagy azok megszűnése esetén átkerültek a minisztériumokhoz. (Pl: Az Igazságügyi Hivatal megyei szolgálatai beintegrálódtak a kormányhivatalba, míg a szakmai vezetés, a projektek működtetése, elszámolása központi, minisztériumi irányítás alatt maradt.)

A közigazgatás reformjának másik kiemelkedő eseménye a járási hivatalok létrehozása volt, amelyek a megyei kormányhivatalok kirendeltségeként működnek. A járási hivatalok létrehozásának alapját a járások kialakításáról szóló 1299/2011. (IX. 1.) Korm. határozat volt, a hivatalok felállítására 2013. január 01. napjával került

sor.

A területi kormányhivatalok struktúrájára, szerteágazó feladatára és hatáskörére tekintettel bonyolult szabályozásai rendszer alakult ki, ezzel párhuzamosan a részletszabályokat tartalmazó jogszabályok köre is egyre bővült és összetettebbé vált. A kormányhivatal működését alapvetően meghatározó törvények mellett egyre több ágazati jogszabály jelent meg, és ezek összehangolt alkalmazása mind nagyobb kihívás elé állította az egyes szakterületen dolgozókat. Különösen élesen jelent meg jogalkalmazói oldalról ez a probléma olyan esetekben, amikor a szakmai irányító szerv és a munkáltató jogkört gyakorló szerv elkülönülése a feladatok teljesítésére is hatással volt (pl. adott szakmai feladat ellátáshoz nem volt meg a szükséges munkaerő, létszám).

Az átalakítási folyamatok közül kétség kívül a kormányhivatalok és a járási hivatalok felállítása jelentette a legmarkánsabb változást. A kormányhivatalok létrehozásával összefüggő területi átalakítások „kb. 250 szervezeti egységet érintettek országosan, ami a 2010-es teljes államigazgatási szervezeti körnek majdnem felét jelenti. A kormányhivatalok szervezetében dolgozó tisztviselői összlétszám 20.000 fő körül mozog, becsült ügyszámuk 2010-ben 6.350.000 darab ügy”.¹ Mindez azt jelentette, hogy az átszervezésekben érintett tisztviselőknek mind munkajogilag, mind szakmailag teljesen új helyzethez kellett – és kell a mai napig - alkalmazkodniuk.

3.2. Tisztviselők. A közigazgatás személyi állományának együttes elnevezése az elmúlt években az átszervezésekkel együtt folyamatosan változott, annak valós tartalma azonban nem módosult, és mindig is a közszolgálati jogviszonyhoz kapcsolódott. A változtatások részletes bemutatása egyrésztől meghaladja jelen tanulmány kereteit, másrészt a kutatás szempontjából sem releváns, ezért a hatályos, kormányzati igazgatásról szóló 2016. évi LII. törvény 3. § (1) bekezdése szerinti fogalom meghatározás alapján a tisztviselőknek a kormányzati szolgálati jogviszonyban állók tekinthetők, így a kutatás alanyai is ebből a körből kerültek ki.

3.3. Az eredményesség és hatékonyság. Közigazgatási ügye mindenkinek van, az az állampolgárok életére hatással bír, így annak megfelelő működése mindannyiunk érdeke. A megfelelően működő közigazgatás azonban nehezen körülírható, fogalma egyértelműen nem határozható meg. A meghozott döntések száma csak a teljesítmény darabszámát, de nem a megfelelőséget jelzi, és az esetleges ügyfél elégedettségi mutatók sem alkalmazhatóak a közigazgatás végrehajtó hatalmi jellegénél fogva. A statisztikai mutatószámok meghatározása helyett ezért célszerűbb a közigazgatás megfelelő működését az eredményesség és a hatékonyság kritériumai felől megközelíteni.

Az eredményesség a kitűzött, kívánatos célok elérését, minél teljesebb körű megvalósítását jelenti, azaz olyan kívánalmaknak felel meg, mint a határidőn belüli, jogszerű döntéshozatal, a sikeres perképviselet.

¹ dr. Barta A.: A területi államigazgatási szervek jogállása és azok változásai Magyarországon, Phd. értekezés, Debrecen, 2012, 179.,

A hatékonyság a cél eléréséhez szükséges forrásgazdálkodásra koncentrál, azt takarja, hogy a szakmai tudás a bürokratikus kereteken belül mennyire érvényesül, a humánerőforrás milyen mértékű bevonása, felhasználása szükséges a célok eredményes teljesítéséhez.

3.4. Jogi döntés. A közigazgatási döntések jogszabályon alapulnak. Elemezésükkor kevésbé támaszkodhatunk olyan egzakt, statisztikailag meghatározható adatokra, mint például a gazdasági mutatók, pénzügyi lehetőségek, és a döntési alternatívák sem számszerűsíthetőek, hasznosságuk szerint nem rangsorolhatóak.

Mindezekon túl a közigazgatási szervezetek jellegűknél fogva erősen meghatározott struktúrában működnek, az alá-felé rendeltségi viszony, a szolgálati út, mind szűkítik a döntési alternatívákat. A jogszabályi keretek határozzák meg a döntés alapjait, az illetékességet, a hatáskört, és adnak felhatalmazást a döntés meghozatalára.

A jogi döntés fogalmát fentiekre tekintettel eljárási értelemben vizsgálta a kutatás, és egyrésztől értette alatta a jogszabályi előírások szerinti, a tartalmi és formai követelményeknek megfelelő, a közigazgatási ügyet lezáró döntést, másrészt a perképviseleti tevékenység során hozott döntésekben definiálta.

4. A kutatás módszertana

A kutatás időpontjában a nagy, átfogó reformok már lezajlottak, így eredményük, hatásuk az időmúlás következtében letisztult. A végbement átszervezések egyénre gyakorolt hatásainak és a munkafolyamatokban megjelenő következményeinek minél mélyebben feltárására és az összefüggések megismerésére félig strukturált interjú alkalmazásával került sor. A kutatás irányának pontosítása és szűkítése indokolta, hogy a kérdőív mellett részletes, leíró válaszokkal is vizsgálni lehessen az érintett témakört, így a feltáró jellegű kutatással az átszervezések következményeiről, munkavégzésre gyakorolt pszichés vetületeiről pontosabb képet lehetett alkotni. Ennek következtében a kvantitatív kutatások számszerű adatai mögött meghúzódó emberi viselkedés mélyebb megértésére, az attitűdök megismerésére is lehetőség nyílt.

A kutatásban a jogi döntéshozatal befolyásoló tényezők kapcsán mind a humán, mind a szervezeti feltételek kapcsán sor került kérdések megfogalmazására. Az előbbi kérdéskör elsődlegesen arra irányult, hogy az egyén hogyan viszonyult a változáshoz, az átszervezések okozta kihívásokat hogyan dolgozta fel, az érintett ehhez milyen szakmai és pszichés segítséget igényelt és kapott. A szervezeti feltételekkel összefüggésben a kutatás kitért mind a technikai jellegű (pl. informatikai fejlesztések), mind a jogi jellegű (hatásköri, felelősségi) kérdésekre. A nyitott végű kérdések az interjúban részt vevők személyes élményeire, érzéseire koncentráltak, a főbb kérdések a változások hatásaira irányultak.

A célcsoportot a jogi végzettségű és hatósági döntéshozatalban részt vevő, vagy perképviseleti tevékenységet ellátó, több éves szakmai tapasztalattal rendelkező tisztviselők alkották. Az interjúk a helyi közigazgatásban foglalkoztatott, vagy azt már elhagyó, de átszervezésben korábban érintett tisztviselők bevonásával, 10 fő

részvételével készültek. Az árnyaltabb, pontosabb eredmény elérése, a komplexebb megítélés érdekében a kutatásba 6 fő nem vezetői beosztású tisztviselő mellett 4 fő – az átszervezésekre nagyobb rálátással bíró – középvezető tisztviselő bevonására került sor. A résztvevők 70 %-a a 45 év feletti a korcsoportba tartozott, és – nem egyenletes megosztásban – az északkeleti, a nyugat-dunántúli és a fővárosi illetékességi területen működő szervezetek átalakításában voltak érintettek. A kutatás nem reprezentatív, az időbeli és tartalmi korlátokra tekintettel értelmezhető.

5. Szakirodalom feldolgozása

A munkavállalók motivációival, az őket befolyásoló pszichés hatásokkal összefüggő szakirodalom jelentős része foglalkozik a gazdasági eredményességét és hatékonyságát befolyásoló tényezők elemzésével. A kutatások kisebb része érinti azonban a munka világának azt a részét, ahol az állami akarat érvényesítése és a jogszabályi előírások határozzák meg a legfőbb jellemzőit a munkaviszonynak. A közigazgatás szervezetrendszerében történt átalakítások során pedig méltatlanul kevés figyelem jutott az átszervezések tisztviselőkre gyakorolt hatásainak felmérésére, a dolgozók mentális egészségének vizsgálatára.

A szakirodalom feldolgozására a kutatás preferenciáinak megfelelő három témakör alapján – a kutatás céljához igazodva – került sor.

5.1. Kommunikáció. A munkatársak egymás közötti és a vezetőkkel való kapcsolatának alapja a kommunikáció, a munkavégzéshez szükséges információk átadása. Könnyű belátni, hogy annak minősége milyen befolyással van a hatékony munkavégzésre, a dolgozók hangulatára és így teljesítményére is. Az átszervezés elfogadását nagymértékben elősegíti, ha a folyamatok jól követhetőek, a döntések transzparenssek, a kommunikáció hiteles és érthető, az információ átadása teljes körű.

A tartalom mellett fontos vizsgálni a kommunikáció gyakoriságát, formáját is. A kommunikáció egyik sajátos jellegére és a szervezeti kultúra sajátosságára mutatott rá dr. Gellén Márton egyik kutatásában, amikor megállapította: „Logikailag könnyű belátni, hogy a szolgálati úthoz való merev ragaszkodás többnyire a hatékonyság, és különösen a gyorsaság rovására mehet. Ezt a megkérdozett vezetők is így látják, abban azonban erősen megoszlottak a vélemények, hogy a saját beosztottjaik belső szervezeti egységekkel való horizontális kommunikációját ők egy személyben mennyire kívánják kontroll alatt tartani. A külső társzervekkel való – akár informális – beosztotti kommunikációt pedig szinte egyáltalán nem tolerálják.”²

A szolgálati út, mint sajátos kommunikációs forma nem hagyható figyelmen kívül a tárgykör vizsgálatánál, ugyanakkor a hibák jellemzően nem a szolgálati út meglétéből, sokkal inkább a kommunikáció stílusából, vagy az információk megfogalmazásának pontatlanságából, hiányosságaiból erednek. A munkahelyi kommunikációban problémát jelez, ha olyan kommunikációs eszközöket használnak,

² Gellén M.: *Vezetői magatartástípusok és önértékelés közigazgatási reform után, átalakítás közben*, Patrocinium Kiadó Budapest, 2015, 25. o.

amelyek egy munkahelyi kapcsolatban egyszerűen nem megengedettek. A sértő, megalázó magatartást a jog is egyértelműen szankcionálja, a beszólogatások, a csípős, gúnyos megjegyzések minősítése a gyakorlatban azonban még ma is sok esetben kétséges, megítélése a munkahelyi kultúrától függően igen eltérő lehet. Ma Magyarországon inkább versenyszférában működő, multinacionális cégekre jellemző az erőszakmentes kommunikáció tudatos elvárása, a közszféra területén erre jóval kevesebb figyelem jut.

Amennyiben a tisztviselőnek a szervezeti változásokat és így a saját munkáját illetően nincs megfelelő rálátása a folyamatokra, a cél megvalósításában sem lesz motivált. Következésképpen vagy érdektelenné válnak vagy arra pazarolják az időt és energiát, hogy a munkavégzésükhöz szükséges információkat, adatokat megszerezzék. Az akadozó, ellentmondásos vagy hiányos kommunikáció mindezekén túl sok munkahelyi konfliktus forrása is lehet.

A kommunikáció kiemelt jelentőséggel bír nemcsak a változások elfogadása, ahhoz való alkalmazkodás, hanem a szakmai feladatellátás során is. A működés koordinációjának egyik eszköze az interakció, ebből következően az itt megmutatkozó hiányosságok befolyásolják az eredményességet és a hatékonyságot. Amennyiben vezető a beosztott felé nem kommunikálja egyértelműen a vele szemben támasztott elvárásokat, vagy nem adja át részére a munkavégzéséhez szükséges információkat, illuzórikussá válik a magas szintű teljesítmény elvárása.

A csoportmunka, az együtt dolgozás minőségét szintén befolyásolja a felek közötti kommunikáció. Megértési problémák, akadályok, hiányos vagy torz információáramlás esetén a szervezet célját és irányát veszítheti, egyes tagok reményvesztetté válhatnak vagy marginálizálódhatnak, míg mások túlzott hatalomra, befolyásra tehetnek szert. A csoporton belüli egyensúly felbomlása, a szereptévesztések – és jelen vonatkozásban ez alatt a beosztás, a munkakör is érteendő – a feladatellátást súlyosan veszélyeztetik.

Az információ jelentősége kapcsán érdemes Dr. Gellén Márton következő megállapítását is figyelembe venni: „Ahhoz, hogy egyes szervezetekben létezzenek innovációk, fontos, hogy a végrehajtás során, a rendszer egészére is értelmezhető információkat és javaslatokat – akár informális úton – visszacsatolják a vezetői szintekre. Ez olykor nehéz kognitív feladat, hiszen a vezető azzal kell, hogy szembesüljön, hogy nem minden úgy történt, ahogyan eltervezte, vagy akár már a terv is hibás volt. Épp az ilyen nagy léptékű hibák kiszűrését segítené, ha olykor akár az együttműködés is jellemezné a közigazgatást.”³

5.2. Támogatás, ösztönzés. A motiváció jelentősége vitathatatlan egy szervezet életében, e nélkül nincs jó teljesítmény. A változások, a munkahelyi feltételrendszer módosulása bizonytalansággal, stresszel jár, így a motiváció fenntartása komoly kihívásokat állít a munkáltató elé. A szervezeti átalakítások célja sem érhető el együttműködő munkatársak hiányában, és csak akkor lehet eredményes, ha a szervezeti kultúra és a humánerőforrás értékrendbeli változása, azonosulása is megtörténik. Mindehhez bizalom, elköteleződés és lojalitás szükséges.

³ Gellén M: Közigazgatás: Reform után, átalakítás közben. A 2010–2014-es időszak közigazgatási reformja az érintettek véleménye alapján. Patrocinium Kiadó Budapest, 2015, 128. o.

A motiváló eszközök köre nagyon sokrétű, számon olyan tényező van, amely képes a munkavállalóra hatni. Másrészt a motivációs eszközök hatékonyságát sok minden befolyásolja, így a szervezeti kultúra, a munkakör, és a személyiség, vagy egyén anyagi helyzete is.

Az általánosan elfogadott olyan motivációs eszköz mellett, mint az anyagi juttatás, napjainkban egyre jobban felértékelődnek az érzelmekkel, érzésekkel, emberi kapcsolatokkal összefüggő tényezők, mint például a hasznosság érzése, a biztonság iránti vágy, a jó munkahelyi légkör, a munkakörnyezettel kapcsolatos elvárások. A legújabb kutatások pedig a munkahelyi rugalmasság, a magánélet és a munka egyensúlyának egyre növekvő fontosságát jelzik.

A közigazgatásban a munkavégzésre irányuló jogviszony létesítésének és tartalmának szabályait a jog meghatározza. A tisztviselő bérezési, előmeneteli lehetőségei, munkaideje, felelősségi rendszere kötött, a szervezeti hierarchiában elfoglalt helye, viszonya előre kijelölt. Számtalan motivációs tényező marad azonban még így is, amelyet a vezetők felhasználhatnak, a jó munkahelyi légkör kialakítása, a beosztott szakmai, pszichés támogatása sokkal inkább érzelmi intelligencia, tudatosság és akarat kérdése, mintsem jogi normáké. Azok vezetők, akik ezt felismerik, és megfelelően alkalmazzák, sokkal hatékonyabb és sikeresebbek lehetnek a célkitűzések elérésében, kellő motiváltság nélkül azonban egyetlen szervezet sem számíthat kimagasló teljesítményre.

A dolgozói elégedettség növelésére alkalmas eszközök között tartja számon a szakirodalom a megértő, beosztottjait döntésébe bevonó vezetői stílust, a tiszta, nyílt és kölcsönös kommunikációt, a szakmai támogatás, karrierlehetőségének biztosítását, az érdekes és értelmes munkát, az igazságos, méltányos egyenlő elbánást, a munkahelyi stabilitást, a megfelelő munkahelyi légkör és fizikai környezet kialakítását.

A motiváció kapcsán fontos kiemelni, hogy az alkalmazott eszköz csak abban az esetben hatékony, ha az a dolgozó igényeivel összhangban kerül kiválasztásra, ha egyediesítve, személyiséghez igazodva használják. A megfelelő motivációs eszköz kiválasztása ezért nagy tapasztalatot és kellő kvalitást igényel, a rosszul felmért igényekre rosszul alkalmazott módszer kontraproduktív lehet. Ezért is nagyon fontos, hogy a vezető helyzetfelismerése megfelelő legyen, ellenkező esetben téves következtetések vonhat le, és a teljesítmény javulása helyett annak visszaesése következik be.

A munkahelyi légkör kapcsán érdekes jelenségre, a szervezeti toxicitás hatásaira hívja fel a figyelmet Zsigri Ferenc doktori értekezésben. A toxicitás a szervezet működésében olyan, a személyiséggel összefüggő jelenségek, magatartások összefoglaló neve, amelyek kapcsán a hibák tipikusan megjelennek. A szervezetre, működésére egyértelműen negatív hatású toxicitás egyes esetekben a szervezeti felépítés természetétől adódik, de akár vezetői, akár beosztotti magatartás is kiválthatja, és számos formája ismert. Kiemelendő a csoport kohézióval összefüggő toxicitás, amikor a csoport hajlamos más csoportokkal ellenséges magatartást tanúsítani, vagy egyenesen ellenséges lehet a szakadárokkal, és „a fősodratú véleményektől eltérő hangokat elnyomják, a sorból kilógó csoporttagokat

kiközösíthetik.”⁴

A szervezeti egységek összevonása, a tisztviselők áthelyezése során az egyes dolgozók kirekesztettsége, a feleslegesség érzésének kialakulása reális veszély. Komoly odafigyelést igényel ennek az elkerülése, hiszen a megosztott, ellenséges vagy rivalizáló munkatársak nem segítik egymást, a munkafolyamatokat megmérgezi a feszült kapcsolat, akadozik az információáramlás, csökken a biztonságérzet, amely óhatatlanul is gyenge teljesítményt, rossz döntéshozatalt eredményez.

5.3. A döntési folyamatba történő bevonás. A legtöbb szervezeti kutatásban a döntéshozatal vizsgálata olyan mechanizmusok figyelembe vételével történik, amelyek a gazdasági szereplők racionalitását, érdekeit helyezi fókuszba. A közigazgatás rendszerében, annak átszervezése során is megjelennek pénzügyi szempontok alapján hozott döntések, például irodabérlés, vagy irodaszer beszerzés esetén. A tanulmány tárgya azonban a jogi döntéshozatal preferenciáinak, a jog értelmezését és alkalmazását befolyásoló tényezők vizsgálata, és az átszervezés hatására ezen tényezők változásának feltárása, ezért a vonatkozó szakirodalom is ebben a részben került feldolgozásra.

A közigazgatási kultúrában az autoriter vezetői stílus a meghatározó. Ez adódik egyrészt a szervezeti sajátosságokból, másrészt a vezetői kiválasztás és képzés rendszeréből. Elismerve, hogy nincs egy, kizárólagosan jó vezetési stílus, és a vezetők sem egyformák, érdemes azt vizsgálni, hogy az autoriter stílus milyen mértékben akadályozza a döntési folyamatban történő bevonást. Az erős vezető képe a tévedhetetlenségre, mindent tudásra épül. A vezető azzal, hogy bevonja a dolgozót, megkérdezi a beosztott véleményét, ezt a képet rombolná le. A beosztottnak pedig nincs lehetőségük érdemi visszajelzésre, az értékelés egyirányú, a jelenlegi jogi környezet csak a beosztott vezető általi minősítését ismeri, az értékelési folyamat nem kölcsönös. Őszinte visszajelzés hiányában pedig hosszú távon a vezetői énkép torzul, és már nem is érzi szükségét a tanácsoknak.

A legutóbbi kutatások már mutattak némi elmozdulást, és megjelentek a tudatos, a vezetői stílusokat ismerő, a különböző módszereket célzottan alkalmazó vezetők is. A helyzet sajátosságára mutat rá Gellén Márton, amikor így fogalmaz: „A döntésbe való bevonás kivételszámba megy, a vágyak szintjén azonban uralkodó. A dominánsan elfogadott hierarchikus, utasításos belső kapcsolattartási stílus, munkakultúra mellett a kormánytisztviselők kifejezték azt a vágyukat, hogy szeretnék, ha a döntésekbe szakmai alapon nagyobb beleszólásuk lenne, illetőleg a delegálás folytán döntési kompetenciához jutnának.”⁵ Hasonló eredményre jutott a kutatása másik részében is, ahol megállapítása került, hogy „A döntés-előkészítésbe való be nem vonás egyenesen hátráltatja a közigazgatás döntés-előkészítési szervezeti képességét, amely a vezetői tekintély megkérdőjelezhetlensége szempontjának rendelik alá a szervezeti célok érvényre jutását.”⁶

⁴ Zsigri F: Szervezeti operatív döntéshozatal humán eleminek összefüggései, Phd disszertáció, megjelent: Gödöllő, 2020, https://archive2020.szie.hu/sites/default/files/zsigri_ferenc_ertekezes.pdf, 40. o.

⁵ Gellén M.: i.m. 127. o.

⁶ Gellén M.: i. m. 28. o.

A munkát irányítóknak tehát át kell látniuk a szervezet által folytatott szakmai feladatokat és tisztába kell lenniük a humán erőforrás igényeivel és lehetőségeivel is. Ennek hiányában nem képesek a stratégiai tervek meghatározására, a reális célok kitűzésére, a feladatok végrehajtásának kontrollálására, a továbbfejlesztés irányának kijelölésére.

Mindezekon túl a tisztviselők is ugyanolyan társadalmi közegben dolgoznak, mint bármely más munkavállaló, így nem meglepő, ha egyre inkább megnő a munkavállalói tudatosságuk, elvárásaik, és az utasítás - számonkérés modelljére épült, sok évtizedes közszolgálati szokásrend megváltoztatása, megújulása iránti igény egyre erőteljesebben megjelenik.

6. A vizsgálati eredményeinek értékelése, elemzés

6.1. A kvantitatív kutatás eredménye, elemzése. A kutatás eredménye - a hipotézist alátámasztva - egyértelműen jelezte, hogy a megfelelő kommunikáció és a tisztviselők bevonása az átszervezési folyamatokba, valamint az alkalmazkodásuk támogatása összefüggésbe hozható a teljesítménnyel és az eredményességgel, illetve annak érzetével, a vizsgált tárgykörök tekintetében a megkérdezettek véleménye a motivációs tényezők hatékonyságának függvényében volt kedvező vagy elmarasztaló.

A legnagyobb támogatást a továbbképzési rendszer, a szakmai megfeleléség, a technikai-infrastrukturális feltételek biztosítása kapcsán érezték a válaszadók. A legtöbben egyet értettek azzal az állítással, hogy a szakmai felkészítés fontosságára az átszervezés során figyelemmel voltak, a képzési rendszer megfelelésége átlagban az egyik legjobb pontszámot kapta. Elgondolkoztató azonban, hogy a legtöbb egyetértő választ a technikai, informatikai támogatások meglétével összefüggő kérdésekre adták a tisztviselők. Mindez azt sugalmazza, hogy az átszervezések során a szakmai képzési és a technikai feltételek megteremtése sokkal nagyobb hangsúlyt kapott, mint a humánpolitikai vonatkozású, a tisztviselők motivációival, elkötelezettségével összefüggő elemek.

Az interjúalanyok a kommunikációval, a szakmai tapasztalatok illetve vélemények figyelembe vételével, a döntésbe történő bevonással, valamint a pszichés támogatás biztosításával kapcsolatos kérdésekre adták a legrosszabb értékeléseket. Külön kiemelés érdemel, hogy ez utóbbi kettőre vonatkozó kérdésekre adott pontok között nem volt kimutatható szórás, a vélemények egyöntetűen itt voltak a legkedvezőtlenebbek, a válaszadók 70 %-a gondolta úgy, hogy az átszervezés során egyáltalán nem vették figyelembe ezeket a szempontokat. A stressz átélése, a kiszolgáltatottság érzése, és az indulatok, feszültségek kezelésének hiánya már eltérőbb megítélést eredményezett, azoknál a válaszadóknál volt ezekre a kérdésekre jellemzőbb a negatív minősítés, ahol az információáramlás is rosszabb értékeket mutatott az átlagnál. Az elemzésnél azonban itt kell leginkább figyelembe venni a szubjektív elemeket, mivel a stressztűrő képességek, a feszült helyzetek kezelése egyénenként eltérő.

A szervezet hatékonyságának fontos részét képezi a munkahelyi légkör, a munkatársak egymáshoz való viszonya. A szakmai közösségek megtartására irányuló kérdésnél azonban mindössze egy, vezető beosztású válaszadó gondolta azt, hogy a munkacsoportok összetartó erejére figyelemmel voltak az átszervezések során.

Szélsőségesebbek voltak a tapasztalatok a helyi vezetőkkel való együttműködés körében. A vezető személyiségének, hitelességének fontosságát igazolja a kutatásnak az az eredménye, amely a szerint a megfelelő kommunikáció a helyi vezető és a beosztottak között az átszervezéssel járó stresszt csökkentette. Azok, akik a kommunikációt gyengének minősítették sokkal stresszesebbnek érezték a folyamatokat, mint a vezető támogatására, együttműködésére számítható társaik.

A karrierlehetőségek kapcsán érdemes külön elemezni a válaszokat az interjúalanyok beosztása alapján. A vezetők általában egyet értettek azzal, hogy az átszervezés lehetőséget biztosított számunka az egyéni kiteljesedésre, önmegvalósításra, míg a beosztottak szerint ez egyáltalán nem, vagy általában volt csak igaz. A válaszok elemzése arra enged következtetni, hogy a magasabb státuszúak az előmenetelük szempontjából kedvezőbb helyzetbe kerültek, míg a beosztotti kör előbbre jutási lehetőségei jóval korlátozottabbak voltak. Ugyanakkor a válaszadók 80 %-a úgy látta, hogy az egyéni képességek figyelembe vételére nem került sor, és a felelősségi szabályok kialakítását is inkább csak a vezetői státuszú interjúalanyok tartották megfelelőnek.

6.2. A kvalitatív kutatás eredménye. Az interjúk során több, a kérdőívben nem szereplő téma is megfogalmazódott, így például a home office (mint újfajta munkavégzési forma), vagy nemzetközi együttműködések befolyásoló jellege. A tanulmány kereteit meghaladja valamennyi tényező részletes elemzése, ezért ezek, a döntéshozatal pszichés hátterére ható tényezők közül a kommunikációval, a támogatással és a döntéshozatalba történő bevonással kapcsolatos vélemények kerültek elsődlegesen feldolgozásra.

A beszélgetések során a tisztviselők ismertették általános véleményüket egy-egy tényezőről, és sok esetben a szakirodalomban is megfogalmazottak köszöntek vissza a helyzetértékelések kapcsán. Jól példázza mindezt az alábbi válasz: „Értelemszerű, hogy minden új folyamat tanulandó és kezdeti nehézséggel telített. Egy jól előkészített szervezeti változásnál ezekre a nehézségekre előre fel lehet készülni. De ha nincs megfelelő információáramlás, az a hatékonyságban és a szakmai színvonalban jelentős visszaesést okozhat.”

A mélyebb szintű megértés érdekében a tisztviselők által egy-egy konkrét példa bemutatásán keresztül megfogalmazott érzéseket, azok jelentőségét a tanulmány az esetek ismertetésével mutatja be.

6.3. Kommunikációval kapcsolatos kérdéskör. Az információáramlás a hatékony munkaszervezés alapkritériuma. A szakirodalomban szép számmal található arra vonatkozó kutatásokat, hogy ha a kommunikáció nem nyílt és szabad, az több csatornán keresztül jut el az érintettekig, milyen nagymértékű torzulása következik be. A megfelelő tájékoztatás hiányában a munkafolyamatok káoszba fulladnak és az információs egyenlőtlenségek, a munkavégzéshez szükséges tudás átadásának hiányosságai az egyén teljesítőképességét is hátrányosan befolyásolja, mindezen

túl korlátozza lehetőségét a megfelelő szintű munkavégzésére. Az is egyértelmű, hogy megfelelő információ hiányában nem lehet jó, tudatos döntéseket hozni. Mindezt a következő estek kapcsán megfogalmazott érzések is bizonyítják:

„A tájékoztatás kimerült az utasítások adogatásában, a kommunikáció teljesen egyirányú volt. Kizárólag arról informáltak minket, hogy mit, mikorra kell végrehajtani, a miértekről soha. Aztán másnap meg arról, hogy mégsem úgy, hanem így kell megcsinálni valamit. Azt sem tudtam a végén, mi is a feladatom. Totális fejetlenség érződött.”

„A vezető csak néhány kiválasztott emberrel osztotta meg az információkat. Aztán azok továbbadták a barátjuknak, akik továbbadták az ő barátaiknak. A folyosói pletyka volt az átszervezés fő hírforrása. Én például onnan tudtam meg, hogy más lesz a munkaköröm, hogy egyszer csak ott voltak az asztalomon olyan kérelmek, amelyeket korábban nem én intéztem. Először azt hittem, hogy tévedésből került az asztalomra, véletlenül rossz helyre rakták, aztán amikor vissza akartam vinni, akkor mondták meg nekem az iktatósök, hogy vezetői utasítására kerültek hozzám ezek az ügyek. A vezető elfelejtett szólni, hogy egyoldalúan megváltoztatta a munkakörömet, nyilván felkészülni sem tudtam a feladatra.”

A tisztviselők közül többen elmondták, hogy elsődleges problémának a tájékoztatások hiányát tartották, de ezzel párhuzamosan a minimális szinten történt kommunikáció minőségét is gyengének, hatástalannak érezték. A szolgálati út, mint a hivatalon beüli, bürokratikus kapcsolattartási forma merev megtartása szinte minden interjúalanynál az átalakulás sikerességét markánsan hátráltató tényezőként jelent meg:

„Az átszervezés során egy értekezleten arról kaptunk tájékoztatást, hogy az osztályunkat az új feladatokhoz igazodva két részre bontják, és az egyik részleg elköltözik egy másik épületbe. Mivel előre látható volt, hogy a feladatok végrehajtásában azok összetettsége és a rendkívül rövid (azonnali döntéshozatali) határidő miatt ez fennakadásokat okozhat, ezért jeleztem a kifogásaimat a főosztályvezető felé, aki azt kérte, hogy írásban foglaljam össze a lehetséges problémát, amit az osztályvezetőmön keresztül küldjek meg részére, hogy továbbbíthassa a legfelsőbb vezetésnek. Nyilván elment a kedvem az egésztől.”

„A vezetők nem értették a kérdéseinket. Nemcsak a jogi, szakmai felvetések kapcsán, de még a legalapvetőbb kérdésekben is elbeszéltünk egymás mellett. Például az átszervezés apropóján az embereket átültették más szobákba, tekintet nélkül a kialakult emberi kapcsolatokra. Arra hivatkoztak, hogy így az egy területen dolgozók egy szobában ülnek majd. Amikor megkérdeztük, hogy mi motiválta ezt a döntést, azt a válaszolták, hogy az, hogy egy szobában üljenek az egy területen dolgozók. Egyszerűen nem értették, hogy nem a döntésük nyomán kialakult eredményt kellene bemutatniuk, hanem a döntésük indokát, annak célját, okát szeretnénk megtudni. Rövidesen már senki nem kérdezett semmit.”

Sok interjúalany elmondta, hogy az átszervezések során osztályok összevonásával új főosztályok jöttek létre. Ezek vezetését általában olyan valakire bízták, aki korábban az egyik osztályt vezette, de a főosztályhoz tartozó többi osztály munkáját, tisztviselőit egyáltalán nem ismerte. A beszélgetések során egyértelműen kiderült, hogy kizárólag a főosztályvezető személyiségén múlt, mennyire érzi

magáénak a „csatlakozó osztályokat.”

Az egyik tisztviselő arról számolt be, hogy mivel nem egy épületben volt a főosztályvezetővel, hónapokig nem is találkozott vele. A főosztályi értekezleten kívül nem is látta, nem volt közöttük kommunikáció. A szakmai kapcsolattartás egy kijelölt tisztviselőn keresztül valósult meg, a legszükségesebb információkat ő közvetítette. A szakmai hátrány mellett ez mentálisan is nehezen viselhető helyzetet teremtett, mert előfordultak olyan esetek is, hogy elfelejtették tájékoztatni „az újakat”, egy-egy lehetőségről, amelyet megalázonak érzett - példaként elmondta, hogy nem szóltak nekik arról sem, hogy a gyerekek Mikulás ünnepséget rendeztek.

Az egyik tisztviselő beszámolója igazolja azt a feltevést, hogy a szervezeti kommunikáció stílusa minden formában – írásban is – hatással van az adott információ objektív értelmezésére, a közlendők elfogadását vagy elutasítását a kifejezőmód nagymértékben befolyásolja:

„A főnök nagyon büszke volt határozottságára. Mindent nyomtatékosan csinált. Mindig nyomtatékosan felhívta a figyelmet a szabályszegés következményeire, a határidőre, az eredményességi mutatókra, a vizsgálatokban megállapított hibákra. A levelei tele voltak felkiáltó jellel. Amikor küldött egy e-mailt, még ki sem nyitottam, de már görcsbe rándult a gyomrom. Persze volt olyan kolléga, aki csak röhögött.”

Az információáramlással összefüggő kérdésekre adott válaszok egybehangzóak voltak, annak súlyos hiányosságaira mutattak rá. Kiemelést érdemel, hogy középvezető beosztásban dolgozó tisztviselők is komoly hátrányként értékelték a megfelelő kommunikáció hiányát, az interjúk során elhangzottak pedig tovább árnyalták az egyébként sem kedvező képet. A bemutatott esetek is azt mutatják, hogy a megfelelő kommunikációt jelentőségét, annak fontosságát alulértékelték a változások során.

6.4. Támogatással és ösztönzéssel kapcsolatos kérdéskör. A hatékonyság egyik előfeltétele, hogy az egyén tudjon és akarjon a szervezet céljaival azonosulni. Mindehhez az kell, hogy motivált legyen, ismerje, legyen elég információja a célról, és kapjon eszközöket, segítséget a megvalósításhoz. A segítségnek pedig szakmai és emberi oldalról is meg kell jelennie.

Az interjúalanyok a szakmai támogatások terén vegyes tapasztalatokról számoltak be. A szervezett, belső képzési lehetőségeket illetően hasonlóan vélekedtek, annak megfelelő jellegét elismerték, egyetlen hiányként a szervezeten kívüli, „fizetős” továbbképzési formák támogatását hiányolták, valamint a szakkönyvekhez való hozzáférés nehézségét jelölték meg.

Eltérő vélemények alakultak ki azonban a konkrét, munkakörrel összefüggő betanítások kapcsán. A beszámolók azt támasztottak alá, hogy - hasonlóan az információáramlás kapcsán tapasztaltakhoz - szervezeti kultúra függvénye volt a közvetlen szakmai segítségnyújtás minősége, és hatását, jelentőségét itt sem mérték fel kellően.

A vezetői szakmai támogatás eltérő jellegét és annak eltérő hatásait az alábbi beszámolók támasztják alá:

„Azt tiszteltem a főnökben, hogy ha kérdeztem valamit, mindig segített. Nem kellett attól félni, hogy gond, ha valamit nem tudok. És a legtöbb, amit kaptam tőle, hogy megtanított, hogyan kell megkeresnem a választ a kérdéseimre, hogyan

igazodjak el a jog világában.”

„Szakmai segítség a főnöktől? Ennyi: Nem ismersz valakit, akit meg tudnál kérdezni? De ezt legalább kedvesen ajánlotta, mondhatni segítőkészen.”

„Ha kérdezni akartam bármit a munkával kapcsolatban, akkor először azt mondta a főnök, hogy most értekezlete lesz, majd délután. Délután meg a gyerek szülői értekezletére sietett. Másnap határidős munkája volt. Aztán el kellett mennie. Végül lejárt a határidőm, meghoztam valami döntést, és csak reméltem, hogy jót.”

A felek közötti interakció hiányát jelzi és az együttműködés fontosságára hívják fel a figyelmet az alábbi beszámolók:

„Amikor új munkakört kaptam, a vezető kijelölt egy munkatársat a betanításomra. A kollégánál azonban ehhez nem éreztem túl sok kedvet, a tanításom részéről kimerült abban, hogy nagyjából vázolta, mit szokott csinálni egy-egy konkrét helyzetben. Az összefüggésekről, buktatókról egy szó sem esett. Amikor elmondtam neki, hogy mit gondolok, azt válaszolta, hogy már unja, hogy mindenkit neki kell betanítania, és nem kap érte semmit cserébe. Nem tudtam mit csináljak, a főnököt láthatóan nem érdekelte, hogy milyen szakmai támogatást kapok, árulkodni meg nem akartam. Minden nap sírva mentem haza, fogalmam sem volt róla, hogy a munkámat jól csinálom-e. Két hónapig bírtam, aztán mondvacsinált családi okokra hivatkozással átkértem magam egy másik szervezeti egységhez. Ott viszont nagyon sok segítséget kaptam, bármit kérdezhettem, érdemben válaszoltak.”

„Egy teljesen új területre kerültem az átszervezés során, a kollégákat nem ismertem, mert előtte nem dolgoztunk együtt. A szobatársam nagyon segítőkész volt, minden folyamatot elmagyarázott, elmondta, hogy milyen döntésnek milyen következményei lehetnek, mire figyeljek, mit szokott dönteni a bíróság. Napokig ült mellettem és magyarázott, segített elbírálni az ügyeket. A főnök mindkettőnknek megköszönte az erőfeszítést. Nagyon jó érzés volt, és láttam értelmét a munkámnak.”

Az interjúk során több válaszadó kitért arra, hogy a hatáskörök, feladatkörök harmonizálása a mai napig nem történt meg. Egyes szakterületeken a kompetencia határok nem tisztáztak, a feladatok, feladatrészek több szervezeti egységhez tartoznak, az együttműködést azonban a szolgálati út betartása keretek közé szorítja.

A közigazgatás jellege, speciális rendszere ugyan némileg korlátozza az igénybe vehető motivációs eszközöket, a kötött bérrendszer, az előmenetel jogszabályi meghatározottsága miatt csak részben alkalmazhatóak egyes elemek. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tisztviselők motiválására, elköteleződésének, lojalitásnak növelésére, a jól létük biztosítására ne lenne lehetőség, vagy fontosságuk ne lenne ismert. Az egyik vezetői vélemény is ezt a hipotézis támasztotta alá: „Egy jó közösségben jobban, pozitívabban érzi magát minden dolgozó, ami a munka hatékonyságát is befolyásolja. Ami elsősorban a vezető hozzáállásának, hozzáértésének mind szakmai, mind emberi ismereteinek szoros függvénye.”

Teljesen egyhangúan úgy ítélték meg a megkérdezettek, hogy döntésekbe, azok előkészítésébe nemhogy nem vonták be a tisztviselőket, de még az okok, célok megismerésének lehetősége is sok esetben el volt zárva előlük. Erről így nyilatkoztak:

„Az értekezletek előtt figyelmeztettek, hogy ne nagyon legyen észrevételünk.”
„Nem láttunk semmilyen hatástanulmányt, tervet. Nekünk hirtelen, átgondolatlanak folyamatnak tűnt az átszervezés.”

„A véleményünket mindig megkérdezték. Leírtuk, elküldtük. Aztán semmibe vették. Egy idő után már senki nem volt hajlandó semmit írni.”

„A vezető mindig azt mondta, az ő ajtaja nyitva, bárki bemehet kérdezni. Ehhez képest, ha valaki kérdezett valamit, jellemzően azt a választ kapta, hogy a vezető dönt, amit a beosztottnak tudomásul kell vennie. Számtalanszor hallottam tőle azt is, hogy a vezető nem tartozik magyarázattal a döntései miatt, és nem oszthat meg minden információt a dolgozókkal. Ez utóbbival egyébként alapvetően egyet is lehet érteni, ha indokoltan és a szükséges mértékben korlátozzák az információk átadását. Viszont nehéz úgy azonosulni a vezetői döntéssel, és elfogadni a változást, hogy általában fogalmam sincs a döntés háttéréről, még a legjelentéktelenebb esetekben sem. Úgy éreztem, a fő feladatomban az engedelmesség.”

A tapasztaltok alapján nem meglepő, hogy mindössze tisztviselők 20 %-a tekintett az átszervezésre megújulási lehetőségként, és gondolt rá szakmai fejlődést jelentő kihívásként, míg 80 %-a kiszolgáltatottságot, jelentős stresszt érzett a folyamattal kapcsolatban.

Az interjúk során felmerültek a döntésbe történő bevonás korlátaival kapcsolatos aggályok is. A vezető beosztású interjúalanyok vették fel, hogy dolgozók bevonása az őket érintő döntésekbe csak világos határok között valósulhat meg, és vannak olyan helyzetek, például egy létszámleépítés, amelyekben ez a lehetőség korlátozott vagy kizárt. Abban azonban egyetértés volt az interjúalanyok között, hogy a jelenlegi szervezeti kultúra nem használja ki az ebben rejlő lehetőségeket, és sokszor indokolatlanul, a helyzetre tekintet nélkül mellőzi ezt a motivációs elemet.

A szakirodalom ismertetése során a megfelelő motivációs eszköz kiválasztásának és felismerésének fontosságáról szó esett. Az egyik interjúalany beszámolója összhangban volt a felvetéssel, hogy a rossz helyzetértékelésen alapuló, a motivációs eszközöket rosszul használó vezetői stílus a hatékonyságot csökkenti, kiegészítéshez vezethet:

„Az átalakítás után a főosztályvezetőhöz több osztály irányítása is átkerült, és bár jogász volt, de mélységeiben nem ismert minden szakterületet. A gond az volt, hogy a felületes ismereteit a bizalmasaitól szerzett információval egészítette ki, engem, vagy a szobatársaimat soha nem kérdezett meg közvetlenül semmiről. Mindig azt éreztem, hogy a munkám nem fontos, nem számít. Egyszer jött egy „magas rangú valaki”, akik körbevezetett. Hallottuk a folyóson, ahogy bemennek, majd kijönnek egy-egy szobából. Meg azt is, hogy a mi ajtó előtt azt mondja, hogy itt vannak „jogisok”, majd mennek tovább, be sem köszönnek. Őszintén szólva eléggé bántott, hogy levegőnek nézett. Amikor átadtam a lemondásomat, mindössze annyit mondott, hogy nem érti, mi a bajom, olyan jó dolgom sehol nem lesz, mint ami nála volt.”

A kutatás eredménye szerint az átszervezések legkritikusabb pontja a pszichés támogatás, pontosabban annak hiánya volt, ahogy az egyik interjúalany megfogalmazta: „mintha nem is érző emberek munkáját, hanem munkagépek beállításait érintette volna az átszervezés.” Egyetlen interjúalany sem tudott

beszámolni pozitív tapasztalatokról, olyan elemekről, amely a változások érzelmi elfogadását támogatta volna, a mentális segítségnyújtás teljes hiánya érződött, így nem meglepő, hogy a beszélgetések során itt hangzott el legtöbbször a kiegészítés, mint következmény.

„Mindig azt hallottam, hogy akinek valami nem tetszik, nyugodtan elmehet. Hát elég sokan elmentek. Volt olyan részleg, ahonnan az átszervezést követő egy hónapon belül a munkatársak 70 %-a távozott. Főleg a fiatalok, akik ambíciózusak voltak és azok maradtak, akiknek hitele, családja miatt nem voltak választási lehetőségük.”

„A főosztályvezető egy mondatot ismételt: ez nem szociális otthon, mindenki nőjön fel a feladathoz és alkalmazkodjon, vagy keressen más munkát.”

„A közigazgatás már elvesztette vonzerejét, mert a folyamatos – szervezeti és jogviszony – átalakítások miatt már nem stabil, nem tervezhető.” „Ha mindig előlről kell indulni egy új feladattal, nehéz szakmai elismerést kivívni.”

A kutatás igazolta azt a feltevést, hogy a támogató beszélgetések, az erkölcsi megbecsülés, elismerés, a korrekt visszajelzés, az egyéni igények elismerése alkalmas eszközök lehetnek a teljesítménynövelésre, míg az állandó bizonytalanság, a kétkedés teljesítményünk eredményességében, hasznosságában, esetleg a jövőnkben, demoralizáló hatású.

6.5. Döntéshozattal kapcsolatos kérdéskör. A kvantitatív kutatás eredménye azt tükrözte, hogy a tisztviselők a szakmai feladatokkal inkább elégedettek voltak, a döntéshozatalukat a szervezeti átalakítás kisebb mértékben befolyásolta, mint a motiváltságukat.

Az interjú során azonban felszínre került, hogy a válaszadók a döntéshozatal kapcsán erőteljesen a jogi környezetnek való megfelelést preferálják, válaszaikat a jog és az ahhoz kapcsolódó ismereteik determinálták:

„Alapvető jogászi feladat volt a perképviselő ellátása. Ilyen jellegű feladatokra mindig szükség volt, és mindig szükség is lesz, nem befolyásolja a szervezeti átalakulás, az új hatáskörök megjelenése.”

„Egy intézmény kialakításában, létrejöttében, működésében fontos szerep jut a szükséges jogi normák lefektetésére, és a jogszabályok egymás mellett, egymásra épülve, együtt kell, hogy működjenek.”

„A döntéseimben a jogszabálynak kellett megfelelnem, mindegy milyenek voltak a körülmények. A mérvadó a jogszerűség. Nem attól függően utasítottam el vagy adtam helyt egy kérelemnek, hogy milyen volt a kedvem, hanem azért mert jogilag így vagy úgy kellett döntenem.”

„A szakmai döntéseimért én voltam a felelős. Számomra az volt a sikeres munka, ha tudtam, hogy jogszerű a döntésem, azt meg tudtam védeni, jogilag alá tudtam támasztani. Az esetleg frusztráló körülményeket ki kellett zárni.”

„Nagyon nehéz olyan légkörben, munkahelyen dolgozni, ahol nem éreztem a megbecsülést, a tiszteletet, a kollégák ellenségesek egymással. De úgy gondolom, a szakmai döntésemet ezek nem befolyásolhatták, sőt néha még menekülés is volt, hogy a joggal, azzal, amit szeretek, kellett foglalkoznom, és nem a munkahelyi helyzettel.”

Mindössze három interjúalany utalt arra, hogy a döntését a szervezeti, jogszabályi keretek, az azokból következő pszichés hatás befolyásolta, kettő a határidőkhöz, egy pedig a kontrollfolyamathoz kapcsolódó érzéseit emelte ki:

„A munkámat a jogszabályoknak rendeltem alá. Az persze kicsit frusztrált, hogy a főnök állandóan a határidőket számolgatta, meg írtuk az igazoló jelentéseket, de a döntésem nem attól függött, hogy milyen a kedvem.”

„A kérelmeket a jogszabályok alapján bíráltam el. Néha előfordult, hogy a munkateher miatt nem volt elég idő, és kicsit összecsapottabb volt az indokolás, vagy tömörebb a tényállás, de ez nem befolyásolta a döntés érdemi részét. Az azért jobb érzés volt, ha nem kellett kapkodni.”

„A jogszabály szerint bizonyos döntések aláírására magasabb beosztású vezető volt jogosult. A szolgálati út betartása, az előterjesztések, azok megküldése a központba sokszor napokat vett igénybe úgy, hogy az eljárási szabályok szerint komoly felelőssége van a tisztviselőnek az ügyintézési határidő betartásánál. Ha a kérelem a központi iktatás után két nappal ért el hozzám, és az aláírásra további legalább három napot kellett számítani, akkor a nyolc napos ügyintézési határidőből nem sok maradt a kérelem jogi elemzésére, a kérelmező egyedi körülményeinek tisztázására és annak a jogszabályi kereteken belüli mérlegelésre. Rendkívül zavarónak éreztem, hogy sokszor azért hozok sablon-döntést mert csak erre van időm.”

Egy interjúalany pedig azt emelte ki, hogy a vezetői kontroll hogyan befolyásolta a döntéshozatallal kapcsolatos érzéseit, és milyen pszichés hatást váltott ki benne: „Az új főosztályvezető mindent látni akart, a jóváhagyása nélkül semmit nem lehetett kiadni. Mindent kontrollált, és hatszor átgondolt, és folyamatosan megváltoztatott. Például ha írni kellett egy szerződést, annak a feltételeit általában három nap alatt részletekben közölte. Aztán először azért adta vissza, mert részletfizetéssel kellett volna megírni, persze ezt előre nem mondta. Aztán a jótállási szabályokat kellett átírni. Aztán a kapcsolattartókat. Aztán azért, mert az aláírásnál az eladó neve feletti kipontozott részen eggyel több pont volt, mint a vevőnél. Állandóan túlóráztunk, és stresszeltünk, mert a főosztályvezető kritikáira vártunk. Egy évig bírtam. A mostani munkahelyemben a vezető behív a szerződéssel kapcsolatos megbeszélésre, utána megírom, egyszer átnézi, ha kell, javítja, aztán aláírás, irattár. Innen nem is akarok elmenni, jó úgy dolgozni, hogy azt érzem, haladunk, megoldjuk az ügyeket, együtt.”

A fenti példa kapcsán szükséges rámutatni, hogy a munkaerő megtartásában milyen nagy szerepet játszik, ha a feladat ellátáshoz szükséges önállóság és bizalom kellően kiépült. Amennyiben a tisztviselő világos keretek között önállóan dönthet, sokkal motiváltabbnak, és hatékonyabbnak érzi magát, lojalitása megnő.

A kutatás alapján, a pszichés hatások egyébkénti elismeréséből következően a döntést befolyásoló tényezők esetén a jog ilyen mértékű hangsúlyozása nem kizárólag a kutatásba bevont kör végzettségéhez, jogi kultúrájához kapcsolódik, hanem tükröződik benne - az egyébként nem csak a közigazgatásra jellemző - statisztikai adatokon alapuló, dokumentumokra épülő hatékonyságmérés is. A szakmai felkészültség, a gyakorlati tudás formai szempontú értékelése egyértelműen előtérbe került, az emberi kvalitások, a napi munkához szükséges pszichés feltételek másodlagossága jellemző, a fontosság meghatározása során a két terület jelentősen

elkülönül, ami az érzelmi elköteleződés hiányát is jelzi. Mindezeken túl jellemzően nem kerülnek a joggal foglalkozó szakemberek látókörébe olyan tanulmányok, kutatások, amelyek rámutatnak arra, milyen tényezőknek a befolyásolják a jogi szakembereket a jog tételes előírásán túl.

Megerősíti ezt, hogy azok az interjúalanyok akik a kialakult szervezeti struktúrában a munka mennyiségéhez és minőségéhez képest a felelősségi rendszert nem tartották megfelelőnek, hosszan beszéltek a hibák, az esetleges rossz döntések következményeiről, azzal kapcsolatos érzéseikről, fustrációjukról, mégsem tekintették ezeket a tényezőket a jogi döntéshozatal befolyásoló tényezőknak. Az alábbi példák igazolják a fentieket:

„Csak azt nézték, hogy ki hibázik, kit kell számon kérni. A hibafeltárást már nem végezték el, nem érdekelte őket, hogy mi vezetett a hibához, tehetett-e róla az illető vagy sem. Ha esetleg mégis megpróbált valaki arra hivatkozni, hogy adott körülmények között lehetetlen volt megfelelni az elvárásnak, annyival lerendezték, hogy ne mentegetőzzön. Még a nyilvánvaló, tényszerű helyzetekben sem volt korrekció, fel sem merült, hogy esetleg a munkaszervezés vagy a betanítás hiánya okozhatta a hibát. A vezetői közrehatás nem létezett, az utasításban, feladat kiosztásában sosem volt gond. A végén már senki nem mert semmit csinálni, mert mindenki a hibától félt.”

„Ha jól dolgoztam, az az alapelvárásnak megfelelő magatartás tanúsítását jelentette, nem járt érte köszönet. Ha rosszul, az bűn volt. Ha elvesztettem egy pert, nem arra koncentrált a főnök, hogy levonjuk a tanulságot, azon aggódott, hogy lerontottam a megnyert perek statisztikai mutatóit. A statisztika világában éltünk, mindent döntést annak rendeltünk alá.”

A hibázástól való félelem, a kiegyensúlyozatlanság nagyon súlyos hátrányt jelent minden szervezetben, hiszen növeli a stresszt, ami destruktív, további hibák elkövetéséhez, kiégéshez és pályaelhagyásoshoz, rosszabb esetben megbetegedéshez vezet. A sikerességét akadályozó kritikus pontok feltárásával csökkenteni lehet a hiba okait, ezek feltárása azonban nem merülhet ki a számonkérésben.

7. Záró gondolatok

A beosztottnak együtt kell működniük a felettesükkel, ahhoz azonban, hogy ez az együttműködés konstruktív legyen, a kölcsönös bizalom elengedhetetlen. A beosztottal szemben jogos elvárás, hogy feladatait a vezetői utasítás szerint, a kitűzött céloknak megfelelően, pontosan, lelkiismeretesen hajtsa végre, munkáját megfelelő színvonalon, önállóan, felelősen, a képességeinek maximuma szerint, határidőben lássa el, és képezze magát alkalmazkodjon a körülményekhez. Mindezeket a vezetők rendszeresen ellenőrzik, a közigazgatás teljesítményértékelési rendszerében dokumentálják.

A siker azonban nemcsak a jogi és szervezeti feltételek megteremtésének függvénye, azt nagyban befolyásolja az érintett kör együttműködési hajlandósága. Az együttműködéshez szükséges bizalom azonban nem épülhet ki akkor, ha ezt a vezető nem építi tudatosan, ha irányítás helyett hatalmat érvényesít, és nem tanúsít

megbecsülését, döntései átláthatatlanok, utasításai nem pontosak, kommunikációja hiányos. Csak a következetes, nyílt, a beosztottak tevékenységét megbecsülő, támogató vezető várhat el a munkatársaktól lojalitást.

A kutatás hipotézisét mind a kvantitatív, mind a kvalitatív kutatás alátámasztotta, a feltevést a számszerű adatok és az interjúk során elhangzottak is visszaigazolták. A változtatások, és azok végrehajtási módja döntően befolyásolták a munka hatékonyságát, szakmai színvonalát, az egyéni eljárási, döntési folyamatokat. A motivációs eszközök hiánya, mint például az elégtelen, nem megfelelő minőségű kommunikáció növelte a tisztviselők kiszolgáltatottság érzetét, ezáltal stresszt, feszültséget keltett, demoralizáló hatású volt. A biztonságérzet elvesztése, a támogatás és a bevonás hiánya volt az, amelyek az interjúk során a legnagyobb indulatokat váltották ki, és amelyeket a tisztviselők még évekkal az átszervezés után - akár a pályát már elhagyók is - a sikerességet leginkább gátló tényezőként értékelték, és amelytől a legkevésbé tudták magukat függetleníteni szakmai munkavégzésük során. A vizsgálatok azt is igazolták, hogy a megfelelő szakmai és pszichés felkészítés nélkül végrehajtott átalakulást a tisztviselők sokkal kevésbé tudták elfogadni, ezért a magas szintű teljesítményhez szükséges lojalitás, elköteleződés nem alakult ki. Ez utóbbi kapcsán külön kiemelés érdemel, hogy a kutatás alanyai a jogászai döntéshozatal eredményességének, hatékonyságának mércéjét szinte kizárólag a jogszabályoknak való megfelelés mértékében látták, mintegy elhatárolódva a szervezeti keretektől, kultúrától.

Feltételezve, hogy egyetlen szervezetnek sem célja a jó szakemberek ellehetetlenítése, elvesztése, csak a felkészülten végrehajtott átszervezés jelenthet esélyt a változtatás, megújulás lehetőségére, és a hatékonyabb feladatellátást megalapozó modern eszközök bevezetésére, a motivációs tényezők szélesebb körű alkalmazására, a tapasztaltok felhasználására, és a sikeres közigazgatást eredményező újítások figyelembe vételére. A kutatás adatainak elemzése, a szervezeti átalakítások egyénre gyakorolt személyes hatásainak a munkafolyamatokban és eredményességben, hatékonyságában bekövetkezett pozitív vagy negatív változásainak, hatáskapcsolatainak, az ezeket befolyásoló tényezőknek a feltárása hozzájárulhat a jövőbeli átalakítások sikerességéhez, és rámutathat azokra a tendenciákra, amelyek a hatékonyságot befolyásoló tényezőként rendszerszinten megjelentek.

Irodalomjegyzék

- Dr. Belényesi Emese: Változásmenedzsment a közigazgatásban, ÁROP – 2.2.21 Tudásalapú közszolgálati előmenetel – Magyar program, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014
- Németh Edit: A dolgozói elégedettség több aspektusa - empirikus kutatási eredmények, Phd. értekezés
- <https://repozitorium.omikk.bme.hu/bitstream/handle/10890/1081/ertekezes.pdf?sequence=1>
- Gellén Márton: Vezetői magatartástípusok és önértékelés közigazgatási reform után, átalakítás közben, A 2010–2014-es időszak közigazgatási reformja az

érintettek véleménye alapján, Patrocinium Kiadó Budapest, 2015

- Gellén Márton: Közigazgatás: Reform után, átalakítás közben. A 2010–2014-es időszak közigazgatási reformja az érintettek véleménye alapján. Patrocinium Kiadó Budapest, 2015,
 - dr. Barta Attila: A területi államigazgatási szervek jogállása és azok változásai Magyarországon, Phd. értekezés, Debrecen, 2012, 179. o.
 - <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/155442/Barta-ertekezes.pdf?sequence=7&isAllowed=y>
 - Fábián Henriette: Minőségi munkavégzést befolyásoló pszichológiai, szociálpszichológiai és szervezetpszichológiai tényezők,
http://humanexchange.hu/site/uploads/file/HISZ_II-1_108-123.pdf
 - Zsigri Ferenc: A szervezeti operatív döntéshozatal humán eleminek összefüggései,
https://archive2020.szie.hu/sites/default/files/zsigri_ferenc_ertekezes.pdf
-
-

Szabálysértési ügyekben történő döntéshozatal a laikusok szemével

Stomp Edit*

A kutatás fő célja annak a feltérképezése, hogy a jogi végzettséggel nem rendelkező személyek (laikusok) szerint az elkövetett szabálysértések tekintetében a hatóságoknak a döntéshozataluk során milyen szempontokat kell(ene) figyelembe vennie, illetőleg a figyelembe veendő körülményeket milyen súllyal szükséges értékelni. A tanulmány célja továbbá a jogszabályi előírásokat összevetése a kutatás eredményeivel.

Kulcsszavak: laikusok, döntéshozatal, mérlegelés, szabálysértési eljárás

Decision-making ruling in infraction cases through the eyes of the laity

The main goal of the research is to map what aspects, according to non-lawyers (layman), the authorities should take into account during decision-making in relation to the committed violations of law, and what weight is required. to assess the circumstances to be considered. The purpose of the study is also to compare the results of legal regulation and research.

Keywords: non-lawyers, decision-making, research, circumstances, violations of law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2097>

1. Bevezetés

A kutatási témám megközelítése elsődlegesen nem jogi szempontok alapján történik, hanem a pszichológia eszközeivel azt kívánom vizsgálni, hogy a jogszabályi előírások, az alkalmazott jogkövetkezmények és az emberekben kialakult jogérzet mennyire áll közel egymáshoz, illetőleg, hogy a laikusok mérlegelési jogkörükben – mely a döntéshozatal egyik fő eleme – milyen körülmények értékelése során jutnának el az adott jogkövetkezmény alkalmazásához és az értékelt körülmények milyen súllyal bírnának megítélésük szerint, amennyiben ők lennének a jogalkalmazók.

Tekintettel arra, hogy a kutatás a döntéshozatal során mérlegelendő körülményekre irányul, illetőleg az egyes elkövetett cselekmények jogi megítélése szaktudás, melynek megléte nyilvánvalóan nem várható el a laikusoktól, azon jogi kérdés felvetése, hogy az elkövető megvalósított -e szabálysértést és ha igen, melyik tényállást, nem képezi a kutatás tárgyát.

A kutatási kérdés vizsgálata amiatt is foglalkoztat – mint szabálysértési ügyekben is eljáró bírósági titkár –, mivel az előttem folyamatban lévő ügyekben általános

* Bírósági titkár, Kisvárdai Járásbíróság.

tendenciával azt tapasztalom, hogy a szabálysértést elkövetők a saját cselekményük súlyát gyakorta alacsonyabb fokúnak ítélik meg, miközben a személyi körülményeiket jelentősebb mértékben érzik relevánsnak, mint jogkövetkezmenyt enyhítő körülményt. A joggyakorlatom során igen gyakran találkozom olyan esetekkel, amikor az egyes elkövetők olyan körülményekre hivatkoznak – mint az őket mentesítő vagy az elkövetett szabálysértés súlyát enyhítő körülményekre –, melyeket nem vagy nem olyan súllyal lehet figyelembe venni, mint ahogyan azt az elkövetők érzik, sőt, igen gyakran előfordul az is, hogy olyan körülményekre hivatkoznak, melyek súlyosító körülményként értékelendők.

Ugyanezen kettősség érzékelhető a médiában megjelenő tartalmakra is. Egyszerre találkozhatunk olyan állásponttal, mely szerint csekélyebb súlyú cselekmények okán méltánytalanul súlyos jogkövetkezmenyek kerülnek alkalmazásra, miközben gyakran ezzel szemben azt sugallják, hogy a bíróság nem alkalmaz kellő szigorot az elkövetőkkel szemben.

Általánosságban elmondható, hogy nem feltétlenül a szabálysértési eljárásokra irányulóan érik támadások az ítélezést a média részéről, hiszen a szabálysértési jog alkalmazásának vizsgálata eltölpül a nagy visszhangot keltő, jelentős súlyú bűncselekmények fókuszba állításával, azonban kutatásom során több olyan oldallal is találkoztam a „szabálysértés” keresőszó beírását követően, amik igen nagy szaktudás látszatát keltve – ellenben alapvető fogalmakat keverve – mutatják be a szabálysértési törvény problematikáit, nyújtanak segítséget az indokolatlanul megbírságot személyeknek beadványsémák és jogorvoslati lehetőségekre történő kioktatás segítségével. Ezen oldalak azt a benyomást keltik az olvasókban, hogy a bíróság, illetőleg a szabálysértési hatóság bagatell cselekmények okán méltánytalanul súlyos büntetéseket alkalmaz a vétlen állampolgárokkal szemben.

A jogtudat, mint a jogról való mindennapi társadalmi gyakorlatokban megnyilvánuló tudás¹ vizsgálatát egy feltáró jellegű, interjúkon alapuló kutatás útján kívánom bemutatni, figyelemmel arra is, hogy speciálisan a szabálysértések tekintetében a laikusok jogtudata mélységi szinten még nem került feltárássra, így annak szakirodalmi alátámasztására a jogtudattal általánosságban és nem speciálisan erre irányuló vizsgálatokkal van lehetőségem.

Strukturált, félig nyitott kérdéseket tartalmazó interjúkat készítettem a kutatási kérdés feltárása érdekében oly módon, hogy a kutatásba bevont interjú alanyokkal olyan megtörtént szabálysértések tényállásait ismerttettem, melyeket egyrészt a saját joggyakorlatomból, másrészt a Bírósági Határozatok Gyűjteményéből, illetőleg szabálysértési hatóságok joggyakorlatából emeltem ki.

Az interjú módszerének meghatározása során elsődleges célként került meghatározásra, hogy lehetőséget kaphassanak az interjú alanyai az álláspontjuk kifejtésére, ugyanakkor a jogesetek által irányítottan olyan kérdések irányvonalában lehessen haladni, melyek megválaszolása a kutatást előmozdítják.

A szabálysértések kiválasztása során törekedtem arra, hogy legalább két-két azonos tényállásba ütköző szabálysértést állítsak párhuzamba, figyelvén arra is, hogy

¹ Győry Cs. – Feck Z. – A jog szociológiai kutatása, Jakab A. – Sebők M. (szerk.), *Empirikus jogi kutatások - Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek*, Budapest: Osiris Kiadó MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020. 220. oldal

ezek közül az egyiket a laikusok magukhoz közelebb állónak érezzék, amelyeket az interjúalanyok hétköznapijaik során akár maguk is megvalósíthattak.

Az interjúk alanyainak tekintetében alapvető követelmény volt, hogy az interjú alanya ne rendelkezzen jogi diplomával, illetőleg olyan embereket vontam be célzottan a kutatásba, akik nem valamelyik jogághoz kapcsolódóan dolgoznak (például nem egy ügyvédi irodában titkár(nő) vagy a bíróságon jegyzőkönyvvezető, illetve nem rendelkezik jogi asszisztensi képesítéssel), hiszen ez utóbbi esetben is nagyobb rálátással bírnanak a jogi mechanizmusok működésére, illetőleg nagyobb összehasonítási alapjuk is lenne az alkalmazott jogkövetkezmények tekintetében, mely álláspontom szerint negatív irányban befolyásolta volna a laikusokra irányuló kutatás eredményeinek vizsgálatát.

A kiválasztott jogeseteket kisebb részekre bontottam és az egyes új információkat fokozatosan ismertettem a laikusokkal, hogy cizelláltabb betekintést nyerhessek abba, hogy valójában mely körülmények befolyásolták őket a döntés meghozatala során, illetőleg milyen súllyal bírtak az egyes információk megítélésük szerint, továbbá, hogy ezek ismeretében változtattak -e és ha igen, mennyiben a döntéseiken.

Az empirikus vizsgálat során a mintavételi eljárás – figyelemmel arra, hogy több jogeset mélységi vizsgálatára alapul – egyszeri mintavételen alapult, kontrollcsoport felállítása nélkül.

A kutatásba bevont laikusok döntéshozatalának vizsgálatát megelőzően az előzetes feltevésem az, hogy az interjúk alanyai olyan körülményeket is értékelni fognak a tényállásból, melyek nem feltétlenül relevánsak a jogkövetkezmény meghatározása során. Az alkalmazott jogkövetkezmények vonatkozásában pedig az a hipotézisem, hogy a laikusok a kiszabott jogkövetkezményeket megfelelő súlyúnak fogják találni, esetekben súlyosnak is, különösen olyan szabálysértések vonatkozásában, amelyeket az átlagemberek hétköznapijaik során maguk is megvalósítanak, így álláspontom alapján elnézőbbek lesznek azon szabálysértések tekintetében, melyeket (akár) maguk is megvalósítanak.

2. A kutatás elméleti háttere

Tekintettel arra, hogy a kutatás tárgyát egyszerre határozza meg a jog, illetőleg a pszichológia, érdemes kitérni a pszichológia által vizsgált szocializációra, azon belül is a jogi szocializációs folyamatok fontosságára is kitérni.

Jogi szocializáció alatt mindazon folyamatokat és behatásokat kell érteni, amik alapján meghatározható, hogy miként hatnak az emberek viselkedésére a jogi szabályok – mint elvárások – megismerése, illetőleg miként válnak azok belső meggyőződéssé. Váriné Szilágyi Ibolya a jogi szocializáció főbb elemeit az alábbiak szerint foglalta össze:

„a) az egyén jogi érzékenysége és érintettsége, involváltsága;

b) a jog egyéni és társadalmi vagy rétegbeli vagy szubkulturális percepciója, valamint e kép összhangja vagy diszharmóniája az erkölcsi és politikai beállítottsággal;

- c) az egyén jogismerete és ezáltal behatárolt kompetenciája;
- d) az egyén attitűdjei a jog intézményei és szereplői iránt, ezek harmonikus vagy konfliktuózus együttese; valamint mindezekből szerveződve
- e) az egyén jogtudata, s ennek részeként a jogosultságtudata.”²

Fentiek alapján is jól látható, hogy igen sok körülmény befolyásolja a jogtudat kialakulását, melyek során relevanciával bírnak olyan egyéni élethelyzetek is, melyek során az egyén személyes megítélésén (érintettségén, érzékenységén) túl befolyásoló körülményként jelentkeznek társadalmi, kulturális, politikai tények, illetőleg függ az adott egyén jogban való jártasságától, továbbá attól, hogy milyen tapasztalatai vannak az egyes jogintézményekkel kapcsolatban, illetőleg, hogy hogyan viszonyulnak a jogintézményekben dolgozók iránt.

A szociális reprezentációk nem egymástól függetlenül fejtik ki a hatásukat, mintegy hálót alkotva szövik át mindennapjainkat azáltal, hogy a már elsajátított attitűdökön, sémákon keresztül, azok ellenőrzése alatt jutunk új információkhoz.³

Ezen attitűdök komplex rendszert hoznak létre akár jogi jelenséggel kapcsolatban, olyasfajta pozitív vagy negatív viszonyulást, melyek egyszerre foglalnak magukba tudati-rationális – vagyis kognitív – elemeket (ismeretek, tapasztalatok, vélekedések útján), illetve értékrendből fakadó érzelmi elemeket is.⁴

A kutatásom tárgya elsődlegesen a már az interjúk alanyaiban kialakult jogérzeten alapul, hiszen jogérzetük előhívása útján fogják eldönteni, hogy mely szabálysértéseket értékelnek súlyosabbnak, illetőleg a saját belső meggyőződésük, megítélésük úján jutnak majd el az általuk kiszabandó szankció meghatározásáig. Nem képezte azonban a vizsgálatom tárgyát azon szociális folyamatok, amelyek a jogérzetük kialakulásához vezetett, figyelemmel arra, hogy az interjúalanyok szociális fejlődésének vizsgálata olyan mélységi vizsgálatokat igényelne, amelyek meghaladják a kutatási témám kereteit, függetlenül attól, hogy azok feltérképezése is önmagában egy figyelemre méltó téma.

3. A kutatás tárgya

A kutatás tárgya a szabálysértési eljárásokban történő döntéshozatal során figyelembe veendő és vehető körülmények a laikusok (jogi végzettséggel nem rendelkezők) vélekedése alapján. A szabálysértési eljárásokat – tekintettel arra, hogy azok nem képezik a kutatás fő tárgyát, illetőleg annak ismertetése jelentősen megnövelné jelen cikk terjedelmét – nem kívánom ismertetni a döntéshozatalra, illetőleg az alkalmazandó jogkövetkezményekre fókuszálván.

² Váriné Szilágyi I. – *Jogtudatról – alulnézetben – Tizenévesek jogtudata és jogi érzékenysége*, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2010. 24 – 25. oldal

³ Dr. Kelemen L. – *Miként vélekedünk a jogról?* Pécsi Tudományegyetem Bölcsésztudományi Kar Szociálpszichológia Doktori Program, 2013. 11. – 12. oldal
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15212/kelemen-laszlo-phd-2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (2022. 03. 16.)

⁴ Gajduschek Gy. – *Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után* Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar *Iustum Aequum Salutare* XIII. 2017. 58. oldal

4. Döntéshozatal a szabálysértési eljárásokban a jogalkalmazók által

Ahogy azt a bevezető részben is részleteztem, a kutatásom tárgyát a döntéshozatalnak az a része képezi, ami a laikusok szempontjából is érzékelhető, a jogi szaktudást nélkülöző mérlegelési jogkör.

4.1. Egyéniesítés. A szabálysértési jog a büntetőjoghhoz hasonlóan a büntetés kiszabás alapelveként rögzíti az egyéniesítés követelményét. A Szabs. tv. alapján a büntetést és az intézkedést – eltérő rendelkezése hiányában – úgy kell megállapítani, hogy igazodjék a szabálysértés súlyához. Az eljárás alá vont személy személyi körülményeit pedig annyiban rendeli figyelembe venni, amennyiben azok a szabálysértési hatóság vagy a bíróság rendelkezésére álló adatokból megállapíthatóak.⁵ A jogalkalmazónak eszerint vizsgálnia kell az eljárás alá vont személy cselekményét (társadalomra való veszélyessége, jogellenessége tekintetében), illetve az eljárás alá vont személy személyi körülményeit (vagyonai és családi helyzetét).

A cselekmény társadalomra veszélyességének (tárgyi súlyának) megítélése során figyelembe kell venni az elkövetési magatartás módját, jellegét, illetőleg az adott magatartás társadalmi megítélése mellett az elkövetés helyét és a szabálysértéssel okozott eredményt.

A szabálysértés elkövetése során tehát figyelembe kell venni, hogy az elkövető passzív vagy aktív magatartása során valósította meg a szabálysértést és azt, hogy az adott szabálysértés milyen fajsúlyúnak tekintendő. Azon szabálysértések esetén, amelyeknek van bűncselekmény alakzata is (lopás, garázdaság, sikkasztás, közlekedési szabálysértések), a jogalkalmazónak figyelembe kell vennie, hogy az elkövető magatartása milyen mértékben közelíti meg a bűncselekményi határt⁶. Értékelési szempont továbbá, hogy a magatartást egy alkalommal valósította -e meg az elkövető, a kifejtett magatartás rövid ideig tartott -e vagy hosszantartó cselekedetekből, illetve mulasztások sorozatából tevődött össze. Meghatározó lehet az elkövetés helye is a társadalomra való veszélyesség tekintetében például egy közlekedési baleset vonatkozásában, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy egy közlekedési szabálysértést forgalmas helyen valósítja -e meg az elkövető vagy egy kieső részen, ahol elenyésző a cselekményének a társadalomra való veszélyességének realizálódása, illetőleg nem mindegy természetesen a fentiekből következően a cselekmény elkövetésének időpontja sem, mivel szintén meghatározó lehet például a közlekedési szabálysértések tekintetében, hogy azt a csúcsforgalomban valósítja -e meg az elkövető. Figyelembe kell venni továbbá, hogy a szabálysértést milyen eszközzel és többen követték -e el.⁷

A bűnösség foka szintén kihatással bír az alkalmazandó jogkövetkezmény tekintetében. A büntetés kiszabása vagy az intézkedés alkalmazása során jelentőséggel bír, hogy az elkövető a magatartását szándékosan követte -e el vagy (durva) gondatlanság terheli.

⁵ Szabs. tv. 21. § (1) bekezdés

⁶ *i.m.* Nagykommentár a Szabs. törvényhez 77. oldal

⁷ *i.m.* Nagykommentár a Szabs. törvényhez 77. oldal

Az eljárás alá vont személy személyi körülményeit annyiban kell figyelembe venni, amennyiben azok a szabálysértési hatóság vagy a bíróság rendelkezésére álló adatokból megállapíthatóak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az eljárás alá vont személy döntheti el az eljárás során, hogy nyilatkozik -e a személyi körülményei tekintetében és a szabálysértési hatóság, illetőleg a bíróság a személyi körülményeit csak akkor és annyiban tudja figyelembe venni, amennyiben e tekintetben az eljárás alá vont személy nyilatkozatot tesz. Az eljárás alá vont személy családi állapota tekintetében releváns, hogy kiskorú gyermek eltartásáról gondoskodik -e, illetőleg az eljárás alá vont személy beteg, idős vagy ápolásra szoruló hozzátartozójáról gondoskodik -e vagy az eljárás alá vont személynek van -e tartós betegsége. Ennek súlyát nyomatékosítja a Szabs. tv. azon rendelkezése is, amely szerint a kiszabott és meg nem fizetett – illetőleg közérdekű munkával meg nem váltott – pénzbírság, illetőleg helyszíni bírság helyébe lépő szabálysértési elzárás kiszabását kizáró okként nevesíti, ha az elkövető fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényben meghatározott fogyatékos személy, illetve napi rendszeres, életfenntartó vagy fekvőbeteg-ellátásban részesül, várandósság tizenkettedik hetét elérő nő, tizennegyedik életévét be nem töltött gyermekét egyedül nevelő szülő, gyám, továbbá fogyatékos vagy folyamatos ápolást, felügyeletet, gondozást igénylő hozzátartozójáról egyedül gondoskodik.⁸

Szintén a személyes körülmények vonatkozásában tehet nyilatkozatot az eljárás alá vont személy a vagyoni helyzete tekintetében, amely különösen akkor kerül a mérlegelési jog fókuszába, amennyiben a jogalkalmazó pénzbírság büntetést szab ki az eljárás alá vont személlyel szemben.

Mindenekelőtt figyelembe kell venni a büntetés kiszabása során az eljárás alá vont személy szabálysértési előéletét. A Szabs. tv. a szabálysértés elkövetésének időpontját megelőző két éven belül az eljárás alá vont személy szabálysértés miatt történt felelősségre vonását rendeli figyelembe venni.⁹ Amennyiben az eljárás alá vont személy korábban már összetűzésbe került a törvénnyel és ismételten szabálysértést valósít meg, az mindenképpen súlyosító körülményként veendő figyelembe. E tekintetben is különbséget érdemes tenni, hogy az adott szabálysértés vonatkozásában állapították -e meg korábban jogerősen a felelősségét, hiszen eltérő megítélés alá esik, ha az eljárás alá vont személyt korábban közlekedési szabálysértés miatt helyszíni bírsággal sújtották, azonban az elbírálandó cselekménye már tulajdon elleni szabálysértésre irányult. Figyelembe kell venni a fokozatosság elvének érvényesülése érdekében azt is, hogy az eljárás alá vont személlyel szemben korábban milyen büntetést vagy intézkedést alkalmaztak, hiszen amennyiben az eljárás alá vont személyt korábban egy magasabb összegű pénzbírsággal sújtották, azonban ennek ellenére ismételten megvalósít szabálysértést, akkor a magatartásából arra lehet következtetni, hogy a korábban alkalmazott jogkövetkezmény nem jelentett kellő visszatartó erőt az ő vonatkozásában, ezért indokolt vele szemben súlyosabb jogkövetkezményt alkalmazni. Ugyanakkor enyhítő körülményként kell figyelembe venni, amennyiben az eljárás alá vont személy büntetlen előéletűnek minősül.

⁸ Szabs. tv. 10. §

⁹ Szabs. tv. 21. § (2) bekezdés

A jogalkalmazás során figyelembe veendő enyhítő és súlyosító körülmények tekintetében a Szabs. tv. nevesíti az eljárás alá vont személy hatóságokkal való együttműködését. A hatóságokkal való együttműködésnek tekinthető különösen a szabálysértés elkövetésének – az elkövetés körülményeire és a felelősség vállalására kiterjedő – beismerése, valamint a bizonyítási eljárás gyors és eredményes lefolytatásának elősegítése. Ezzel egyidejűleg megjegyzendő azonban, hogy a Szabs. tv. nem nevesíti súlyosító körülményként, amennyiben az eljárás alá vont személy nem működik együtt a hatóságokkal¹⁰, figyelemmel arra is, hogy a szabálysértési felelősség bizonyítása a szabálysértési hatóságot terheli¹¹, illetőleg, hogy senki sem kötelezhető arra, hogy önmagára terhelő vallomást tegyen és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatson.¹²

Enyhítő körülményként rendeli figyelembe venni a Szabs. tv. – a közlekedési szabálysértéssel okozott kár kivételével –, ha az eljárás alá vont személy a sértettnek a szabálysértéssel okozott kárt a szabálysértési hatóság határozatának vagy a bíróság elsőfokú határozatának meghozataláig megtérítette¹³.

A súlyosító és az enyhítő körülmények megítélésének egységes gyakorlata érdekében a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma kiadta az 56/2007. BK véleményt (56. BKv.), mely szerint, ha az elkövetőnek a létfenntartást biztosító jövedelme nincs és munkakerülő, csavargó életmódot folytat, fokozott a veszélye annak, hogy a szükségletét illegális módon (akár bűncselekmény útján elégíti ki) és a személyének a veszélyessége fokozott.

Az 56. BKv. alapján enyhítő körülmény az elkövető tartósan és kiemelkedően végzett munkája enyhítő körülmény, ha abból arra lehet következtetni, hogy vele szemben a büntetés könnyebben célt érhet. Szintén enyhítő körülmény lehet a köz javára ellenszolgáltatás nélkül végzett tevékenység vagy szolgáltatás (jótékony célú munkavégzés, alapítvány létesítése, ajándék, adomány stb.), illetőleg enyhítő hatású, ha a cselekmény motívuma a valóságos vagy vélt közérdek szolgálata. Vagyon elleni bűncselekmények esetében enyhítő körülmény lehet az elkövető önhibáján kívül fennálló nehéz anyagi helyzete, különösen akkor, ha ez az elemi szükségletek kielégítetlenségében nyilvánul meg, és a bűncselekmény ennek kielégítési körében marad. Az elkövető önfeljelentése az 56. BKv. alapján szintén enyhítő körülmény, mely különös nyomatékkal veendő figyelembe, ha ennek folytán vált lehetővé a bűncselekmény felderítése, vagy azt jelentős mértékben elősegítette. Enyhítő körülmény lehet továbbá az alkalomszerű elkövetés, kivéve, ha az alkalom létrejöttét az elkövető tudatosan elősegítette vagy ha az alkalom előidézése maga is jogellenes. Az 56. BKv. a büntetlen előéletet enyhítő körülményként nevesíti, kivéve, ha az elkövető fiatalkorú vagy a fiatalkort néhány évvel meghaladott, ún. fiatal felnőtt, illetőleg nem értékelhető a büntetlen előélet annak a javára, aki a bűncselekményt olyan beosztás felhasználásával követte el, amelyben a büntetlen előélet alkalmazási feltétel.

¹⁰ *i.m.* Nagykommentár a Szabs. törvényhez 78. oldal

¹¹ Szabs. tv. 32. § (2) bekezdés

¹² Szabs. tv. 33. §

¹³ Szabs. tv. 21. § (5) bekezdés

Az 56. Bkv. alapján súlyosító körülményként kell figyelembe venni, ha az elkövető életviteléből és az újabb bűnelkövetésből a bűnöző életmódra lehet következtetni, továbbá, ha az elkövető a bűncselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el, és ennek az állapotnak szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében; különös nyomatéka a gátlástalanul, a garázda módon végrehajtott – élet, testi épség vagy nemi erkölcs elleni – bűncselekmények esetében. Súlyosító körülmény továbbá, ha a sértett védtelen, idős, beteg, védekezésre képtelen vagy oltalomra szoruló személy, terhes nő, amennyiben e körülmények valamelyike nem eredményez súlyosabb minősítést, vagy az elkövető közeli hozzátartozója; a vagyon elleni bűncselekményeknél ilyen hatású lehet a sértett nehéz anyagi helyzete, míg ezzel szemben a sértett közrehatása enyhítő körülmény.

Az 56. Bkv. bűncselekmények vonatkozásában nevesíti a döntéshozatal során súlyosító és enyhítő körülményként figyelembe veendő körülményeket azzal, hogy a büntetést befolyásoló tényezőket nem mechanikusan, hanem a konkrét ügy tényeire vonatkoztatva kell értékelni és az általában súlyosítónak vagy enyhítőnek tartott tényezőt csak akkor lehet a konkrét ügyben is ilyenként értékelni, ha az indok, amely miatt annak súlyosító vagy enyhítő hatása van, az adott ügyben is megállapítható. Az 56. Bkv. orientáló jelleggel bír természetesen a szabálysértési gyakorlat számára is, az abban nevesített körülmények a szabálysértések viszonyaiban is irányadónak tekintendők.

A differenciált, egyéniesített büntetékiszabás alól a Kormány kivételeket állapíthat meg a Szabs. tv. rendelkezése alapján¹⁴. A közlekedési szabálysértések esetén az egyes közlekedési szabálysértések miatt alkalmazandó szabálysértési pénzbírság, illetve helyszíni bírság kötelező mértékéről, valamint a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvénnyel összefüggő egyes kormányrendeletek módosításáról szóló 63/2012. (IV. 2.) Korm. rendelet kötelező mértékű (fix) bírság kiszabását rendeli el. A kötelező mértékű bírságok meghatározása abból a szempontból előnyösnek mutatkoznak, hogy országosan egységessé, kiszámíthatóvá teszik a bírságolási gyakorlatot, azonban árnyoldala a dolognak, hogy a bírság összegének meghatározása a szabálysértési hatóságok munkáját ugyan megkönnyítik, de teljességgel kizárják a személyes körülmények mérlegelésének lehetőségét.¹⁵

4.2. Büntetések és intézkedések. A jogalkotó Szabs. tv. megalkotása során azt a szabályozási módot választotta, hogy a büntetési tételkereteket Általános Szabályok körében határozza meg, és az egyes törvényi tényállásoknál nem ír elő külön büntetési tételt – a Btk. felépítésével ellentétesen – és a jogalkalmazókra bízta, hogy az eset összes körülményének értékelése alapján egyéniesítve állapítsa meg a

¹⁴ Szabs. tv. 11. § (3) bekezdés

¹⁵ Szegő D. *A szabálysértésekre vonatkozó jogszabályi környezet és jogalkalmazói gyakorlat a bíróság és a büntetésvégrehajtás szemszögéből* Foresee Kutatócsoport 2016. 16. oldal https://szabalyserter.hu/wp-content/uploads/2017/05/Birak_BV_fokuszcosportok_tanulmany_javitott_fin_20170406.pdf (2022. 03. 16.)

büntetés mértékét. A büntetési tétel középértékéből való kiindulás a szabálysértésekre tehát nem kötelező, csupán orientálónak tekintendő.¹⁶

A szabálysértési büntetések enyhébbek és szabályozásuk kevésbé differenciált mint a bűncselekményekkel szemben alkalmazható büntetéseké, meghatározó vonásaik azonban jelentős hasonlóságot mutatnak.¹⁷ Ahogyan azt az Alkotmánybíróság a 63/1997. (XII. 12.) AB határozatában is leszögezte, „A szabálysértési felelősség - legyenek bár az elkövetett jogsértések igazgatásellenesek vagy kriminális jellegűek - alapvetően »bűnfelelősség«, azaz természetes személy múltban elkövetett jogsértésére válaszol, s a felróhatóság alapján meghatározott - represszív jellegű - joghátrányt helyez kilátásba.”

A Szabs. tv. a szankciókat büntetésekre és intézkedésekre. Három büntetési nemet különböztet meg, a szabálysértési elzárást, a pénzbírságot és a közérdekű munkát és négy intézkedést, a járművezetéstől eltiltást, az elkobzást, a kiltitást és a figyelmeztetést.

A Szabs. tv. a fentiek figyelembevételével szinte korlátlan lehetőséget ad a jogalkalmazók számára, hogy az ügy összes körülményét figyelembe véve egy büntetést (pénzbírságot vagy közérdekű munkát vagy elzárást) vagy több büntetést (pénzbírságot és közérdekű munkát vagy pénzbírságot és elzárást) szabjon ki, illetőleg, hogy egy vagy több büntetés mellett egy vagy több intézkedést vagy kizárólag intézkedést alkalmazzon.

Ezen főszabály alól a Szabs. tv. tesz kivételeket, a Szabs. tv. 7. § (4) bekezdésének felhatalmazása alapján. Az egyik ilyen kivétel az életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése szabálysértés¹⁸, mely esetében a jogalkotó kizárja a pénzbírság és a helyszíni bírság kiszabásának lehetőségét és a fokozatosság elvének érvényesülése érdekében az első három tettenérés esetében elrendeli a szabálysértési eljárás mellőzését és helyszíni figyelmeztetést intézkedés alkalmazását írja elő, ha az elkövető rendőri felszólításra elhagyja a helyszínt vagy együttműködik a hajléktalan ellátás igénybevétele tárgyában. Abban az esetben, amennyiben már 90 napon belül három alkalommal helyszíni figyelmeztetésben részesítette a szabálysértési hatóság az elkövetőt és ismételten tetten érték vagy felszólítással szembeni engedetlenség esetében a jogalkotó bíróság elé állítást rendel el, mely alapján az elkövetőt szabálysértési őrizetbe kell venni. Bíróság elé állítás esetén a bíróság az elsőfokú döntését az őrizetbe vételtől számított 72 órán belül hozza meg és figyelmeztetés intézkedést, közérdekű munka büntetést vagy elzárás büntetést alkalmazhat.

A másik ilyen kivétel, amit nevesít a Szabs. tv., az az országgyűlési nemzetbiztonsággal foglalkozó állandó bizottsága ténymegállapító vizsgálati tevékenységének akadályozása szabálysértés.¹⁹ A jogalkotó ezen szabálysértést a bírósági hatáskörbe utalta és az általános szabályoktól eltérő módon kizárja a helyszíni bírság kiszabásának lehetőségét, illetőleg előkészítő eljárás lefolytatásának

¹⁶ *i.m.* Nagykommentár a Szabs. törvényhez 77. oldal

¹⁷ *i.m.* Nagykommentár a Szabs. törvényhez 53. oldal

¹⁸ Szabs. tv. 178/B. §

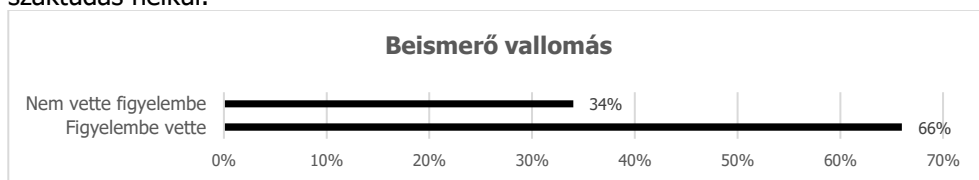
¹⁹ Szabs. tv. 216/A. §

sincs helye és a bíróság 15 napon belül tárgyalást köteles tartani, továbbá az eljárás lefolytatására bírósági titkár nem jogosult.

A Szabs. tv. a szabálysértés miatt alkalmazható büntetéseket és intézkedéseket határozza meg, azonban számos olyan jogszabály a Szabs. tv. mellett, amely hátrányos következményeket fűz meghatározott szabálysértések elkövetéséhez. Ilyen közigazgatási jogi szankció például egyes közlekedési szabálysértésekhez a közlekedési büntetőpont²⁰, lőfegyverrel kapcsolatos szabálysértés esetén a fegyvertartási engedély visszavonása.²¹

5. Döntéshozatal a laikusok által

Az interjúk elkészítéséhez a már ismertett módszerrel és szempontok alapján 10 jogesetet választottam ki. A jogeseteket tényállását, a figyelembe vehető körülményeket fokozatosan bővítettem az interjúk során és az újabb információk tükrében kértem a válaszadókat arra, hogy döntsék el, változtatnának -e a döntésükön, és amennyiben igen, miért. Kiemeltem ezáltal személyi körülményeket, az elkövető esetleges ittasságát, előéletét, illetőleg társadalmilag elítélendőbb körülményeket. Nem határoztam meg előre az interjú alanyoknak, hogy a Szabs. tv. alapján milyen büntetési nemek és büntetési tételek közül választhatnak, mivel azt szerettem volna vizsgálni, hogy milyen büntetést tartanának igazságosnak jogi szaktudás nélkül.

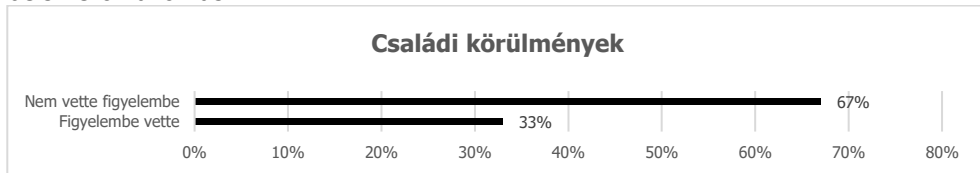
A beismerő vallomást, ahogyan az a diagrammból is szembe tűnik, döntő többségében figyelembe vették a válaszadók, méghozzá enyhítő körülményként. Azon esetekben, amikor az interjú alanya nemlegesen válaszolt azon kérdésre, hogy változtatna -e a döntésén, amennyiben kiderülne, hogy az adott esetben helyszíni bírság kiszabására került sor az elkövetett szabálysértés miatt, amire abban az esetben kerülhet sor, amennyiben az elkövető aláírásával elismeri a szabálysértés elkövetését és elfogadja a kiszabott bírság összegét, azzal indokolták nemleges döntésüket, hogy egyrészt alapvető dolognak tartják azt, hogy az elkövetett cselekmény miatt vállalni kell a felelősséget, másrészt pedig nem tudják enyhítő körülményként figyelembe venni a beismerést, amennyiben az elkövető tettenérésére került sor, mivel ebben az esetben meglátásuk szerint már nincs mit vitatni.

Helyesen mutattak rá azon válaszadók, akik érzékelték, hogy nem ugyanolyan súlylál értékelendő a beismerő vallomás tettenérés esetén, ugyanakkor a jogalkalmazónak még ebben az esetben is enyhítő körülményként kell figyelembe vennie a beismerő vallomást azzal, hogy természetesen az enyhítő és súlyosító

²⁰ 2000. évi CXXVIII. törvény, valamint a végrehajtásáról szóló 236/2000. (XII. 23.) Korm. rendelet

²¹ 2004. évi XXIV. törvény 18/D. § (6) bekezdés

körülmények mérlegelése során kevésbé fog döntő körülménynek számítani a beismerő vallomás.

Családi körülményekkel összefüggésben azon körülményeket értem, amelyek során ismertettem, hogy az adott személy gondoskodik -e kiskorú gyermekről, illetőleg hozzátartozójáról.

Az általam várttól jóval magasabb százalékban került sor ezen körülmények figyelembevételének mellőzésére, gyakorta arra történő hivatkozással, hogy a jogszabálysértést nem az alapozza meg, hogy kinek van gyereke, és amennyiben kiskorú gyermekről (vagy más, akár beteg hozzátartozójáról) gondoskodik, hány személyt kell eltartania, sőt, kifejezetten méltánytalannak találta a válaszadók ezen köre, ha enyhítő körülményként kell(ene) figyelembe venni, hogy valaki gyermektelen -e avagy sem, illetőleg, hogy gondoskodik -e valamely családtagjáról. Az interjúalanyok ezen csoportja rámutatott továbbá arra, hogy álláspontjuk szerint, amennyiben enyhítő körülményként kell figyelembe venni például a kiskorú gyermekek számát, akkor az olyan lenne, mintha önmagában azon tény, hogy az adott elkövető hozzájárult a népsűrűség növekedéséhez, méltányolható és pozitívumként értékelendő tényként kezelnék.

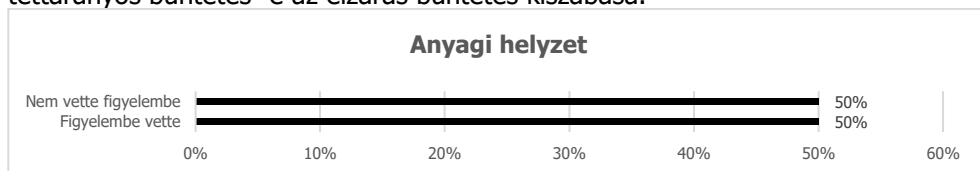
Ezzel szemben, azon interjúalanyok, akik enyhítő körülményként vették figyelembe a családi körülményeket arra hivatkoztak, hogy közel sem ugyanolyan hátrányt jelent azon személy vonatkozásában egy pénzbírság kiszabása, aki saját magát tarja el, mint aki (egy vagy több) kiskorú gyermek eltartásáról, illetőleg családtagja fenntartásáról gondoskodik. E körben azt tapasztaltam, hogy elsődlegesen nem is az elkövetővel szemben táplált szimpátia alapján jutottak erre a döntésre, hanem az alapján, hogy ne a kiskorú gyermek, illetőleg az idős vagy gondozásra szoruló családtag érdekei sérüljenek.

A bíróságnak és a szabálysértési hatóságnak egyaránt enyhítő körülményként kell figyelembe venni a családi körülményeket – már amennyiben azt az elkövető a tudomására hozza – és azt nem is teszi külön vizsgálat tárgyává, tehát nem kell igazolnia az eljárás alá vont személynek, hogy valóban van három kiskorú gyermeke és egyébként azoknak az eltartásáról is gondoskodik (meglátásom szerint ugyanis a kettő nem feltétlenül jár kart karba öltve). Nem tekinti azonban a jogalkotó és a jogalkalmazók sem önállóan méltányolható körülménynek azt, hogy valakinek van kiskorú gyermeke, azt abban az esetben veszik figyelembe, amennyiben pénzbírság kiszabására kerül sor, továbbá elzárás alkalmazása során.

A jogalkalmazó az eljárás alá vont személy nyilatkozata alapján hozzávetőlegesen meg tudja állapítani azt, hogy körülbelül milyen anyagi háttérrel rendelkezik az eljárás alá vont személy (mennyi az egy főre eső jövedelem) és az anyagi helyzetéhez mérten, egyéniesítetten szab ki pénzbírságot. A meghatározott büntetési tételkeret között a jogalkalmazó feladata megállapítani egy olyan összegű pénzbírságot, amely megterhelést (büntetést) jelent az eljárás alá vont személy

vonatkozásában – mely előmozdítja, hogy tartózkodjon a jövőben szabálysértés elkövetésétől –, de nem is lehetetleníti el a megélhetését, hiszen ez aránytalanná tenné a kiszabott büntetést. E körben ismét szeretnék rámutatni, hogy az elkövető a jogerősen kiszabott pénzbírság megfizetésére halasztást, részletfizetést kérhet, továbbá közérdekű munkával is megválthatja azt a pihenőnapjain, így egy magasabb összegű, visszatartóbb erejű pénzbírság kiszabása során is több lehetősége van az eljárás alá vont személynek, hogy a kiszabott pénzbírságot anyagi ellehetetlenülése nélkül teljesítse.

Szempont lehet továbbá elzárás büntetés kiszabása során is, ha az eljárás alá vont személy kiskorú gyermekéről, illetőleg családtagjáról gondoskodik, különösképpen akkor, ha mindezt egyedül teszi, hiszen ebben az esetben a személyi szabadság korlátozásával járó elzárás büntetés jelentősen kihat azon személyekre, akikről gondoskodik, így mérlegelni kell azt, hogy az adott elkövető vonatkozásában tetterányos büntetés -e az elzárás büntetés kiszabása.

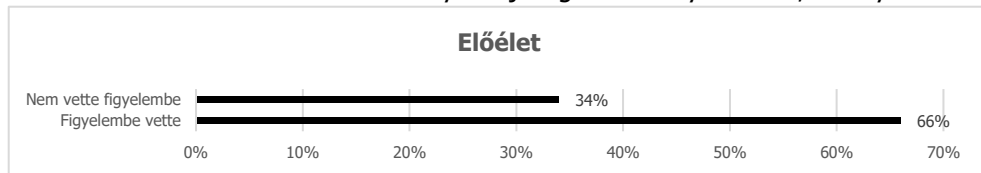
Az előző ponttal szorosan összefüggő kérdés, hogy milyen súllyal veendő figyelembe az eljárás alá vont személy vagyoni helyzete. A megkérdezett laikusok e körben, ahogyan az az ábrán is látható, két csoportra osztoztak: volt, aki figyelembe vette az anyagi körülményeket, és volt, aki teljes mértékben elzárkozott a dologtól. Ez utóbbi csoportba tartozók arra hivatkoztak, hogy álláspontjuk szerint az általuk megítélt büntetés rendíthetetlenül igazságos attól függetlenül, hogy ki, milyen anyagi körülmények között él, hiszen az elkövető szabálysértést követett el, és az elkövetést megelőzően neki kellett volna azon gondolkoznia, hogy amennyiben megállapításra kerül a felelőssége, akkor vajon tudja -e majd teljesíteni a rá kiszabott büntetést.

Ugyanezen kettősséget tapasztaltam az anyagi helyzettel összefüggésben feltett azon kérdésemre, hogy befolyásolná -e az interjúalany döntését, amennyiben kiderülne, hogy az elkövető egy hajléktalan életmódot folytató egyén.

A jogeset tényállása szerint, amivel összefüggésben feltettem a kérdést, az eljárás alá vont személyt a rendőrség képviselői amiatt vonták felelősségre, mivel közterületen műanyag flakonból alkoholt fogyasztott. Eddig a pontig minden laikus roppant derűsen a lehető legenyhébb büntetéseket alkalmazta, történetesen zömében figyelmeztetést helyeztek volna kilátásba, de volt olyan is, aki elmondta, hogy részéről semmilyen büntetést nem alkalmazna egy ilyen kis semmisséggel összefüggésben, hiszen kivel nem fordult még olyan elő, hogy valamilyen okból kifolyólag, de közterületen alkoholt fogyasztott. Ezen könnyed megítélésűnek tűnő helyzetben álltam elő a kérdéssel, hogy változtatna -e az adott helyzet megítélésén, ha az eljárás alá vont személy egy köztudottan hajléktalan személy lenne. Egyöntetűen elmondható, hogy minden interjúalanynál komoly dilemmát okozott a helyzet megítélése, figyelemmel a reakciójukra, ugyanis sokan teljességgel felháborodtak, néhányan pedig folyamatosan változtatgatták a döntésüket – azt

éreztek, hogy valamilyen irányban elmozdult a mérleg nyelve, de maguk sem tudták eldönteni, hogy az együttérzés diadalmaskodik bennük vagy a felháborodottság lesz úrrá rajtuk – azonban semleges senki sem tudott állni a dologhoz. Végső soron itt is a válaszadók fele nyilatkozott úgy, hogy enyhítő körülményként vennék figyelembe a hajléktalan életmódot, arra való utalással, hogy – az egyik interjúalany szavaival élve – „földön fekvő emberbe nem szabad bele rúgni”, míg a megkérdezettek másik fele súlyosított az eredetileg kiszabott büntetésén mondván, hogy a hajléktalanok közterületen tartózkodása alapból „nem egy szép látvány” és egyébként is negatív előítéleteket táplálnak a hajléktalanok iránt.

A jogalkotó az életvitelszerű közterületi tartózkodás szabályainak megsértése szabálysértésnél speciális szabályokat helyez kilátásba az általános szabályokkal szemben, melyet nyilvánvalóan társadalmi támogatás jellemez, hiszen a Szabs. tv. rendelkezései szerint amennyiben a szabálysértési hatóság az eljárását nem mellőzheti, az eljárás alá vont személyt őrizetbe kell vennie és a szabálysértési őrizet ideje alatt gondoskodnia kell az elkövető tisztálkodásáról és tiszta ruhával történő ellátásáról.²² Vannak azonban olyan jellegű szabálysértések, melyek nem

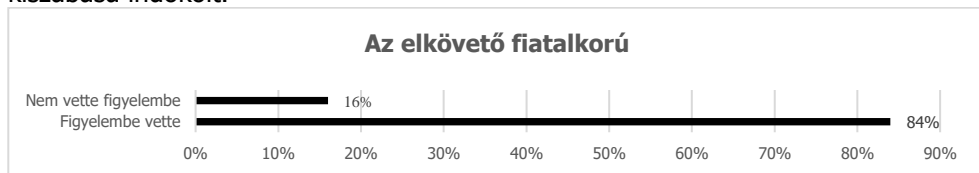
kifejezetten a hajléktalan életmódot folytató személyekhez tapadnak, azonban gyakorta előfordul az esetükben. Ilyen például a köztisztasági szabálysértés, a szeszesital-fogyasztás tilalmának a megszegése, de álláspontom szerint ide sorolhatóak még a védelmi intézkedések megszegései is. Ez utóbbi körben a saját joggyakorlatomban én különbséget tettem a maszkviselés szabályainak megszegése esetén, hogy az adott eljárás alá vont személy vajon amiatt nem viselt -e maszkot, mert nem kívánta betartani az előírt járványügyi intézkedéseket vagy egyszerűen amiatt, mert az anyagi helyzete nem adott lehetőséget arra, hogy vegyen magának egy maszkot, figyelemmel arra is, hogy azt az adott település önkormányzata ingyenesen biztosította -e a lakosainak azt, avagy sem. Ebben az esetben is megállapítottam valamennyi esetben a szabálysértési felelősségét az eljárás alá vont személynek és büntetést szabtam ki velük szemben, de enyhítő körülményként vettem figyelembe azt, hogy egy hajléktalan ember számára az, hogy vásároljon egy maszkot, amit közterületen folyamatosan viselnie is kell, nem ugyanolyan evidens elvárás, mint egy átlagos életszínvonalon élő személlyel szemben, aki különösebb anyagi megterhelés nélkül vásárolhat egy maszkot magának és amit viselnie kell, amikor elhagyja az otthonát.

Meglepődve tapasztaltam, hogy volt, aki egyáltalán – és következetesen – nem vette figyelembe, hogy az elkövető büntetett előéletű volt -e, avagy sem. Döntő többségében nem csak az én kérdésemre merült fel a bűnisméltés, mint döntést befolyásoló tényező, hanem az interjúalanyok maguktól tették fel a kérdést, hogy vajon követett -e el korábban valamit a delikvens. Általánosságban azt tapasztaltam,

²² Szabs. tv. 178/B. § (8) bekezdés

hogy – minden törekvésem ellenére – nem foglalkoztatta a laikusokat, hogy korábban milyen jellegű szabálysértés(eke)t követett el az eljárás alá vont személy, önmagában azon információ, hogy valaki büntetett előéletű avagy sem, eldöntötte, hogy ki erősíti azok táborát, akik ezt figyelembe veszik és kik azok, akiket nem befolyásol a dolog. Az összes jogesettel összefüggésben feltettem a kérdést a priusz ismertetését követően, hogy változtatna -e az interjúalany a kezdetben kiszabott büntetésén az előélet ismeretében, azonban az egyik jogesetben miután közöltem azon új tényt, hogy az elkövetőnk már 22 alkalommal lett jogerősen felelősségre vonva az elmúlt 2 éven belül, egyetlen személy kivételével mindenki változtatott – súlyosított – az alaplöntésén.

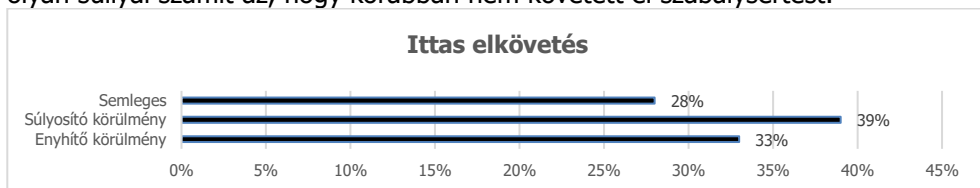
Jogalkalmazói szempontból természetesen rendkívül nagy hangsúlyt kap az adott eljárás alá vont személy előélete. A fokozatosság elve alapján a bíróság és a szabálysértési hatóság az eljárás alá vont személy előéletének és az elkövetett szabálysértés súlyának megfelelően szabja ki a büntetését vagy alkalmaz intézkedést. Bűnisméltés esetén is a jogalkalmazók feladata annak megállapítása, hogy az eljárás alá vont személy követett -e el már korábban azonos, vagy hasonló tényállásba ütköző cselekményt és abban az esetben mely büntetéssel és milyen mértékben sújtották az eljárás alá vont személyt. Ez abból a szempontból is releváns, hogy a szabálysértés nyilvánvalóan tilalmazott voltának ismerete mellett, a korábban kiszabott büntetés alkalmazását követően ismételtén követi -e el az eljárás alá vont személy a cselekményét vagy esetlegesen először kerül szembe a hatóságokkal szabálysértés elkövetése miatt. Figyelembe kell venni, ha az eljárás alá vont személyt korábban közlekedési szabálysértés miatt helyszíni bírsággal sújtották és az elbírálandó cselekményünk garázdaság, illetőleg abból, hogy az eljárás alá vont személy ismételtén szabálysértést követ el, arra lehet következtetni, hogy a korábban vele szemben alkalmazott büntetés nem volt kellően súlyos – hiszen ismételtén szabálysértést követett el – és vele szemben súlyosabb büntetés kiszabása indokolt.

Az általam ismertetett jogeset lényegében arról szólt, hogy egy kukában talált, törött telefont az eljárás alá vont személy a találastól számított nyolc napon belül a dolog elvesztőjének, tulajdonosának, a dolog átvételre jogosult más személynek vagy a találás helye szerint illetékes jegyzőnek nem adta át, amely miatt megalapozott a szabálysértési felelőssége. A jogeset alapvetően enyhébb megítélésűnek számított a laikusok körében, sokan elmondták, hogy ők maguk sem tudtak arról, hogy ha találnak valamit, bármilyen kötelezettség terhelné őket és sajnálattal vették tudomásul, hogy a találás örömeivel ellentétben még felelősségre is vonhatóak, amennyiben a talált dolgot nem adják le, így már a tényállás elején zömében figyelmeztetés intézkedést alkalmaztak volna az elkövetővel szemben. Azt követően, hogy elárultam, hogy az adott elkövetőnk egy 17 éves fiataikorú személy volt, pedig egyetlen személy kivételével mindenki enyhített az alkalmazott jogkövetkezményen

– már amennyiben volt enyhébb büntetés –. Az egyetlen laikus, aki nem vette figyelembe enyhítő körülményként az eljárás alá vont személy korát, arra hivatkozott, hogy egy 17 éves ember már képes belátni a cselekedeteinek a következményét és nem lát különbséget az ő és egy 18 éves elkövető megbüntetése között.

Jogalkalmazási szempontból a fiatalkorúak tekintetében speciális, enyhébb szabályokat ír elő a jogalkotó és ahogyan azt az 56. Bkv. is tartalmazza, a büntetlen előélet nem vehető figyelembe enyhítő körülményként fiatalkorú esetében.²³ Ez azzal magyarázható, hogy a már alapból speciálisan enyhébb szabályozások körében amennyiben – ismételten – figyelembe vennék az elkövető fiatal korát, akkor kétszeresen értékelnék ugyanazon tény, illetőleg egy fiatalkorú esetében nem olyan súllyal számít az, hogy korábban nem követett el szabálysértést.

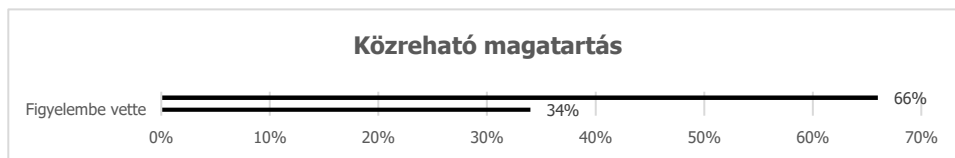

Bár többségében az ittas elkövetést a laikusok súlyosító körülményként vették figyelembe, érzékelhetően sok esetben értékelték mégis enyhítő körülményként az elkövető ittaságát. A semleges álláspontra helyezkedők kivételével mindenki elmondta, hogy természetesen, hogy súlyosító körülmény az ittas elkövetés, azonban mégis tettén érhető volt annak pozitív megnyilvánulásai. Például egy olyan jogesettel összefüggésben, amikor az eljárás alá vont személy a szabálysértés elkövetését elismerte és úgy nyilatkozott, hogy a születésnapját ünnepelték meg a barátaikkal, majd ittasága okán követte el a szabálysértést, a laikusok nemcsak, hogy érzékelhetően enyhe büntetéseket alkalmaztak, de az eljárás alá vont személy helyett „kifogásokat” kezdtek el gyártani. Amikor rámutattam, hogy ezek szerint mégis csak enyhítő körülményként kezelték ezen tényállási elemet, végső soron elismerték, hogy bár tudják, hogy nem kellene, de mégis úgy érzik, hogy egy olyan esetről van szó, ami akár velük is előfordulhatott volna. Közlekedési szabálysértések esetében azonban egyöntetűen, minden interjúalany súlyosító körülményként vette figyelembe az eljárás alá vont személy ittaságát.

A gyakorlatban sok esetben fordul elő, hogy az eljárás alá vont személy az ittaságára hivatkozik a szabálysértés elkövetésének okaként és kéri, hogy a szabálysértési hatóság, illetőleg a bíróság azt enyhítő körülményként vagy esetenként akár szabálysértési felelősséget kizáró okként vegye figyelembe. Az önhibából eredő ittas vagy bódult állapotban történő elkövetést természetesen nem áll módjában a jogalkalmazóknak enyhítő körülményként figyelembe venni, hiszen saját akarathatározásából, alkoholtűrő-képességének az ismeretében történik az alkoholfogyasztás és aki nem számol annak következményeivel vagy alaptalanul bízik saját alkoholtűrő képességében, azt legalábbis gondatlanság terheli és így nem menthető fel tettének következményeinek viselése alól sem. Nem állapítható meg azonban önhiba akkor, ha valaki például menthető tévedésből fogyaszt szeszesitalt

²³ 56. Bkv. II. 1. pont

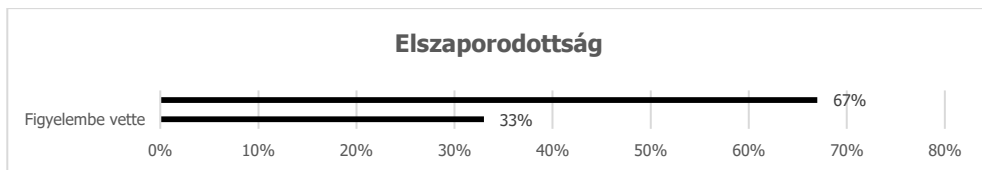
(például az italába alkoholt öntöttek a tudta nélkül), illetőleg nem lehet megállapítani a felelősséget az elmebetegséghez közel álló ún. kóros vagy patológiás részegség esetében, ha ez az elkövető beszámítási képességét kizárta vagy korlátozta.²⁴ Megjegyzendő, hogy a közlekedési szabálysértésben a laikusok által egyöntetűen súlyosító körülményként figyelembe vett ittasság szabálysértési eljárás tekintetében azért nem minősül súlyosító körülménynek, mert az ittas vezetés nem szabálysértési, hanem büntetőjogi hatáskörben bírálendő el, így kétszeresen ezen körülményt nem lehet értékelni és az eljárás alá vont személynek a szabálysértési felelősségét az ittas járművezetéssel összefüggő, egyéb maradvány cselekmények megállapításának van helye (például ha az ittas járművezetést oly módon követte el, hogy az adott járműkategória vonatkozásában nem rendelkezett hatósági engedéllyel, akkor a szabálysértési hatóság az engedély nélküli vezetés szabálysértés miatt külön eljárást kezdeményez).

A közreható magatartás vizsgálata érdekében két jogesetet tartam a laikusok elé: az egyikben az eljárás alá vont személy és a sértett között nyilvánvalóan rossz viszony állt fenn, egymást sorozatosan provokálták annak érdekében, hogy kölcsönösen feljelenthessék egymást, és akik volt házastársak és jelenleg is egy ingatlanban élnek, míg a másik esetben egy közlekedési szabálysértésben hatott közre a magatartásával a másik ütköző gépjármű. Az utóbbi közlekedési szabálysértés esetében minden válaszadó enyhítő körülményként vette figyelembe a másik fél magatartását, azonban az első jogeset kapcsán megoszlott az álláspont. Sokan elmondásuk alapján nem vették figyelembe – sem enyhítő, sem súlyosító körülményként – a felek rossz viszonyát, tekintettel arra, hogy ez nem szabálysértési kérdés, illetőleg egyébként is nekik kell rendezniük a közöttük fennálló vitát. Ezzel a jogesettel összefüggésben tértem ki a közvetítői eljárással kapcsolatos kérdéseimre is – tekintettel arra, hogy az adott esetben közvetítői eljárásra utalta a bíróság az ügyet, – melyre a későbbiekben kívánok kitérni.

Jogalkalmazói szempontból a közlekedési szabálysértésben résztvevő fél magatartása mellett a felek között fennálló rossz viszony is enyhítő körülmény lehet, amennyiben a sértett által megvalósított provokáló magatartást vezetett a szabálysértés megvalósításához. Nem zárja ki a felelősséget az eljárás alá vont személynek, amennyiben a sértett kifejezetten abból a célból provokálja, hogy valamilyen szabálysértést valósítson meg vele szemben, azonban enyhítő körülményként vehető figyelembe (tekintettel arra is, hogy a sértett által ez esetben elszenvedett érdeksérelem sem azonos súlyú, hiszen kifejezetten kívánta azt, hogy a sérelmére szabálysértést kövessen el az eljárás alá vont személy).

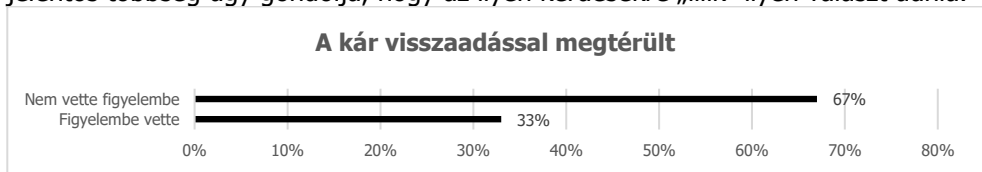
²⁴ *i. m.* Nagykomentár a Szabs. törvényhez 38 – 39. oldal

Elszaporodottság alatt azt értem, hogy mennyire gyakorta fordul elő az adott szabálysértés, tehát milyen gyakran valósítják meg azt a szabálysértést elkövetők. Az interjúk alanyai többségében változtattak a döntésükön – súlyosították azt – annak tükrében, amennyiben Bűnügyi Statisztikai Rendszer²⁵ általam kigyűjtött adatai alapján az adott szabálysértés megvalósítására nagy számban került sor az elmúlt évben, azok akik pedig nem változtatták meg a döntésüket – sem pozitív, sem negatív irányban – ennek ismeretében, arra hivatkoztak, hogy megítélésük szerint nem fordul elő a gyakorlatban olyan sokszor az adott szabálysértés arányaiban.

Szintén érdekes következtetéseket lehet levonni abból, hogy a válaszadók 100 %-a figyelmen kívül hagyta a hatóságokkal való együttműködő magatartást szemben a Szabs. tv. előírásaival. A laikusok ebben az esetben azzal indokolták döntésüket, hogy az a természetes, hogy az adott elkövető a felelősségre vonása alól nem próbál meg kibújni és a hatóságok munkáját előmozdító magatartást fejt ki. Ez az elgondolás visszamutat arra, ahol azt vizsgáltam, hogy az elkövető beismerő vallomását pozitívumként figyelembe veszik -e az interjúalanyok, hiszen ott is felmerült az eljárás lefolytatásához hozzájáruló, azt elősegítő magatartás evidenciája, azonban ott döntő többségében figyelembe vették a beismerő vallomást, szemben jelen ponttal. Érdekességként megjegyzendő, hogy Fekete Balázs és Róbert Péter közös kutatása is arra mutatott rá, hogy jogkövetés normája erős elvárás Magyarországon vagy legalábbis egy közvélemény kutatás keretében a jelentős többség úgy gondolja, hogy az ilyen kérdésekre „illik” ilyen választ adnia.²⁶

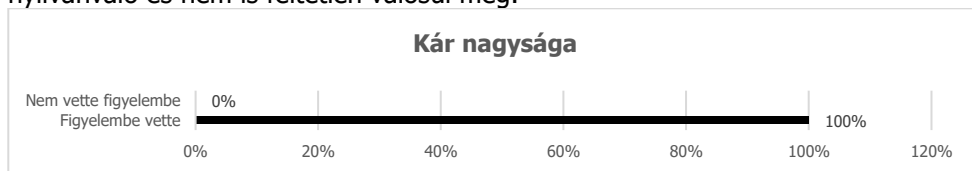

Meglepődve tapasztaltam, hogy az adott dolog visszaadását, illetőleg a kár – döntéshozatal előtti – megtérítését az interjúk alanyai többségében nem vették figyelembe enyhítő körülményként, különös tekintettel arra, hogy azt a Szabs. tv. is

²⁵ <https://bsr.bm.hu/>

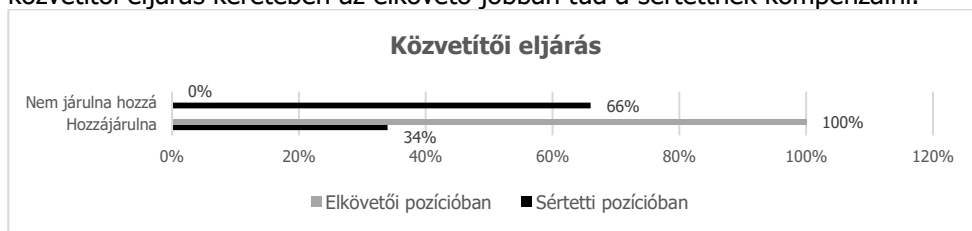
²⁶ Fekete Balázs – Róbert Péter *Magyar jogi attitűdök tipizálása nemzetközi kontextusban*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 2017/6. file:///C:/Users/User/Downloads/2017_06_Fekete-Robert.pdf (2022. 03. 16.)

hangsúlyosan kiemeli, mint enyhítő körülményt, illetőleg meglátásom szerint a károsult elsődleges érdeke az, hogy a részére okozott kár megtérüljön. Azon válaszadók, akik nem vették figyelembe a kár megtérülését arra hivatkoztak, hogy meglátásuk szerint az az evidens, hogy az elkövető visszaadja az adott dolgot vagy megtérítse a kárt, amit okozott, holott a gyakorlatban ez nem feltétlen ennyire nyilvánvaló és nem is feltétlen valósul meg.

Az okozott kár nagyságát valamennyi szabálysértési tényállás esetében figyelembe vették a laikusok, még ott is, ahol tényleges kár nem valósult meg, nevezetesen oly módon, hogy a válaszadók többsége a döntéshozatala során nevesítette is, hogy az adott szabálysértést az alapján tekinti enyhébb súlyúnak, mivel a szabálysértéssel tulajdonképpen senkinek sem okozott kárt az elkövető, csak „elvi szinten” szegte meg a szabályokat. Ez egyrészt a tulajdon sérthetlenségéhez fűződő viszonyát mutatja a laikusoknak, másrészt meglátásom szerint egyszerűbb volt sok esetben dönteni az adott szankcióról annak tükrében, hogy számszerűsíthető -e az azzal okozott kár. Tehát súlyosító körülményként vették figyelembe, amennyiben egy személyt tényleges kár ért a szabálysértéssel összefüggésben, még enyhébbnek tartották azon szabálysértéseket, amelyeknél a közérdek védelme jogalkotói szinten jelent meg és az nem materializálódott egy adott sértett vonatkozásában.

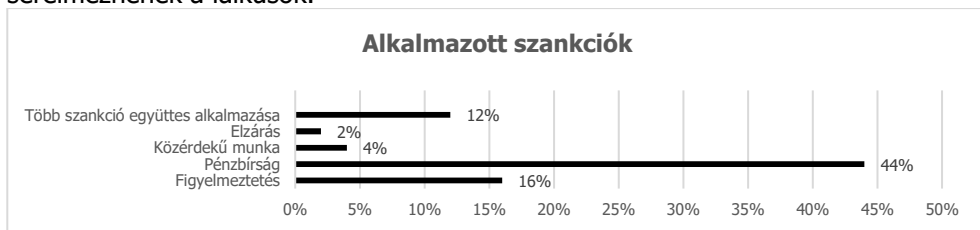
A Szabs. tv. a kár fogalmával összefüggésben a Btk. rendelkezéseit veszi alapul, mely szerint kár a törvény eltérő rendelkezése hiányában a bűncselekménnyel (szabálysértéssel) a vagyonban okozott értékcsökkenés. A vagyoni kár mértéke szabálysértési szempontból elhatárolási szempont is, hiszen például a lopás szabálysértését a lopás bűncselekménytől az 50.000,- forintos értékhatár és a minősítő körülmények hiánya választja el egymástól, ugyanakkor megjegyzendő, hogy a szabálysértésnek lehetnek más káros következményei is, melyeket egy közvetítői eljárás keretében az elkövető jobban tud a sértettnek kompenzálni.

A közvetítői eljárást társadalmilag igen hasznos intézménynek találok, mégis elenyésző esetben látom annak megvalósulását a gyakorlatban, így az abban való részvételre történő hajlandóság vizsgálatát is bele vettem a kutatási anyagomba. A közvetítői eljárás szabályozását röviden ismertettem az interjúalanyokkal, majd ezt követően kérdeztem meg tőlük, hogy ők sértetti pozícióban hozzájárulnának -e az eljárás lefolytatásához, illetőleg milyen pozitív és negatív oldalai lehetnek ezen eljárásoknak – már amennyiben van ilyen persze –. A válaszadók többsége nem

járulna hozzá a közvetítói eljáráshoz, amennyiben szabálysértés által sérelem érné őket. Az interjúalanyok ezen köre szerint az elkövető vonatkozásában nem bírna kellő visszatartó erővel, amennyiben elterelnék az eljárást a mediáció útjára és nem jelentene részére megfelelő büntetést sem, hiszem az elkövető „megússza” a felelősségre vonást. Ugyanakkor még a hozzájárulók esetében is volt némi bizonytalanság arra történő hivatozással, hogy változtatnának a döntésükön, amennyiben az elkövető olyan személy lenne, akivel meglátásuk szerint nem lehetne kompromisszumot kötni vagy akivel szemben nem szívesen foglalna helyet egy közvetítói eljárás során.

Elkövetői pozícióban azonban maradéktalan közvetítói eljárást kezdeményezői hozzáállás mutatkozott. E vonatkozásban a megkérdezettek köre teljes mértékben egyetértett abban, hogy elkövetői szempontból ez egy olyan pozitív lehetőséget jelent, amivel mindenképpen megpróbálnának élni, bízva a sértett hozzájárulásában. Negatívumként tehát felmerült azon nézet, mely szerint nem elegendő büntetés, amennyiben közvetítói eljárásra kerül a sor, ugyanakkor pozitívumként értékelték a válaszadók azon törekvést, hogy a sértett és az elkövető egy független személy koordinálása mellett egy olyan megegyezésre jussanak, amely mindkettőjük érdekét szolgálja. Továbbá pozitívumként merült fel az is, hogy nem kell a rendőrségre, illetőleg a bíróságra menni meghallgatásokra, melyet sértetti pozícióban szintén sérelmeznének a laikusok.

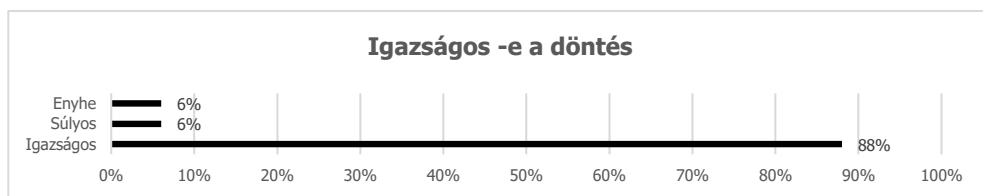

A Szabs. tv. által alkalmazható szankciókat az interjúk alanyaival szándékosan nem ismerttettem, mivel arra voltam kíváncsi, hogy ezen szaktudás nélkül milyen büntetést tartanának kellő súlyúnak az elkövetett szabálysértés vonatkozásában. Ennek ellenére nem tapasztaltam olyan alkalmazott szankciót, amit ne lehetett volna a Szabs. tv. valamely büntetési vagy intézkedési tételeként beazonosítani, továbbá a kérdezettek külön iránymutatás nélkül nemcsak hogy különböző büntetéseket és intézkedéseket kezdtek el kiszabni egymással egyidejűleg, de az általuk nevesített büntetések és intézkedések együttes alkalmazását a Szabs. tv. is lehetővé teszi.

A két legmeghatározóbb szankció a pénzbírság és a figyelmeztetés intézkedés volt. A pénzbírság gyakori alkalmazása mellett azzal érveltek a laikusok, hogy az embereknek a legnagyobb hátrányt a vagyoni büntetések jelentik, mindemellett pedig néhány esettől eltekintve mindenki ózdkodott az elzárás büntetés alkalmazásától, még a közérdekű munkát enyhébb megítélésűnek tartották. Szintén a pénzbírság mellett merült fel érvként, hogy általa az elkövető akár hosszabb ideig is érzi a hatását az elkövetett cselekedetének, azonban nem befolyásolja az a munkavégzését, a szabadidejét, így valamelyes méltányos büntetésnek is találták. Figyelmeztetés intézkedést a laikusok szintén gyakorta alkalmaztak, arra történő hivatkozással, hogy az adott szabálysértés tilalmazott voltával nem értenek egyet –

így azt büntetéssel sem sújtják –, valamint a szabálysértés „bagatell” voltára utalva. A válaszokból egyértelműen megállapítható volt, hogy a figyelmeztetések kiszabására többségében olyan esetekben került sor, ahol annak tilalmazott voltáról maga az interjúalany sem tudott, illetőleg amik esetében elmondták, hogy velük is előfordult már hasonló helyzet, de nem érzik úgy, hogy emiatt büntetést érdemelnének.

Az elítélendőbbnek tartott (főként közlekedési és tulajdon elleni) szabálysértések esetében került sor több büntetés, illetőleg intézkedés egyidejű alkalmazására, valamint elzárás büntetés kiszabására. Ezen esetekben a laikusok igen súlyosnak tartották az adott szabálysértéseket és előadták, hogy elképzelhetetlennek tartják, hogy ők valaha hasonló helyzetbe kerüljenek.

Végezetül valamennyi szabálysértés vonatkozásában ismertettem az adott esetben ténylegesen alkalmazott jogkövetkezményt, melyet döntő többségében támogattak a laikusok, azt kellő súlyúnak tartották.

Eltúlzottnak azokban az esetekben találták a kiszabott jogkövetkezményt, ahol figyelmeztetést alkalmaztak volna az elkövetővel szemben, azonban volt olyan eset is, amelyben a kiszabott közérdekű munkát enyhe büntetésnek vélték, azzal ellentétben egy magasabb összegű pénzbírságot alkalmaztak volna (holott jogi szempontból a közérdekű munka számít hátrányosabb jogkövetkezménynek, amely nem szabható ki az elkövető hozzájárulása, illetőleg meghallgatása nélkül).

6. Összegzés

A laikusok által mérlegelési jogkörben értékelt körülményekkel összefüggésben elmondható, hogy több ponton is eltérés mutatkozott az általuk figyelembe vett körülmények és a jogszabályi előírásoknak megfelelő, értékelendő szempontok vonatkozásában. Megerősítést nyert azon előzetes hipotézisem, mely szerint a laikusok olyan körülményeket is értékelni fognak esetenként enyhítő körülményként, amelyekre nincs jogszabályilag lehetőség, illetőleg a kutatásban résztvevők lényegesen enyhébb büntetést alkalmaztak azon cselekmények vonatkozásában, amelyeket ők maguk is megvalósítanak. Ugyanakkor a vizsgált személyek sok esetben hagytak figyelmen kívül olyan enyhítő körülményeket, melyeket a jogalkalmazóknak figyelembe kell vennie. Megállapítható azonban, hogy a laikusok által kiszabott büntetési nemek és tételek közelítettek a ténylegesen alkalmazott jogkövetkezményekhez, azok jelentős eltérést nem mutattak, melyet alátámaszt

azon tény is, hogy a jogi végzettséggel nem rendelkezők a kiszabott büntetéseket többségében igazságosnak találták.

Úgy gondolom, hogy bár sokszor elhangzik, hogy jogszolgáltatás történik a bíróságokon és nem igazságszolgáltatás, a gyakorlatban ez nem különül el ilyen élesen egymástól, miközben szem előtt kell(ene) tartanunk azt is, hogy mindnyájan részt veszünk azon mechanizmusokban, melyek által megszületnek ezen jogszabályok, és amelyek betartására és betartatására a bíróság hivatott. A bírói hivatás gyakorlása véleményem szerint a jogi szakmaiság csúcsa és örömmel vettem tudomásul, hogy a laikusok az ismertetett esetekben hozott döntéseket igazságosnak tartották, ezáltal is igazolván azt, hogy az adott ügyben döntést hozók nemcsak a jogi előírásoknak megfelelően döntöttek, de a társadalmi elvárásoknak megfelelő, arányos és igazságos büntetéseket is alkalmaztak.

Irodalomjegyzék

- Győry Cs. – Feck Z. – A jog szociológiai kutatása, Jakab A. – Sebők M. (szerk.), *Empirikus jogi kutatások - Paradigmák, módszertan, alkalmazási területek*, Budapest: Osiris Kiadó MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020.
- Váriné Szilágyi I. – *Jogtudatról – alulnézetben – Tizenévesek jogtudata és jogi érzékenysége*, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2010.
- H. Szilágyi I. – A jogtudat-kutatások elméleti kérdései, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar *Iustum Aequum Salutare* XIII.
- Gajdusчек Gy. – Empirikus jogtudat-kutatás Magyarországon 1990 után Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar *Iustum Aequum Salutare* XIII.
- Angyal Pál *A közigazgatás ellenesség büntetőjogi értékelése*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1931.
- Nagy Ferenc – *A magyar büntetőjog általános része*, HVG Orac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2010.
- Kálmán V. – Néprészvétel az igazságszolgáltatásban *Comparative Law Working Papers, Volume 2, No.1*. Hallgatói különszám 2018.
- Visnyei V. – A laikus bírák fontossága a bírósági eljárásban *Comparative Law Working Papers – Volume 5. No. 2*. Hallgatói különszám 2021
- Dr. Kelemen L. – *Miként vélekedünk a jogról?* Pécsi Tudományegyetem Bölcsész tudományi Kar Szociálpszichológia Doktori Program, 2013. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15212/kelemen-laszlo-phd-2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Szegő D. – *A szabálysértésekre vonatkozó jogszabályi környezet és jogalkalmazói gyakorlat a bíróság és a büntetésvégrehajtás szemszögéből* *Foresee Kutatócsoport 2016.* https://szabalysertes.hu/wp-content/uploads/2017/05/Birak_BV_fokuszcosportok_tanulmany_javitott_fin_2_0170406.pdf
- Fekete Balázs – Róbert Péter *Magyar jogi attitűdök tipizálása nemzetközi kontextusban*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2017/6. file:///C:/Users/User/Downloads/2017_06_Fekete-Robert.pdf

-
- Badó A. – *A laikus bírászkodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében* <https://jog.tk.hu/uploads/files/2016-02-Bado.pdf>
 - Dr. Kelemen L. – *Miként vélekedünk a jogról?* Pécsi Tudományegyetem Bölcsész tudományi Kar Szociálpszichológia Doktori Program, 2013.
-
-

Jogpszichológiai képzés nemzetközi összehasonlításban

Torma Judit*

A jogpszichológia oktatásának nemzetközi összehasonlításban több évtizedes hagyománya van. A két tudományág összefonódása a XX. század hajnalán kezdődött, intézményesedése a hetvenes években indult el. Ezt követően, először az USA-ban indultak el a jog és pszichológia egy-egy területét lefedő ún. „joint” (kapcsolt) kurzusok, ahol jogászokat és pszichológusokat egyaránt képeztek. A XXI. század elején ezek a kurzusok elterjedtek Európa és a világ más államaiban is. A '90-es évek derekától kezdődően hazánkban is megjelent a kezdeményezések a jog és pszichológia együttes oktatására és kutatására. A Miskolci Egyetem vállalása, hogy a területen szakjogász képzést indít, jól illeszkedik a nemzetközi és hazai trendekhez.

Kulcsszavak: Jogpszichológia, jog és pszichológia, kapcsolt program, jogpszichológia képzés

Teaching Law and Psychology in International Perspective

In international comparison, the teaching of legal psychology has a tradition of several decades. The intertwining of the two disciplines began at the dawn of the 20th century, while its institutionalization began in the 1970s. The first programs covering law and psychology were launched in the USA. At these joint courses both lawyers and psychologists were trained. At the beginning of the 21st century, these courses spread in Europe and other countries of the world. Initiatives for the joint education and research of law and psychology appeared in Hungary in the mid-1990s. The commitment of the University of Miskolc to launch specialist legal training in the field fits well with the international and domestic trends.

Keywords: Legal psychology, psychology and law, joint course, law and psychology course

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2098>

A jog és a pszichológia, mint interdiszciplináris tudomány első látásra nem tűnik egyértelmű párosításnak. Még akkor sem, ha a legáltalánosabb alátámasztásként abból indulunk ki, hogy mindkét tudományterület az emberi viselkedéssel foglalkozik: míg a normatív jog azt írja elő, hogy az embernek hogyan kell – vagy éppen tilos – cselekednie, a pszichológia többek között azt kutatja empirikus módszerekkel, hogy az emberi viselkedés milyen mozgatórugók mentén alakul éppen úgy ahogy. A két tudomány érintkezési pontjai kezdetben a kriminalisztika, a kriminológia, és a törvényszéki pszichológia területén jelentek meg, és olyan kutatók nevéhez kötődik, mint Hugo Münsterberg, Franz Joseph Gall vagy Cesare Lombroso. Bár Gall és Lombroso maguk nem foglalkoztak szigorú értelemben vett jogpszichológiával, mégis, mint a frenológia feltalálója, majd elkötelezett

* Egyetemi tanársegéd, Phd-hallgató, Miskolci Egyetem, Jogelméleti és Jogszociológiai Intézeti Tanszék.

követője, mindketten szereplői a pszichológia és kriminalisztika tudománytörténetének.

Münsterberg már deklarálta foglalkozott jogpszichológiával. Célja eredetileg az volt, hogy feltárja a pszichológia alkalmazhatóságát az élet különböző gyakorlati területein, mint a vállalati munkavégzés, a bűnügyi kihallgatás vagy egy bírósági tárgyalás. Így ma a jog és pszichológia határterületi tudományának kialakulását történetileg Hugo Münsterberg nevéhez szokás kötni, aki 1908-ban jelentette meg újságcikkeiből összeállított kötetét „A tanúk padján” címmel, melyben a tanúvallomások megbízhatóságával foglalkozott. Münsterberg szerint az egyén akaratlanul is tehet téves tanúvallomást, mégpedig a megismerés korlátai miatt és függetlenül saját motivációitól, tehát attól, hogy hazudni akar-e vagy őszinte szeretne maradni. Münsterberg vizsgálódásai során eljutott arra a megállapításra is, hogy „a bűnözők nem születnek, hanem készülnek – nem is magukat készítik, hanem a társak készítik őket”,¹ valamint, hogy a jognak figyelembe kellene vennie a modern pszichológia eredményeit és megállapításait annak érdekében, hogy jobb ítéletek születhessenek, hiszen egyetlen ember, így a bírák és az esküdtek sem tévedhetetlenek.²

Münsterberg jogérvényesüléssel kapcsolatos kutatásai nem légtüres térben jöttek létre. A jogtudományban ebben az időben kezdett kialakulni a jogi realizmus irányzata, melynek egyik alaptétele – a bíró is ember – éppen a pszichológia fejlődésével volt összefüggésbe hozható. Jerome Frank, aki szerint „a jog nem szabályokból, hanem döntésekből áll”, és akik meghozzák ezeket a döntéseket, azok „osztóznak a halandók erényeiben és gyengeségeiben”,³ a kor pszichológiai elméleteit használta föl hipotézisei bizonyítására.

A jogpszichológia második nagy korszaka a XX. század '70-es éveiben kezdődött. Csakúgy, mint Münsterberg és kortársai esetében, itt is voltak híres-hírhedt előzmények, mint például Stanly Milgram 1961-ben kezdődő kísérletsorozata az autoritásnak való engedelmességről, vagy Philip Zimbardo 1973-as stanford-i börtönkísérlete. Ezek a kísérletek céljukban és módszertanukban is markánsan különböztek a 40-50 évvel korábbi vizsgálatoktól. Míg Münsterbergék arra keresték a választ, hogy pszichológiai tesztek és viselkedéses jegyek megfigyelésének segítségével kideríthető-e, hogy egy személy mikor mond igazat és mikor nem, addig Milgram és Zimbardo a viselkedés külső mozgatórugóinak egy-egy elemét próbálta meg kontrollált kísérleti körülmények között feltárni. Más-más feltevésből kiindulva, de végsősoron mindketten arra keresték a választ, hogy képesek lennének-e hétköznapi emberek csupán a körülmények hatására súlyos erőszakos cselekmények elkövetésére. A '70-es évek harmadik nagy jelentőségű kísérletét Elizabeth Loftus és John Palmer végezték el, akik eredetileg a pszichológiai sémaelméletekből kiindulva azt vizsgálták, hogy befolyásolhatja-e az emlékezeti felidézést a kérdésekben rejlő információ. Ezt a témát már Münsterberg is feszegette 70 évvel korábban a

¹ Pósch Krisztián: A jog és pszichológia viszonyának nemzetközi szakirodalmi. In Hunyady György, Berkics Mihály (szerk.): *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, 2015, 29. o.

² Uo.

³ Frank, Jerome: Emberi lények-e a bírák? In Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, Akadémiai kiadó, 1981, 333-341. o.

tanúvallomások megbízhatóságával kapcsolatban, azonban neki még nem voltak meg az eszközei sejtése egyértelmű bizonyításához. Loftusék, bár alapkísérletük kifejezetten az emlékezeti teljesítény vizsgálatára vonatkozott, egy baleseti helyzet felidézését modellezték kísérletükben, amely rögtön konkrét következtetések levonását tette lehetővé tanúvallomások felvételével kapcsolatban.

Ezek után jelent meg June Louin Tapp 1976-os, a jog és pszichológia területéről írt első összefoglaló tanulmánya,⁴ amit 1977-ben az Amerikai Pszichológiai Társaság (APA) 41. divíziójának, az Amerikai Pszichológia-Jog Társaságnak (AP-LS) a kiadványának, a *Law and Human Behavior* (Jog és emberi viselkedés) első száma követett. A tudományos folyóirat máig a terület egyik legmeghatározóbb nemzetközi szaklapjának számít.⁵ A jogpszichológiai kutatások a múlt század '70-es évei óta töretlenül fejlődnek. A *Law and Human Behavior*-t közben más folyóiratok is követték.⁶ A pszichológiai és jogi egyetemi oktatásban pedig megalakultak az ún. kapcsolt („joint”) kurzusok, és a jogpszichológiai egyetemi szakok.⁷

A világ első egyetemi jogpszichológia programja az USA-ban, a Nebraskai Egyetemen indult 1974-ben, azzal a céllal, hogy lehetőséget adjon a jogi relevanciával bíró pszicho-szociális kérdések tanulmányozására és kutatására, valamint akadémiai szakemberek képzésére. A programot a pszichológiai és a jogi kar a mai napig közösen hirdeti meg, és a jogpszichológiai specializáció lehető legszélesebb palettáját kínálja föl a hallgatók számára. Az egyetem az elmúlt közel 60 évben értékes tapasztalatokat halmozott fel a jogpszichológia oktatásának területén. Ezen tapasztalatok alapján a hagyományosan oktatott tárgyak az esküdszéki döntéshozatal; a szemtanúk tanúvallomása; döntéshozatal gyermekkorban; disztributív és procedurális igazságszolgáltatás; családon belüli és párkapcsolati erőszak; büntetőjogi felelősség; fiatalkori bűnözés és igazságszolgáltatás; szakértői bizonyítás és a tudományos bizonyítékok figyelembevétele. A kevésbé népszerű tárgyak az adózási hajlandósággal, az altruista viselkedéssel és a gyermektartással, a halálbüntetéssel, a szexuális zaklatással, a munkahelyi és más jellegű diszkriminációval, a mentális egészséggel, a pénzügyi műveltséggel és csóddal, az alternatív vitarendezéssel, a vallásszabadsággal, a felnőtt elítéltek próbaidejével, és az egészségügyi rendszerrel kapcsolatos kérdések. A program interdiszciplináris képzést ígér a hallgatóknak és azt, hogy a tanultak alapján képesek lesznek megszerzett pszichológiai tudásukat empirikus alapon alkalmazni az eléjük kerülő jogi és politikai kérdések elemzésében. A program másik célja, hogy a jogi szabályozás és a bírósági döntések hátterében meghúzódó pszichológiai tényezők kutatásával foglalkoznak, és a hallgatók tudásukat a jog társadalmi működésének jobb megértéséhez is fel tudják használni. A Nebraskai Egyetemen végzett jogpszichológiai szakemberek az Egyesült Államokban elsősorban egyetemeken, kutatóintézetekben, jogvédő szervezeteknél,

⁴ Pósch: *i.m.*, 31. o.

⁵ <http://www.apadivisions.org/division-41/index.aspx>

⁶ Pl. <http://psycho-droit.com/index.php/psychologie-juridique>

⁷ Pl. <https://law.stanford.edu/education/degrees/joint-degrees-within-stanford-university/law-and-psychology/>, <https://psychology.unl.edu/psylaw/>, <https://psychology.columbia.edu/content/psychology-and-law>,

ügyvédi irodákban, esküdtzéki tanácsadó szervezeteknél, bíróságokon, valamint helyi vagy központi kormányzati hivataloknál tudnak elhelyezkedni.⁸

Az Egyesült Államok egyik leghíresebb jogi karának otthont adó Harvard Egyetem is működtet jogpszichológiai kurzust. A kurzus célja az emberi viselkedés jogi és pszichológiai megközelítéseinek összehasonlítása, valamint a két terület kölcsönhatásának vizsgálata. Az itt oktatott tárgyak bűnügyi, etnikai és faji profilalkotással, igaz és hamis vallomások felismerésével, a beszámíthatatlan elmeállapotra való hivatkozással, kényszergyógykezeléssel, szakértői tanúvallomással, szemtanúk vallomásával, esküdtzéki döntéshozatallal, a börtönbüntetés és rehabilitáció hatásaival, pszichopátiával, szexuális viselkedéssel, és az áldozat nélküli bűncselekményekkel foglalkoznak. A képzés egyszerre enged bepillantást az amerikai jogrendszer, valamint a klinikai és törvényszéki pszichológia elméletébe és gyakorlatába, és külön elemzi a jogászok és a pszichológusok szerepét, miközben középpontjában a jog, a pszichológia és az idegtudományok területén végzett kutatások és esettanulmányok feldolgozása áll.⁹

Az amerikai Stanford egyetemen a pszichológiai és a jogi karok együttműködésében jött létre egy jogpszichológiai doktori képzés, mely a résztvevőknek közös publikációkat, kutatási programokat, valamint interdiszciplináris kurzusok látogatását teszi lehetővé. A képzés ajánlójában kiemelik, hogy a program az elméleti és akadémiai alkalmazáson túl különösen releváns a joggyakorlat szempontjából is, főleg a peres és nem peres eljárásokban megjelenő emberi döntéshozatali, információfeldolgozási vagy érzékelési folyamatok tükrében. A képzésre vegyes, jogi és pszichológiai előképzettséggel rendelkező hallgatókat várnak.¹⁰

Azonban az Egyesült Államokban a pszichológiai képzést nem csak egyetemeken lehet a jogi tanulmányokkal párosítani. Az amerikai Nemzeti Oktatás-statisztikai Központ (NCES) elemzése szerint a pszichológia az öt legkedveltebb főiskolai tanulmányok egyike, és a tíz leggyakoribb jogi előtanulmány közé tartozik.¹¹ Az amerikai Jogi Felvételi Bizottság (LSAC) 2020–2021-es jelentése szerint a jogra jelentkező hallgatók legkedveltebb előtanulmányai közé tartozott a politológia, a pszichológia, a büntető igazságszolgáltatás, az angol nyelv, valamint a közgazdaságtan és a jogi tanulmányokhoz szükséges analitikai gondolkodás, valamint az emberi viselkedés megértésének képessége megszerezhető pszichológiai tárgyak tanulása révén is.¹²

Az Egyesült Államok mellett Ausztrália is jelentős jogpszichológiai hagyományokkal bír. A Sydneyben található Új-dél-walesi Egyetem (UNSW) például kettős pszichológia és jogi alapidipломát kínál egyetlen „joint” képzés elvégzése után.

⁸ <https://psychology.unl.edu/law-psychology/>

⁹ <https://pll.harvard.edu/course/law-and-psychology?delta=0>

¹⁰ <https://law.stanford.edu/education/degrees/joint-degrees-within-stanford-university/law-and-psychology/>

¹¹ Az Egyesült Államok jogi felsőoktatási rendszere egyetemi szinten kezdődik, melyre a beiratkozáshoz a hallgatóknak túl kell lenniük három év főiskolai tanulmányon. A főiskola nem szakok szerint specializált, mint Európában, hanem a tárgyak széles palettáját kínálja. A fő tárgy, melyből a hallgatók a legtöbb órát veszik föl, a „major”, ez számít utána előtanulmánynak az egyetemi tanulmányokhoz.

¹² <https://www.psychology.org/resources/psychology-bachelors-prelaw/>

A képzés ugyancsak az alapkészségek kialakítására helyezi a hangsúlyt, és megnyitja az utat mind a jogi, mind a pszichológiai karrier, vagy további magasabb szintű tanulmányok felé.¹³ Ugyanilyen kettős diplomát kínál a Melbourne-i Victoria Egyetem is. Az ötéves képzés jogi és pszichológiai tanulmányok szimultán folytatását ajánlja és a társadalmi igazságosság, valamint az emberi viselkedés, motivációk, kapcsolatok, kommunikáció és kognitív folyamatok megértését emeli középpontjába. Betekintést enged az emberi elme működésébe, miközben széleskörű jogi ismereteket ad. Továbbá felkészíti a hallgatókat önmaguk és ügyfeleik megértésére, valamint a jogi és pszichológiai kérdések közös kezelésére.¹⁴

Európa egyik legjelentősebb jogpszichológiai központja az Egyesült Királyságban a Southamptoni Egyetemen található. Az egyetemen folyó számos jogpszichológiai tárgyú kutatás mellett – itt működik például Európa egyik professzionális Kognitív Interjú Laborja – a „joint” kurzus olyan jogi diplomát ígér, melynek megszerzése közben a hallgatóknak lehetőségük nyílik pszichológiai tanulmányok folytatására is. Az átfogó, főszzakként hallgatott jogi tanulmányok mellett a hallgatók egy pszichológiai mellékszakk keretében az emberi elme működésével is megismerkednek, mely az egyetem honlapja szerint ma már elengedhetetlen a jogi munka során. A képzés pszichológiai moduljai olyan átfogóbb, alapozó jellegű tárgyakat tartalmaznak, mint viselkedési idegtudomány, személyiség és intelligencia, többjelentésű helyzetek értelmezése, nevelés- és fejlődéslélektan, önértékeléssel kapcsolatos érzelmek.¹⁵

Turku Finnország egyik legjelentősebb egyetemi központja. Itt található az Åbo Akademi University, melyen 2013-ban alakult meg a LEPÅ, az egyetem jogpszichológiai központja. A csoport egyik célkitűzése, hogy olyan elméleti és gyakorlati kutatásokat valósítsanak meg főleg a törvényszéki pszichológiai terén, melyek eredményei gyorsan a mindennapi joggyakorlat részévé tudnak válni. A LEPÅ másik célkitűzése, hogy olyan fiatal kutatókat vonjanak be a munkába, akik a jogpszichológia területén képzelik el jövőjüket.¹⁶

A bécsi Sigmund Freud Egyetem, a világ egyik olyan ritka egyeteme, mely alapvetően a pszichológiai és pszichoterápiai tanulmányok oktatására alakult. Így aztán nem kis megtiszteltetés a jogpszichológia művelői számára, hogy az egyetem két pszichológiai és egy orvosi kara mellett negyediknek jogi kart indított el 2016-ban. Az egyetem jogi képzése az osztrák jog területeivel kapcsolatos és német nyelven érhető el.¹⁷

Magyarországon a jogpszichológiai képzések elindítása Grád András nevéhez fűződik. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán tartja Pszichológia jogászoknak című két féléves kurzusát, melynek kitűzött célja „az, hogy (a joghallgatók) olyan alapvető pszichológiai ismeretek birtokába kerüljenek, amelyek képessé teszik őket a különféle pszichológiai problémák, helyzetek felismerésére. Amennyiben ugyanis ez

¹³ <https://www.unsw.edu.au/study/undergraduate/bachelor-of-psychology-honours-law?studentType=Domestic>

¹⁴ <https://www.vu.edu.au/courses/bachelor-of-laws-bachelor-of-psychological-studies-lbwp>

¹⁵ <https://www.southampton.ac.uk/courses/law-with-psychology-degree-llb>

¹⁶ <https://legalpsy.fi/>

¹⁷ <https://studynaustria.at/en/study/institutions/private-universities/sigmund-freud-university>

sikerül, ez már lehetővé teszi majd számukra a gyakorlatban, hogy a helyzetet adekvát módon kezeljék, pl. szakember segítségét vegyék igénybe.”¹⁸ Emellett az ELTE ÁJK-n más jogpszichológiával foglalkozó kurzusokból is választhatnak a hallgatók. Ilyen volt például Bányai Ferenc Társadalom, jog és pszichológia kurzusa¹⁹ vagy Czabán Samu Jogpszichológia előadásai.

A Szegedi Egyetemen 2014-ben alakult meg Zakar András, Zeller Judit és Visontay-Szabó Katalin vezetésével a Jogpszichológiai Fórum, mely többek között jogpszichológiai tárgyú doktori témákat is elérhetővé tett a hallgatók számára. A fórum kezdeti célja „a ‘jogpszichológiai diszciplína’ hazai elismertetése és továbbfejlesztése” volt, valamint, hogy „országosan összefogja a jog és a pszichológia terén tevékenykedő oktatókat, kutatókat és a gyakorlatban dolgozó szakembereket. Az alapító okirat szerint a Fórum nyitott valamennyi hazai jogi és pszichológiai oktatási és kutatási intézmény munkatársai, továbbá az ágazat gyakorlati szakemberei számára is. Három egyetem (SZTE, PTE és ME) jogi karának dékánja együttes támogató nyilatkozatával segíti a Fórum munkáját, hogy a jogász-pszichológus szakemberek törekvése a közösen kialakított működési rend alapján mielőbb tényleges szakmai eredmények eléréséhez vezessen.”²⁰

A Miskolci Egyetem 2021-ben indított jogpszichológiai szakjogászképzése számos szempontból világítja meg a jog és azon belül különösen a joggyakorlat, valamint a pszichológia kapcsolatát. A képzés megtervezői²¹ számára a fent már bemutatott nemzetközi példák szolgáltak elsősorban mintául. A két tudomány egymáshoz való közelítését a gyakorlatban nagyban megnehezíti a teljesen eltérő szakmai zsargon és gondolkodásmód. Jogpszichológiát gyakorló pszichológusok felé sokszor fogalmazódik meg az a kritika, hogy nem teljesen értik jogász kollégáik prioritásait,²² akik viszont a pszichológus kollégák gondolkodásmódját nem értik. Ennek egyik következménye, hogy a pszichológiai kutatások eredményei csak bizonyos korlátok között alkalmazhatóak a jog területén. Emiatt a képzés egyik fő szempontja az volt, hogy a kétféle gondolkodásmódot közös nevezőre hozzuk. A pszichológiai elméleteket és gyakorlatokat a különböző jogi területekhez és jogágakhoz rendelve csoportosítottuk, oly módon, hogy a két félév mindegyikének egy-egy horizontális vezérgondolatot is adtunk. Az első félév témája az értelmi és mentális kihívásokkal élő emberek jogi reprezentációjára vonatkozott, míg a második félév témája a diszkrimináció különböző megjelenési formái voltak. A jogterületek, melyeken belül megjelenítettük az egyes pszichológiai gyakorlatokat, a büntetőjog, gondnoksági ügyek, a fogyasztóvédelem és versenyjog, a munkajog, és a családjog voltak. Egy további horizontális téma volt a képzés jogi döntéshozatallal, azon belül pedig a szervezetek működésével, munkapszichológiával, valamint döntépszichológiával foglalkozó része.

¹⁸ https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/567/Pszichol%C3%B3gia%20jog%C3%A1szoknak_Gr%C3%A1d%20Andr%C3%A1s.pdf

¹⁹ https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/596/T%C3%A1rsadalomtudom%C3%A1ny%20jog%20C3%A9s%20pszichol%C3%B3gia_%20Bányai%20ferenc.pdf

²⁰ <http://www.juris.u-szeged.hu/karunkrol/jogpszichologiai-forum/jogpszichologiai-forum>

²¹ Dr. Vinnai Edina egyetemi docens, szakfelelős és Torma Judit tanársegéd

²² Pósch: *i.m.*, 71. o.

A képzést bevezető tárgyakkal indítottuk, melyek közül az egyik legfontosabb a pszichológiai alapjai tárgy volt, ahol a hallgatókkal megismertettük a képzés során használt legfontosabb pszichológiai fogalmakat. A képzés részeként a hallgatók olyan gyakorlati szakemberekkel találkoztak, mint igazságügyi pszichológus, igazságügyi elmeszakértő, börtönpszichológus, családpeszichológus, vagy poligráfos vizsgálatban jártas szakember. Ennek révén a hallgatók megismerkedhetnek az igazságügyi szakértők munkájával, az általuk alkalmazott módszerek, tesztek működési mechanizmusával és alkalmazási területeivel, továbbá segítséget kapnak a pszichológus szakértői vélemények jobb megértéséhez. A képzés további gyakorlatorientált része volt, hogy a hallgatók a pszichológiával a gyakorlatban is megismerkedjenek. Ezt egy tréning keretében tettük lehetővé, ahol a pszichodráma és a szociodráma módszereit ötvöző csoportfoglalkozások keretében foglalkozhattak saját szakmai szerepfelgásával, az adott jogi szervezetrendszer hatásával saját munkájukra és a mentálhigiéné jelentőségével munkavégzésük során.

A képzés egy elvontabb, nehezen átadható része a két tudomány szemléletmódjának közelebb hozása volt a hallgatók számára. Míg a jog normatív tudomány, alapjait a bölcelet – azon belül is az etika és a logika – adja, addig a pszichológia – bár maga is rendelkezik bölceleti alapokkal – hangsúlyosan empirikus, tapasztalati tudomány. Ebből kiindulva egyik fontos feladatunknak a két tudományterület közötti személeti és módszertani különbség áthidalását tartottuk, ezért a hallgatóktól empirikus szakdolgozat elkészítését kértük. Az elkészült munkákon keresztül a hallgatók maguk is megtapasztalhatták, hogy hogyan lehet joggal kapcsolatos kérdésekhez empirikus módon közelíteni és egy empirikus kutatási eredményt értelmezni. Ebben a kötetben ezen munkák egy részét szeretnénk most bemutatni.

Irodalomjegyzék

- Frank, Jerome: Emberi lények-e a bírák? In Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia*. Budapest, Akadémiai kiadó, 1981, 333-341. o.
- Pósch Krisztián: A jog és pszichológia viszonyának nemzetközi szakirodalma. In Hunyady Gy., Berkics M. (szerk.): *A jog szociálpszichológiája. A hiányzó láncszem*. Budapest, 2015, 27-73. o.

Internetes források

- <http://www.apadivisions.org/division-41/index.aspx>
- <http://psycho-droit.com/index.php/psychologie-juridique>
- <https://law.stanford.edu/education/degrees/joint-degrees-within-stanford-university/law-and-psychology/>
- <https://psychology.unl.edu/psylaw/>
- <https://psychology.columbia.edu/content/psychology-and-law>
- <https://psychology.unl.edu/law-psychology/>
- <https://pll.harvard.edu/course/law-and-psychology?delta=0>
- <https://www.psychology.org/resources/psychology-bachelors-prelaw/>

-
- <https://www.unsw.edu.au/study/undergraduate/bachelor-of-psychology-honours-law?studentType=Domestic>
 - <https://www.vu.edu.au/courses/bachelor-of-laws-bachelor-of-psychological-studies-lbwp>
 - <https://www.southampton.ac.uk/courses/law-with-psychology-degree-llb>
 - <https://legalpsy.fi/>
 - <https://studyinaustria.at/en/study/institutions/private-universities/sigmund-freud-university>
 - https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/567/Pszichol%C3%B3gia%20jog%C3%A1szoknak_Gr%C3%A1d%20Andr%C3%A1s.pdf
 - https://www.ajk.elte.hu/dstore/document/596/T%C3%A1rsadalomtudom%C3%A1ny%20jog%20%C3%A9s%20pszichol%C3%B3gia_%20Banyai%20ferenc.pdf
 - <http://www.juris.u-szeged.hu/karunkrol/jogpszichologiai-forum/jogpszichologiai-forum>
-
-

Téves bírósági ítéletek hatása a személyiségre, különös tekintettel a Balla ügyre

Tóth Szimonetta*

A tanulmány célja a justizmordhoz vezető okok feltárása és ezek személyiségre gyakorolt hatásainak vizsgálata. A fő kutatási kérdés az, hogy hogyan fordulhatnak elő ilyen súlyos ítéletek és milyen pszichológiai következményekkel járnak, ha utóbb kiderül az elítélt ártatlansága. Az igazságszolgáltatás képes az önkorrakcióra, azonban a személyiségre gyakorolt negatív hatások elkerülése lehetetlen. A Balla ügy kapcsán a mélyinterjú igazolta, hogy a téves ítélethez a nagy médianyomás, közfelháborodás és nyomozati hibák vezettek. Fontos lenne, hogy a nyomozóhatóság és bíróság ezektől független tudjon maradni.

Kulcsszavak: büntetőeljárás hibák, személyiség, justizmord, személyiségváltozás

The effects of wrongful convictions on people's personalities, in particular in the Balla case

The purpose of the research is to find out the causes that led to the judicial murder and the study of the effects of these on the personality. The main question of the research is that how can such serious verdicts take place and what are their psychological consequences whether lately the innocence of the convicted turns out. The administration of justice has the ability to self-correction, although it is impossible to avoid the negative effects on the personality. In connection with the Balla case, the in-depth interview certified, that the enormous pressure of the media, the public outrage and the investigative mistakes led to the mistrial. It would be really important that the investigative authority and the court could stay independent of these.

Keywords: criminal procedural mistakes, personality, judicial murder, personality change

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.3.2099>

1. Bevezetés

A kutatásom fő kérdése a tévesen elítélt személyek, különösen a Balla perben érintett, édesanyja meggyilkolásával elítélt férfi személyiségére volt-e hatással az ítélet. Okoz-e komoly személyiségváltozást, ha valakit évekig ártatlanul tartanak fogva? Fel lehet-e dolgozni egy ilyen ítéletet, és ha igen, hogyan?

Téves ítéletek világszerte előfordulnak. Magyarországon a martfűi rém, a móri bankrablás, a Balla ügy a leghíresebbek. Hogyan fordulhatnak elő ilyen téves ítéletek, ennyire súlyos vádak esetén? Ezek a jogtalan vádak, ítéletek súlyos

* Okleveles jogász.

pszichológiai következményekkel járnak, még akkor is, ha utóbb kiderül ártatlanságuk. Megváltozik a hozzáállásuk az igazságszolgáltatáshoz, családi kapcsolataikra is rányomhatja bélyegét, befolyásolják pénzügyi és foglalkoztatási helyzetüket.

A Büntetőeljárás törvény szabályozza a büntetőeljárás menetét, rögzíti az eljárásjogi szabályokat. A tárgyalási sorozat vége az ítélet meghozatala. Azonban a nyomozástól az ítélethozatalig emberek végzik az egyes cselekményeket. Így természetesen, mint bárhol máshol a bűnösséget megállapító ítélet meghozatalakor is fordulhatnak elő hibák. Kutatásomban feltárom a kriminalisztika legsúlyosabb hibáját, a justizmordot és az ehhez vezető okokat.

William Blackstone brit jogász álláspontja „Jobb tíz bűnöst futni hagyni, mint hogy egy ember is ártatlanul szenvedjen.”

A kutatás hipotézise, hogy feltételezhetően a bizonyítékokat nem értékelik megfelelően, illetve tekintettel az ügy súlyosságára, nagy médianyilvánosságot kap, ezért a nyomozóhatóságoknak fontos, hogy legyen tettes, így a bűncselekmény objektív felderítése helyett, a látószögbe kerülő gyanúsított ellen igyekeznek minél több bizonyítékot feltárni, a bíróság az eléjük tárt bizonyítékok alapján hozza meg ítéletét mely a média fokozott jelenléte és a közfelháborodás miatt nem marad elfogulatlan.

A Balla ügy esetére levetítve hatással lehet-e az életére egy ilyen eljárás, ahol az érintettet édesanyja meggyilkolása miatt gyanúsították, majd el is ítélik?

Természetesen igen, egyrészt nem tudta meggyászolni az édesanyja halálát, hiszen szinte egyből gyanúsítottá vált. A gyanúsítás tényét is nehezebb feldolgozni, ha az a saját édesanyja megölésére irányul. A személyiségére gyakorolt negatív hatása nyilvánvaló, hiszen a szabadságelvonnás már önmagában is rengeteg negatív tényezőt hoz magával (társas kapcsolatok romlása, munkahely elvesztése, tanulmányok felfüggesztése).

Fel lehet-e egy ilyen eseményt dolgozni, és ha igen hogyan? Nyomtalanul nem múlik el. Idővel az érintett képes visszatérni a hétköznapi életbe, tanulmányokat befejezni, munkát vállalni, párkapcsolatot kialakítani. Terápia sokat segíthet ebben. Magyarország ilyen esetekben kártalanítást fizet azoknak a fogvatartottaknak, akik önhibájukon kívül kényszerültek a Bv Intézetek falai közé. Arányban van-e ez az összeg az őket ért sérelmekkel? Meg lehet-e fizetni az őket ért traumákat, sérelmeket, a szabadságelvonnással járó lelki sebeket, a társas kapcsolataik nyilvánvaló romlását, a munkahelyeik elvesztését?

Ezek a kérdések támasztják alá a mélyinterjú, mint kutatási módszer szükségességét. Az interjú alatt a téves bírósági ítélet személyiségre gyakorolt hatásának mélységi feltárására került sor. Az interjúalany személyes élményének, tapasztalatainak és véleményének részletes megismerésére került sor nyitott végű kérdésekkel, így lehetőség nyílt a szabadabb élménybeszámolójára, rendelkezésemre bocsátotta a több száz oldalas ítéleteit, így azok áttanulmányozása után világossá vált, mely bizonyítékokat értékelte tévesen az ügyben eljáró bíróság. Ugyanakkor sajnos e témakörben kevés publikáció született, így sok esetben az internetes cikkekre kell támaszkodni, illetve egyéb régi ügyekből meríteni, több szakirodalom is foglalkozik a bűnözőkre gyakorolt elítélést követő pszichológiai

hatásokkal, azonban sokkal kevesebb forrás található azokról a személyekről, akiket jogtalanul vádoltak meg, és később kiderült ártatlanságuk.

2. Hibák a büntetőeljárás rendszerben

Minden ember hibázik. Nincsen olyan tevékenység, ahol ne követnének el hibákat. A jogalkalmazás területe sem hibátlan. A mai modern büntetőeljárás rendszer sajátossága, hogy elkülönült szakaszai vannak előkészítő-tárgyalási, illetve előkészítő /nyomozási/- közbenső (cezurális-ügyészi/-tárgyalási /bíróági), így a hibák időben elháríthatók, felderíthetők lennének. Feltételezhetően, minél több ember, többféle módszerrel járja körbe ugyanazt a kérdést (kriminalisztikai fő kérdéseket) annál inkább valószínűsíthető, hogy azonos válaszok esetén helyes a feltevés. A büntetőeljárás lényege és célja az lenne, hogy a bűncselekmények elkövetőit felderítsék, és a bíróság megállapítsa büntetőjogi felelősségüket.¹

2.1. Kriminalisztikai hibák következményei. Fenn áll a lehetősége annak, hogy egy valódi elkövető megússza a felelőségre vonást. Illetve előfordul, hogy egy adott személlyel szemben tévesen indítanak büntetőeljárást, melyben akár személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedésre is sor kerül. Legsúlyosabb eset a justizmord, amelyben bizonyos államokban (Amerikai Egyesült Államok) halálbüntetés is társul.

2.2. Justizmord eredete és jelentése. A kifejezést már az 1700-as években is használták. 1777-ben Voltaire II. Frigyesnek írt levelében *assassins juridiques* kifejezéssel használta először.² Később német nyelven 1783-ban August Ludwig von Schlözer ezt a kifejezést használja Anna Göldi kivégzéséről, akit boszorkánysággért ítélték el. Azonban itt a tudatos visszaélések tekintetében volt használatos.³ „Súlyos bírói tévedés”, az „igazság megölése”, „jogi halál”, „bírói halál”, „bírói gyilkosság” szinonimájaként használjuk, lényegében egy ártatlan ember elítélése, legsúlyosabb esetben halálra ítélese.

2.3. Amerikai tanulmányok a justizmord kapcsán. Az Egyesült Államokban komoly tanulmányokat folytattak annak érdekében, hogy feltárják, mely okok vezetnek a justizmordhoz.

Innocence Project tanulmánya

1. beismerő vallomás:

Az Innocence Project egy amerikai jogi nonprofit szervezet, amely elkötelezett a jogtalanul elítélt egyének felmentése mellett, DNS-teszt segítségével, a büntető igazságszolgáltatás reformján dolgozik a jövőbeni igazságtalanságok megelőzése érdekében. Kutatásai szerint a tévesen elítélt személyek 27%-a beismerő vallomást tesz. Az ilyen beismerő vallomások egy része a hatalmas pszichés nyomásnak

¹ Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika veszélyei. MODERNKORI VESZÉLYEK RENDÉSZETI ASPEKTUSAI PÉCS 2015. 115.

² Tóth Béla Szájruj szájra a magyarság szállóigéi Atheneum Irodalmi és nyomdai Rt. 368. o

³ August Ludwig von S.: Reichspostreuter 1783/1 273. http://ds.ub.uni-bielefeld.de/viewer/image/1944381_002/276/LOG_0046 (2022.03.28.)

köszönhető, amelyet a kihallgatásokon alkalmaznak, vannak, akik hiszékenységből, míg másoknak a személyiségük fejlődött kórosan vagy hiányosan és ezért ismerik el a nyilvánvalóan nem általuk elkövetett bűncselekményeket.⁴

1.2. taktikai blöff: A nyomozóhatóság alkalmazhatja, hogy a gyanúsítottat rávezessék a bűnösségének bizonyítására alkalmas válaszokra.⁵

1.3. félelem, függés: A beismerő vallomás születhet azért is, mert tart a valódi elkövetőtől, vagy érzelmileg kötődik hozzá.

1.4. védői hiba: A szervezet a beismerő vallomásoknál a védőügyvédek felelősségét is megállapítja, hiszen jelen kellene lenniük a kihallgatásoknál, a terhelt érdekében azonnal fel kellene lépniük.

2. Szakértők felelőssége: A szakértői tévedések is alkalmasak arra, hogy justizmordhoz vezessenek, melyek az elkészítéséhez szükséges vizsgálatok hibáiból fakadnak. Felmerül, hogy a hatóság megfelelően értelmezi-e a szakértői véleményt, illetve a szakértő meghallgatásakor az esetleges hatóságok általi befolyásolásuk. Emlékezetes példa az egykori „Zsanett-ügy”. Itt két egymástól teljesen ellentétes tartalmú szakvélemény született. Az egyik megállapította, hogy megtörtént a nemi erőszak, a másik a fantázia szüleményének tulajdonította.

3. bírói hibalehetőségek

3.1 A bíróság a beérkező vádiratban találkozik először az üggyel. A vádlottat is megilleti az ártatlanság vélelme, azonban sok esetben nem sikerül a tárgyilagosság, hiszen a vádirat szerint ez az ember bűnös, mely alkalmas lehet arra, hogy eleve bűnösként kezeljék. Pl. K.E. bűnözői múltja miatt.

3.2 Lomniczi Zoltán véleménye alapján a „bíró hozott anyagból dolgozik” így a nyomozati szakban fellépő hibák sok esetben a bírói döntés részét képezhetik. A tévedések kizárásának a módja a tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárás, a jegyzőkönyvek összevetése és az ellentmondások felderítése.⁶

3.3 A bizonyítékok téves értékelése, helytelenül következtetés: Nem ritkán fajul odáig, hogy a bíróság a bizonyítékokat megfelelő indoklás nélkül figyelmen kívül hagy, vagy nem értékeli azokat a súlyuknak megfelelően.

3.4. Társadalmi nyomás: Ha nagyon súlyos, közfelháborodást keltő bűncselekményt követnek el, a társadalom elvárja, hogy legyen tettese a bűncselekménynek, és azt is, hogy megfelelő ítéletet kapjon. A közvélemény ezen nyomása alkalmas arra, hogy az eljárás résztvevői a megszokott alapos munkavégzés helyett gyorsan reagáljanak, így az első gyanúsítottként felmerülő személyt letartóztatják, vele szemben gyűjtenek bizonyítékokat és állítják bíróság elé. Az abolicionisták legfőbb érve a halálbüntetés ellen a justizmord, ugyanis a téves ítélet jöváthetetlen.⁷

⁴ Mid-Atlantic Innocence Project- Téves szemtanú azonosítások- <https://web.archive.org/web/20080822012129/http://www.exonerate.org/facts/causes-of-wrongful-convictions/mistaken-eyewitness-identifications/> (2022.03.30.)

⁵ Fenyves:i.m,116.o.

⁶ DR. KENDE PÉTER NESZE NEKED, IGAZSÁGI!- A Kulcsár-ügy HibiszkusZ könyvkiadó 2009.

⁷ Papp-Nagy Zsolt Justizmord avagy „az igazság megőlése a büntetőeljárásban”- Okok és következmények Jogifórum 2019.07.17 [https://www.jogiforum.hu/cikk/2019/07/17/justizmord-avagy-az-igazsag-megolese-a-modern-buntetoeljarasban-okok-es-kovetkezmenyek\(2022.04.02.\)](https://www.jogiforum.hu/cikk/2019/07/17/justizmord-avagy-az-igazsag-megolese-a-modern-buntetoeljarasban-okok-es-kovetkezmenyek(2022.04.02.))

2.4. Téves ítélethez vezető okok. Egy másik amerikai, nem nevesített tanulmány közvetett és közvetlen okokat különböztet meg.⁸ Közvetett okok közé tartozik a közvélemény nyomása. A média a rendőrségről nem túl pozitív képet fest, emiatt gyakran növekszik a teljesítménykényszer. Kiemelt bűncselekmények esetén ez még jobban terheli a rendőröket, a fokozott érdeklődés miatt hamarabb előfordulhat túl korai nyilatkozatoknak a megtétele (móri bankrablás). A közvetett okok közé tartozik az is, ha a vádlott népszerűtlen vagy kisebbségi csoport tagja. Ide tartozik az etnikai, faji hovatartozáshoz kapcsolódó előítéletek, vagy ha például az adott személy valamilyen szélsőséges csoport tagja. További okok a kontradiktórius per játszmvává válása, amikor az igazság kiderítése helyett a másik fél legyőzése lesz a cél, valamint a hatóságok jó szándékú korrumpálódása.

A közvetlen okok közé tartoznak a téves felismerésre bemutatás; nyomozási hibák; nyomozási jogszabálysértések; ügyészi hibák; szakértői vélemények hibái; téves tanúvallomások (bűnözők, besúgók); ügyvédi hibák; hamis beismerő vallomások; téves közvetett bizonyítékok. További tanulmányokban felmerülő lehetséges okok közt a hatóságok gondatlanságai, „koholás”, a rendőrség részéről történő téves vallomások, „tudományos teszt” hibák szerepeltek.

2.5. Magyarországon felmerülő kriminalisztikai hibák. A kriminalisztika belső tagozódása szerint megkülönböztetünk krimináltaktikai hibákat pl. forrányomos nyomozás, kihallgatás, felismerésre bemutatás. A felismerésre bemutatás egy kritikus pontja a nyomozásnak. Itt a tanú szerepe nagyon fontos. Az általa látott bűncselekmény elkövetőjét kell kiválasztania egy más, mesterséges környezetben. Ennek pontossága függ a tanú emlékezetétől, ismereteitől, mire figyelt, milyen gyorsan történtek az események.

Következő nagy egységet a krimináltechnikai hibák csoportja alkotják. Ide tartozik a bűnjelek elvesztése, a rossz nyom felkutatása. Harmadik csoport a metodikai hibák halmaza, itt kimeríthetetlen a hibalehetőségek száma, hiszen minden bűncselekmény egyedi, de például egy számítógép lefoglalás vagy banki igazolások be nem gyűjtése tartoznak ide.

A kriminalisztikai (elvi) piramis építőkövei szerinti hibacsoportok 7 változatát különböztetjük meg. Az általános jellegű hibák például az idővesztés, vagy egy nyilvántartás ellenőrzésének elmaradása. A nyomokkal kapcsolatos hibák például nyomfelkutatás során a nyom rögzítésének elmaradása, vagy eltűnése, esetleg megsemmisítése. Az anyagmaradványokkal kapcsolatos hibák például a téves azonosítás vagy egy mikro méretű nyom fel nem kutatása. A vallomásokkal kapcsolatos hibák is változatosak. Ide tartozik a befolyásolás, a téves tanúvallomás, a hamis beismerő vallomás, a téves felismerés stb. Végül az okiratok hibái melynek nagy egysége a szakvélemények hibái, az esetleges hamis iratok fel nem ismerése, vagy ha egy iratot tévesen értékelnek hamisnak.⁹

Az ún. veszélyskála foka szerinti csoportosítás 3 részre osztható. A hibaveszélyesség legveszélyesebb csoportja a justizmord veszélyűek. Ide tartozik egy felismerésre bemutatás elhibázása, a hamis beismerő vallomás, a tévedő tanúk

⁸ Hajdú E: A téves bírói ítélet – Jogi Tanulmányok 2018. 394.o

⁹ Fenyvesi: im. 120.o

vallomása. A veszélyességi skála következő foka a veszélyes kategória, itt általában elmarad a felelősségre vonás, ide tartozik a bizonyítási kísérlet hibái vagy a kutatási hiba, tehát nem találnak meg valamilyen nyomot vagy nem rögzítik azt pontosan, tipikus példája ha poligráfos vizsgálattal zárnak ki valakit tévesen vagy a kutyás szagazonosítással téves szagnyomot követ a kutya. A kisebb jelentőségű kevésbé veszélyes hibák csoportja. Itt a szembesítési hibák vagy az alaptalan poligráfos vizsgálat jellemző leginkább.

A tettesség szempontjából felmerülő hibák a poligráfos vizsgálat kedvező eredményének kizárása; nyomanyagmaradványos szakvélemény téves kizárása; tanú tévedése; a gyanúsított terhére szóló poligráf téves terhelése; nyomanyagmaradványos szakvélemény téves terhelése; hamis beismerő vallomás.

A hibázás láthatósága szerint nyílt és titkos hibákat különíthetünk el. Nyílt hibákhoz a fentebb taglalt hibák tartoznak. A titkos hibák azok, amelyeket titkos eszközök és módszerek útján követtek el akár a jogi keretek túllépésével, vagy taktikai, technikai körben fordul elő. Például egy folyamat engedélyeztetésének elmaradása, vagy akár a téves informátori jelentések.

A hibákat az elkövetés helye szerint is csoportosíthatjuk. Lényegében bármely szakban el lehet követni. Nyomozati szakban fordulnak elő leggyakrabban, de közbenső eljárásban és a bírósági szakban is találkozhatunk hibákkal.

3. Jogtalan váddal kapcsolatos hatások

Neil Greenberg klinikai pszichiáter és Samantha K. Brooks a Brit Pszichológiai Társaság okleveles tagja készítettek egy szisztematikus irodalmi áttekintést a jogtalanul vádolt személyeket ért pszichológiai hatásokról.¹⁰

1. A hírnevet érintő károk

A megkérdezettek túlnyomó része megbélyegzettnek érezte magát. Romlottak a korábbi kapcsolataik, többen elmondták, hogy a barátok, családtagok elfordultak tőlük, voltak, akiket idegenek inzultáltak.

2. Önmegbélyegzés

Akik nem tudták a nevüket tisztázni saját magukat hibáztatták, bűntudatot éreztek

3. Pszichológiai és testi tünetek

Azoknál is jelentkeztek pszichés tünetek, akiknek korábban nem volt pszichés problémájuk. Ebből következik, hogy az ilyen jellegű problémák valószínűsíthetően a jogellenes fogvatartás miatt következtek be. Leggyakrabban előforduló kórkép a depresszió, mely sokszor szuicid hajlammal társult, de előfordult még alvászavar, rémálom, paranoia, stressz, ingerlékenység. Többen számoltak be pánikbetegségről, szorongásról. Testi tünetek között megjelent a testsúlyváltozás.

4. Társas kapcsolatok

¹⁰ Brooks, SK és Greenberg, N. (2021). Bűncelekményekkel való jogtalan vádemelés pszichológiai hatása: szisztematikus irodalmi áttekintés. *Orvostudomány, tudomány és jog*, 61(1), 44–54. [https://doi.org/10.1177/0025802420949069\(2022.03.31.\)](https://doi.org/10.1177/0025802420949069(2022.03.31.))

Többen számoltak be társas kapcsolataik romlásáról. Párkapcsolatok bomlottak fel, barátságok romlottak meg, voltak ahol a családtagok sem hittek az adott személy ártatlanságában.

5. Igazságszolgáltatáshoz való viszonyulás

A jogtalan vádak áldozatai, és az áldozat szerettei elvesztették az igazságszolgáltatásba vetett hitüket. Úgy érezték a rendszer elárulta őket, igazságtalannak tartották, és nehezteltek amiért nem kértek tőlük bocsánatot.

6. Pénzügyekre és foglalkoztatásra gyakorolt hatás

Az eljárás jelentős anyagi terhet ró az érintettekre. Ide tartozik az ügyvéd költsége az esetleges óvadék. Az igazságtalannul vádolt személyek elvesztették állásukat, így még kilátástalanabbá vált a helyzetük. A későbbiekben is nehezebbé vált számukra az álláskeresés.

7. Traumás élmények az őrizetben

Sok vádlott beszámolt fenyegetésekről és támadásokról, többen féltek attól, hogy zaklatják, megtámadják vagy megölik őket. Önvédelem gyanánt ők maguk is felvettek egyfajta agresszív viselkedést és igyekeztek megfélemlítőnek hatni.

8. Alkalmazkodási nehézségek

Ha tisztázódik a helyzetük nem találják helyüket a világban, mivel sokszor évek telnek el a börtön falai mögött. Szabadulásuk után megalázottságról számolnak be, segítséget nem szívesen kérnek. A legnehezebb azoknak a helyzete, akiktől elfordult a családjuk.

4. Martfűi gyilkosság

A magyar kriminalisztika egyik legnagyobb sorozatgyilkossága, ahol nem a valódi elkövetőt ítélték halálra a martfűi eset. 1957.07.22-én Sz.M.-ot, az egykori martfűi cipőgyár dolgozóját, a késő esti órákban egy vasdarabbal fejbe vágta, a kukoricásba vonszolták, ahol megerőszakolták, majd a kukoricás mögött lévő vízzel telt árokba fektették, mely ellepte a testét, és az eszméletén kívül lévő lány megfulladt. Az áldozat holttestét másnap találták meg az ott dolgozó munkások.¹¹

4.1. Az ügy felderítése. A rendőrök felderítették a lány személyes kapcsolatait, és hamar látószögbe került K.J., aki egy műszakban dolgozott vele és vonzódott hozzá, azonban a lány elutasította. Így a gyárban mindenkinek K. jutott eszébe, mint lehetséges elkövető. A rendőrök kiérkezésekor J. tudatában volt, hogy őt gyanúsítják szerelme meggyilkolásával. Ez ijedséget váltott ki belőle, mely természetes emberi reakció. Nem merte elmondani, hogy az eset idején ő otthon volt egyedül, úgy gondolta, nem hinnének neki, ezért azt állította, hogy édesanyjánál tartózkodott, aki azonban nem erősítette ezt meg. K. J. a megdőlt alibije után még jobban összezavarodott, ellentmondásokba keveredett. Nagyon erős pszichológiai nyomás

¹¹ SZOLJON- Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Hírportál Tisztföldvár/Martfű [https://www.szoljon.hu/helyi-kozelet/2018/07/ha-rafuggott-volna-a-martfui-rem-sztorijara-ime-a-2-resz\(2022.04.03.\)](https://www.szoljon.hu/helyi-kozelet/2018/07/ha-rafuggott-volna-a-martfui-rem-sztorijara-ime-a-2-resz(2022.04.03.))

alatt állt. Feltehetően tettelesen is próbálták vallomásra bírni, így megtört és beismerő vallomást tett.

4.2. A téves ítélet okai

1. Médianyomás. Már abban az időben is média nyilvánosságot kapott az ügy. Megjelent a Tiszavidékben a K. J. gyilkosságáról szóló cikk, azonban bírósági ítélet még nem volt.¹²

2. *„Tettes mindig van.”* Az 1956-os események utáni politikai helyzet nem engedhette meg, hogy egy ilyen súlyú ügy tettes nélkül maradjon. Erről a szemléletről később kiderült, hogy alkalmas arra, hogy az egész eljárást tévútra vigye, ártatlanul ítéljenek el egy embert, míg a valódi bűnös szabadon élhetett és hajthatta végre további szörnyű tetteit.

3. A bizonyítékok között fellelni véltek egy baltát, és egy biciklit. Az áldozat vérének nem találták meg a baltán, és ugyan biciklivel járt, de a szomszédok azt állították, aznap éjjel égett K. ablakában a villany.

4. Az esemény időpontjában járt arra egy vonat, melynek vezetője látta a valódi elkövetőt. K. kopaszodott, míg az elkövető lobogó haja volt látható a vonatról. Szembesítéskor a mozdonyvezető K. J.-ban nem ismerte fel az elkövetőt, azonban ezt a bíróság nem vette figyelembe.

4.3. Az ítélet. Nagyon siettek azzal, hogy elítéljék, így 1957.10.26. napján rekord idő alatt a Szolnok Megyei Bíróság épületében el is ítélték. *„A Magyar Népköztársaság nevében hirdetem ki a bírósági tanács ítéletét. A gyilkossággal és erőszakos nemi közömbiséssel vádolt K. J.-t a bíróság bűnösnek mondja ki, és összbüntetesképpen halálra ítéli!”*¹³

4.4. Felmentési kérelmek. K. miután szembesült a beismerő vallomása következményeivel számos beadványban kérte a felmentését. A Legfelsőbb Bíróság visszautalta az ügyet a Szolnok Megyei Bíróságnak, új bizonyítási eljárás céljából. Dr. Lányi Ferenc ügyvéd képviselte a vádlottat. A vádlott ruházatán sem vér, sem onód nyom nem volt található, pedig nem mosták ki az öltözéket. A mozdonyvezető és a szomszédok tanúvallomása is a vádlottat igazolta. Az ügyvéd szakmailag alapos, körültekintő munkájának köszönhetően a Legfelsőbb Bíróság, kötélt általi halál helyett, életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélte K. J.-t. 11 évig volt fogvatartva a szegedi Csillagbörtönben. Ez idő alatt végig ártatlannak vallotta magát, több alkalommal adott be ő, az ügyvédje, a családjá perújítási kérelmet, azonban ezek mindig elutasításra kerültek.¹⁴

4.5. A martfűi ügy folytatása. Míg K. J. jogerős büntetését töltötte, addig a valódi elkövető sorozatgyilkosként további áldozatokat bántalmazott, ölt meg. A valódi tettes, K. P. első áldozata után sokáig nem követett el hasonló cselekményt,

¹² Kékvillogo [https://kekvillogo.hu/artatlanul-a-csillagban-hamis-alibivel-bukott-meg-ezert-gyorsan-ravertek-a-kegyilkossagot-pedig-a-marfui-rem-volt-a-tettes/\(2022.04.03.\)](https://kekvillogo.hu/artatlanul-a-csillagban-hamis-alibivel-bukott-meg-ezert-gyorsan-ravertek-a-kegyilkossagot-pedig-a-marfui-rem-volt-a-tettes/(2022.04.03.))

¹³ Bányi Zoltán Delmagyar Csongrád-Csanád Megyei Hírportál- Kék hírek <https://www.delmagyar.hu/kek-hirek/2008/06/11-evig-artatlanul-a-csillagban-egy-kegyilkos-helyett-ult> (2022.04.03.)

¹⁴ SZOLJON- Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Hírportál Tisztföldvár/Martfű <https://www.szoljon.hu/helyi-kozelet/2018/07/ketszer-is-halalra-itelek-az-artatlan-kirjakot-a-martfui-rem-3-resz> (2022.04.03.)

megnősült, házépítésbe kezdtek. Azonban 1963. november 13-án este rátámadt egy Homok község felé tartó munkásasszonyra, fejbe vágta egy fémtárggyal, melynek hatására védekezésre képtelenné vált, letépte ruháit, de a gyilkosságot nem tudta befejezni, a sértett életét tekintettel a gyors orvosi beavatkozásra sikerült megmenteni.¹⁵

1964. március 21-én újabb gyilkossági kísérletet követett el, szintén egy magányos asszony sérelmére, akit hátulról próbált leütni a kalapácsával, azonban a sértett elhajolt, így csak a nyakát érte az ütés, így el tudott menekülni.

1964. május 4-én Nagyrév közelében, a Tiszában egy fán fennakadva találtak egy bomlásnak indult női holttestet. A nő meztelen volt, nyakára volt kötve egy zsineg és melltartó volt dugva a szájába. A szakértői vizsgálat megállapította, hogy a nő halálát vízbe fulladás okozta, tekintettel arra, hogy a gyilkosságok áldozatai általában nem szoktak élve vízbe kerülni öngyilkosságként zárták le az ügyet, annak ellenére, hogy a martfői cipőgyárban dolgozó lány még március 5-én eltűnt, mely eltűnésről bejelentést tettek, azonban erről jegyzőkönyv nem készült, sőt a rendőrségi eseménynaplóba sem került bejegyzésre. A holttest feltalálásakor készült fotók negatívjait véletlenül megsemmisítették. A nyomozó hatóság figyelmen kívül hagyta a nyakra tekert zsineget és az áldozat szájában talált melltartót is.

1965. 04.22-én Tiszakécskénél szintén találtak a Tiszában egy meztelen bomlásnak indult női holttestet. Ő szintén a cipőgyárban dolgozott, a ruháját és biciklijét napokkal korábban már megtalálták Martfű közelében. A lány hozzátartozói március 20-án szintén jelezték a rendőrségnek az eltűnését, azonban érdemi intézkedés itt sem történt. Az orvosszakértői vélemények szintén vízbe fulladást állapítottak meg, és az öngyilkosságot nem zárták ki. A rendőrök nem kezelték bűncselekmény sorozatnak.

1976. június 20-án a Kőrös folyóban Öcsöd közelében találtak egy női holttestet. Ekkor már egyértelmű volt az idegenkezűség az elkövetési mód brutalitása miatt. A testét megcsonkították, koponyája berepedt, a közeli híd korlátján is vér és szövetdarabok voltak felfedezhetők. A testet innen dobták a folyóba.

4.6. Az ügyek összevonása. A fordulatot az hozta az ügyben, hogy a fővárosból Szolnokra helyezték dr. Szabó Zoltán nyomozóügyészt, aki szakmai elhivatottságból belemélyedt az ügybe. Mivel az öcsödi áldozat fején is koponyasérülés volt, meglátta és kidolgozta az esetek közti összefüggéseket. Felderítette, hogy minden esetben este nyolc és éjfél között a vasút közelében tartózkodó magányos nők ellen követték el a cselekményeket, valamint azt is, hogy a támadó valamilyen nehéz tárggyal erős ütéssel fejbe vágja áldozatait, majd levetkőzteti, aztán vízbe fojtja. Az öcsödi áldozat körme alatt apró üvegszilánkokat találtak.

4.7. A valódi elkövető. Korábban már látótérbe került K. P., ám akkor a rendezett családi életére és munkahelyi hátterére való tekintettel kizárták a lehetséges elkövetők közül, most újra felkerült az esetleges gyanúsítottak listájára, ugyanis

¹⁵ „Bíróság előtt a kéjgyilkos - Megkezdődött Kovács Péter ügyének tárgyalása”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1968. július 26., 6. (2022.04.04.)

megállapították, hogy egy nappal a holttest megtalálása előtt a munkahelyi teherautójával saját célú fuvart vállalt.

A gyilkosság időpontjára K. P. felesége igazolta az alibijét, azonban itt már nem hittek nekik, így folytatták a nyomozást.

A vállalati teherautó átvizsgálásakor a sofőrfülkében üvegszilánkokat találtak, mivel a teherautóval június 19-én nekihajtott a cipőgyár bejáratát elzáró láncnak, amely összetörte az autó szélvédőjét. K. ruházatán is fellelték a szilánkokat, találtak több szemtanút. A letartóztatásra K. P. sógorának vallomása után került sor, aki bevallotta, hogy együtt szórakoztak az áldozattal, majd ő úgy hagyta magukra őket, hogy K. haza fuvarozza a nőt. A letartóztatásra 1967. augusztus 11-én került sor. Ekkor azonban még tagadta a bűncselekmények elkövetését. 1968. februárjában az ügyészség már tudta, hogy a martfúji gyilkosságot sem K. J. követte el. K. P.-t a Szolnok megyei Bíróság halálra ítélte, a Legfelsőbb Bíróság jóváhagyta az ítéletet. A gyilkos kegyelmi kérvényét elutasította az Elnöki Tanács, 1968.12.01-én végezték ki.

K. J. -t 11 év fogvatartás után bocsátották szabadlábra, K. P. ítéletét megelőzően tekintettel arra, hogy vádat emelni a martfúji gyilkossággal kapcsolatban csak akkor lehet, ha előtte a Legfelsőbb Bíróság elrendeli a perújrafelvételt. Szabadulásakor ismét nagy médianyilvánosságot kapott.¹⁶

4.8. A téves ítélet hibái. A perújrafelvételnél megállapítást nyertek az alábbi hibák:

- A beismerő vallomást kényszerítésnek tulajdonította, mely már nem volt bizonyítható. A Fővárosi Bíróság a beismerő vallomást a megviselt idegállapotának tudta be.
- Megállapították a tanúvallomások tisztázatlan ellentmondásait.
- A szakértői vizsgálatok nem voltak megfelelően alátámasztottak.
- Tárgyi bizonyítékok elemzése és pontatlansága

4.9. K. J. személyiségére gyakorolt hatása. K. J. szabadulása után visszaköltözött Tiszaföldvárra és rokkantnyugdíjára a cipőgyárban dolgozott. Fia elmondta, hogy nem lett új családja és pénzbeli kárpótlást soha nem kapott, a nyolcvanas években hunyt el. Megállapítható, hogy K. J. semmiféle kárpótlásban nem részesült az őt ért sérelmek miatt. Szerelmét, aki ugyan nem viszonzta érzelmeit, meggyilkolták. Ennek ténye már önmagában hatalmas trauma, majd a gyanúsítás, mely feltételezhetően nem saját szándékából beismerő vallomással zárult, az ítélet, és a 11 börtönben töltött év óriási lelki sérülés. Szabadulása után az ártatlansága bizonyosságot nyert, a faluba vissza tudott illeszkedni, amit igazol, hogy az eredeti munkahelyén folytatta a munkaviszonyát. Azonban új párkapcsolatot nem tudott kialakítani. A társadalom felé történő tényleges integrációja, rehabilitációja soha nem történt meg. A neve egyé vált a martfúji rémmel.

¹⁶ Bányi Zoltán im. <https://www.delmagyar.hu/kek-hirek/2008/06/11-evig-artatlanul-a-csillagban-egy-kegyilkos-helyett-ult> (2022.04.22)

5. A móri bankrablás

A hazai kriminalisztika lekegyetlenebb rablógyilkossága, a 2002. május 9-ei móri Erste bank kirablásakor történt kivégzés sorozat, melynek következtében 8 ember meghalt. A brutalitása mellett a magyar jogtörténet leghíresebb justizmordja.¹⁷

Még aznap a rendőrség forró nyomon indult az elkövetők után. Pár órával az elkövetés után a rendőrség két, már korábban körözött bűnözőt gyanúsított meg. Mivel nem találtak ellenük bizonyítékot így velük szemben megszüntették a nyomozást.

2002. július 24-én tartóztatták le K. E.-t és H. L.-t, akik alaposan gyanúsíthatók voltak az ügyben. Sikeres vádemelés történt mindkettő gyanúsítottal szemben. H. L. tekintetében csak bűnsegédlet volt bizonyítható, K. E.-t társtettesként vádolták, azonban a társa személyazonosságára nem derült fény.

A Fővárosi Bíróság tárgyalta az ügyet. 2004. december 23-án K. E.-t tényleges életfogytig tartó fegyházbüntetésre, H. L.-t 15 év fegyházbüntetésre ítélte a bíróság. Másodfokon a Fővárosi Ítéltábla járt el. K. E. büntetését helybenhagyták, H. L. tekintetében új eljárást rendeltek el. A vádlottak végig tagadták a rablást és a gyilkosságokat, azonban, hogy ártatlanságukat bizonyítsák más bűncselekmények elkövetését beismerték. Szébenyi István amatőr hadszíntérkutató 2006 októberében háborús sírokat keresett, eközben fegyvereket, ruhát, lőszert talált Tarján határában egy erdős területén. 2007. február 17-én Tatabányán fogták el N. L.-t, akit a veszprémi postásgyilkossággal gyanúsítottak. Házkutatást tartottak, itt fellelték a móri gyilkosnánál használt Skorpió gépfegyvert. N. L. beismerő vallomást tett.

K. E.-t 2009 november 6-án a Fővárosi Bíróság felmentette a móri bankrablás vádja alól, azonban egyéb bűncselekmények miatt 18 év börtönbüntetésre ítélték.

E. bűnözői életmódot folytatott. A móri bankrablás miatti elfogásakor: *„Ingerülten kérdeztem, hogy mire fel ez az egész akció. A kurta válasz ennyi volt: Emberölés büntette Mór. A vád annyira abszurd volt, hogy még ebben a helyzetben is kiröhögtem őket. Egyúttal megkönnyebbültem, mert először azt hittem, hogy valamelyik balhém miatt jöttek értem.”*¹⁸

5.1. Dezső Antal védő véleménye. K.E.-vel már korábban ismerték egymást az ügyvédi irodából, ahová K. egy ismerősét kísérte. A gyanúsítás után a szülők jelezték, hogy K. ügyvédet szeretne váltani. Hosszasan gondolkozott, egy ilyen cselekményben védőként van-e helye, majd úgy döntött bemegy és beszél vele, hiszen a védelemnek van helye, ha ő a tényleges elkövető akkor is. Felméri, tudja-e képviselni, van-e összhang kettejük között. Az ügy lelegején körvonalazódott, hogy a védekezést korlátozzák, nagy nyomás nehezedik a vádlottakra. Azonban K. minden felmerülő kérdésre hihető és flott választ adott. Fenntartásokkal ugyan, de a nyomozás elejétől hihető volt, hogy ebben a bűncselekményben nem vett részt. *„Menjünk addig, amíg nem jön velünk szembe egy olyan bizonyíték amire nem tud*

¹⁷ Herke Cs.: Ártatlanul elítélve-a móri bankrablás tanulságai *Erdélyi Jogélet* 21/3 teljes szám 78.-84.o

¹⁸ Kaiser E.: A móri ártatlan 14.o.

mit majd mondani.... és fel tudom tenni kérdésként, hogy merre folytassuk, nem jött, sőt”

A bűncselekmény elkövetésekor használt fegyver előkerüléséről a sajtóból értesült, azonban akkor még mindig K.-rel összefüggésben. Egy hétvégén telefonon értesült róla, hogy megvannak az igazi tettesek, ekkor még a sajtóban nem jelent meg. K-t ekkor egy különösen védett objektumban elkülönítve tartották fogva, azonban engedélyezték, hogy értesítse.

A BV. Intézetben véleménye szerint K. megváltozott, reméli, hogy véglegesen ment ez a folyamat végbe. Tartják a kapcsolatot. K.E. a börtönévek alatt elsajátította a burkolói szakmát. Így most az építőiparban dolgozik, amely napjainkban nagyon jó lehetőség.¹⁹

5.2. Hibák az ügyben

- Hatalmas társadalmi nyomás: mindenki tettetést akart, egy ilyen bűncselekmény nem maradhat tettes nélkül.
- Ez az eljárás nem egy kezében futott, „soha nem egy ember döntött, a természetes szűrők hiányoztak minden jegyzőkönyvet mindenki megnézett.”
- Sajtóban megjelent hír, miszerint a helyszínelés el lett rontva téves felvetés, ugyanis K. ujjlenyomatával, talpnyomával DNS-ével valóban nem mutattak egyezést a helyszínen fellelt nyomok, azonban a valódi tettesekkel igen (ezek kétséget kizáróan bizonyítják a valódi elkövetők bűnösségét).

A bezárt bejárati ajtó kilincsén belüli ujjlenyomatok kétséget kizáróan a tettetéstől származtak. A helyi móri rendőr betörte az ablakot, ott mászott be, levonultak a helyszínre nagyobb nyomozó egységek és a mentősök. Ezek személye ismert volt, mindenkit lenyomoztak, ki járt bent a fiókban a bűncselekmény elkövetését követően, mindenkitől vettek ujjlenyomatot, mindenkit összehasonlítottak a belülről bezárt ajtón lévő ujjlenyomattal. A másodfok érvelése: Vannak olyan emberek, akiknek olyan száraz a bőrük, hogy nem is hagy ujjlenyomatot.

- K. H. páros elfogásával nem fordítottak arra gondot, hogy más irányba is folytassanak nyomozást, hatalmas apparátussal nyomoztak, de mind az ellenük irányuló bizonyítékok feltárására szolgált,
- szerencsétlen véletlenek egyezése,
- objektív tisztánlátás nem léte,
- alibi: a tényleges alibin kívül, egyéb bűncselekmények igazolták az ártatlanságot. Ausztriából egy betöréses lopással 20-30 millió forintot tulajdonítottak el 3 nappal korábban Mórhoz képest, akkoriban határellenőrzéssel nyomon követhető volt az útvonaluk. Iratismertetésnél látszódtott, hogy a hatóságnak is tudomása van róla. Az elkövetés idején még létezett az ügyészi kihallgatás intézménye. Előtte megbeszélték, hogy ezt a bűncselekményt beismerik. Így megdőlt az az átvitt bizonyíték, miszerint a korábban pénzszerűkében lévő K.-nek pénze, új órája, új kocsija lett. A vád a vádiratba ezt úgy építette be, hogy a „nagyobb pénz befektetést igénylő ausztriai bűncselekmény elkövetéséhez volt szükség a kisebb

¹⁹ Beck Nóra168' Jogában áll hallgatni: Brutális emberrablók, Kaiser E. a móri ártatlan [https://www.youtube.com/watch?v=fssQ8M4PzTA&t=1282s\(2022.04.06.\)](https://www.youtube.com/watch?v=fssQ8M4PzTA&t=1282s(2022.04.06.))

befektetést igénylő móri bűncselekmény elkövetésére. (csavarhúzóval törtek be Ausztriában),

- telefon cellainformációinak figyelmen kívül hagyása (mórnál nem vitték magukkal a telefont, hogy eltereljék a gyanút magukról, de májusban 6 alkalommal járt az ausztriai bűncselekmény helyszínén.
- Sokféle tanúvallomás: a vádhatóság azzal indokolta az elkövető más-más módon történő leírását, hogy K. álbajuszt, parókát viselt.
- Informátor: miután a forró nyomos nyomozás nem vezetett el az elkövetőkhöz a rendőrség 25 millió forintos nyomravezetői díjat ajánlott fel annak, aki segítségével sikerül az elkövetőket felderíteni. K. A. nyomravezetői díjért cserébe információkat adott át a nyomozó hatóságoknak K. E.-ről és H. L.-ről, ami alapján összefüggésbe hozták őket mórral. Az általa elmondott információk: régi tettestársak voltak, és már évekkel korábban tervezgették a móri rablást, E. akkori barátnője móri volt, a móri ügy után K. E.-nek hirtelen lett sok pénze (valóban rablásból, csak egy eisenstadti pénzváltóból)
- A felismerésre bemutatáson négyen felismerték.

Az itt felsoroltakon kívül más nem támasztotta alá a bűnösségüket. A helyszínen hagyott DNS, ujjlenyomatok, lábnyom egyikükével sem egyezett. Fegyverszakértői vélemény alapján ugyan H. L. rendelkezett Skorpió gépfegyverrel, de a lövedékeket, nem ebből a fegyverből lőtték ki. Alibivel is rendelkeztek mindketten, azonban ezt nem vették figyelembe. K. E. akkori barátnőjét és szüleit hamis tanúzásért el is ítélték, felmentésükre csak a valódi tettesek azonosítása után került sor.

K. Attila tanú, szintén bűnözői életmódot folytatott. A börtönbüntetését házi őrizetre változtatták. Felvette 25 milliós nyomravezetői díjat, ami nyilvánvalóan téves volt, az igazi elkövetők elfogásával ő eltűnt. A rendőrség álláspontja szerint nincs rá törvény adta lehetőség, hogy tőle ezt az összeget visszaköveteljék.²⁰

5.3. K.E. ítéletének hatása a személyiségére. Az általa írt könyvből kiderül, hogy hálás az akkori barátnőjének és annak családjának, hogy hiába hurcolták meg őket, végig kitartottak amellett, hogy igazolják az alibijét. Hálás az ügyvédjének, aki végig harcolt az ártatlanságának bizonyításáért. Megnevez továbbá 2 jogász nőt, akik segítettek lelkileg feldolgozni, hogy tulajdonképpen élete végéig börtönbe zárták egy olyan cselekmény miatt, amit nem követett el. Néhány barátja, és a családtagjai végig hittek ártatlanságában.²¹

Szabadulása után nyilatkozott, hogyan élte meg a történeteket, és mik a tervei. Amikor életfogytig tartó ítéletét kimondták, „olyan érzés volt, mintha egy kősziklát vágtak volna hozzám, teljes filmszakadás” Két éven keresztül élt abban a hitben, hogy élete végéig rácsok mögött kell maradnia, mindezt magánzárkában. Végig reménykedett benne, hogy előkerülnek az igazi tettesek. Már nem haragszik senkire sem, még az egykori barátjára sem, aki miatt elítélték. A feldolgozásban egy

²⁰ Kaiser E: i.m. 339.o.

²¹ Kaiser E.i.m.:341.

börtönőr és egy lelkész segítette. Akkor úgy nyilatkozott szeretne dolgozni és családot alapítani.²²

K.E. személyiségére gyakorolt az ügyben tévesen hozott ítélet hatása objektíven nem vizsgálható. A vizsgált személy egyéb bűncselekmények miatt jogszerűen 18 évet töltött fegyházbüntetésben. Így. K. E. személyiségére a téves ítélet hatása nem megállapítható.

6. A Balla-ügy

B.I.-t egykori pedagógust, önkormányzati képviselőt 2007. április 7-én debreceni otthonában. brutálisan meggyilkolták. Tekintettel az áldozat foglalkozására hatalmas média nyilvánosságot kapott. *„Fel voltam rá készülve, hogy gyanúsított leszek, hiszen amikor az első vallomást tettem, mondta a nyomozó, hogy ilyen esetekben a megtaláló gyanúsítottá válik.”* Mondta az áldozat fia, amikor az interjút készítettem vele. Ő találta meg édesanyját az otthonukban.

4.B.556/2008/175 számú elsőfokú ítélet részletesen beszámol az áldozatot ért sérülésekről, melyek *„legkevesebb 21 rendbeli erőbehatás következtében jöttek létre.”* Ezek az ütések a fejet, nyakat, vállakat, alkart, kezet, térdet, lapockát és a hátat érték. A gége többszörösen, darabosan tört, a légcső és nyelőcső harántszakadt, széttört az állkapocs. A szakértők megállapították, hogy egy hengerpalást felületet formázó tompa kemény tárgy okozta a sérüléseket. A kar sérülései valószínűsíthetően a védekezés következtében keletkeztek. A nyakát ért ütések miatt szinte azonnal bekövetkezett a halála, életének megmentésére semmiféle reális esély nem volt.

Az áldozat fiát a Hajdú Bihar Megyei Bíróság 12 év fegyházbüntetésre ítélte, majd új eljárás lefolytatása után bizonyítékok hiányában felmentették. Később a gyilkosságot megelőzően az áldozat otthona szomszédságában dolgozó gyilkost vonták felelősségre.

6.1. Az áldozat személyisége. A per tárgyát képező 6.B.380/2011/125. számú ítéletben megállapították, hogy az áldozat segítőkész, közvetlen személyiség, ám emellett kemény és határozott asszony volt. Céltudatos volt, így céljai elérése érdekében mindent megtett, és nem esett neheze a vele ellentétes nézeteket valló személyekkel való konfrontáció.

*„B.I. ha egy ügyet felvállalt... nyomult benne. Bocsnatot kérek, de mint egy bulldog olyan volt, tehát kemény, kitartó, makacs.”*²³ jellemezte egy tanú. Ez a fajta személyiség feltételezi, hogy szerezhetett haragosokat. A bűncselekmény brutalitása miatt vizsgálták az esetleges haragosokat, akiket sorra kizártak. A fia *„maradt fent a rostán”*, mivel más nem lehetett.-szólt a tényállás.

Pedagógusként dolgozott Debrecenben, majd a 2006-os önkormányzati választások után lett Debrecen 4-es számú egyéni választókerületének képviselője. Két gyermeke született, elvált. Az interjúalany elmondása alapján habár házasságuk nem működött a férjével, a válás után a gyerekeket külön háztartásban, de nagy

²² Kaiser E. mintha egy kősziklát vágta volna hozzám <https://www.origo.hu/itthon/20200604-kaiser-ede-tisztesseges-eletet-akar-elni-a-szabadulasa-utan.html>(2022.04.07.)

egyetértésben nevelték. A gyerekek akkor mehettek az édesapjukhoz amikor akartak, szoros kapcsolatuk alakult ki mindkét szülővel. A pedagógusi pálya rányomta bélyegét a gyermeknevelésre. Maximalista, a gyermekekből a maximális tudást előhozó és elváró anyuka volt. Lánya építész mérnök, fia a sok nehézség ellenére informatikus lett.

6.2. Az áldozat fiának személyisége. A másodfokú ítéletből kitűnik, hogy 7 szakértő vizsgálta a személyiségét. Megállapították az édesanyjával való anyagi és érzelmi függőségét. Teszteredmények megállapították az acting outra való hajlamot, mely váratlan robbanásszerű kitörés, melyet agresszív indulatkezelés is jellemezhet. (feltételes módon). A szakértők közül akadtak olyanok, akik a fogvatartás során felgyülemlett feszültségnek tulajdonították. Későbbi szakvélemény is megállapította ezt a hajlamot, azonban kifejtette, hogy az alapszemélyiségére nem jellemző, valamennyi szakértő osztotta azt a nézetet, miszerint nem domináns jellemvonása a vádlottnak. Kevert személyiségzavart állapítottak meg, azonban ez nem volt egységes a szakértők között. Abban egyetértettek, hogy a rövidzárlati cselekmény kizárt, a jellegzetes tünetek hiánya miatt.

Vizsgálták a hobbját, a szerepjátékot, melyet mind élőben, mind online szeretett játszani. Egyöntetűen megállapították, hogy ennek személyiség romboló hatása nem áll fent, tehát különbséget tud tenni a valóság és a játék között.

A terhelt barátai egybehangzóan az vallották, hogy a terhelt tisztelte, szerette édesanyját és többségében a kívánalmainak megfelelően cselekedett. Visszafogott, nyugodt, higgadt fiúként írták le barátjukat.

Két ponton állapítottak meg a sértett és terhelt között feszültséget, a tanulás és a takarítás tekintetében. Azonban ezek egyike sem alkalmas arra, hogy a terheltből ilyen erős indulati reakciót váltson ki, így ezen a ponton a kétséget kizárólagos bizonyítási elv megoldt.

6.3. S. letartóztatása. Az elkövetés időpontjában még az 1998. évi XIX. törvény volt hatályban. Azóta megszületett az új 2017. évi XC törvény, amely az előzetes letartóztatásra vonatkozóan kisebb módosításokat vezetett be a régi törvényhez képest és egyszerűsítette azt.

2008. április 22 napján budapesti lakóhelyéről szállították a Debreceni Rendőrkapitányságra, ahol 2 napig őrizetben volt, majd a Debreceni BV Intézetben kezdte meg előzetes letartóztatását, majd decembertől Állampusztára szállították. S. és ügyvédje folyamatosan szabadlábba helyezési indítványokat terjesztettek elő, amelynek az Ítéltábla adott helyt 2009. május 7 napján, tekintettel arra, hogy az előzetes letartóztatás a továbbiakban már nem volt indokolt.

„Teljesen meglepett, hogy az otthonomban felkerestek, és onnan vittek el a rendőrök, mivel a gyilkosság 2007. április 7-én történt és végig közreműködő voltam. Mindig bementem, amikor hívtak és vallomásaimmal segítettem a munkájukat. Érthetetlen volt számomra ez a fordulat”

Itt megjelent az előzetes letartóztatások idején tipikus elem, a bizonytalansági tényező, és a remény, az igazságszolgáltatásban vetett hit. Az ártatlanul letartóztatott férfi végig hitt benne, hogy bebizonyosodik, nem ő az elkövető, és kiengedik, tisztázzák a nevét.

Helyzetét nehezítette, hogy az ügyész korlátozta a kapcsolattartást. Csak csomagot fogadhatott, illetve az ügyészen keresztül volt lehetősége levelezni. Az akkori párja napi rendszerességgel írt neki, de csak kb. két hét késleltetéssel kapta meg őket. Ez a korlátozott időtartam hozzávetőlegesen fél év volt. Aztán következett egy időszak, amikor tanú befolyásolásra hivatkozva, a barátnőjével, édesapjával és húgával teljesen megszüntették a kapcsolattartást. Szerencsére a keresztanyjától tudott csomagot fogadni.

„Ezt egyébként teljesen indokolatlannak éreztem, hisz előtte éveken át beszéltem velük.”

Ugyanezen időszakban volt, amikor teljesen egyedül volt a zárkában, nem voltak mellette fogvatartottak. A személyiségéből adódóan ezt nem tekintette nehézségnek, sokkal kellemetlenebb volt számára: *„olyan emberekkel kellett egy zárkában lenni, akikkel a magánéletben valószínűleg sosem beszélgetnék.”* Olvasással, illetve sakkal le tudta foglalni magát. A fogvatartottak változatosságától függetlenül mindig akadt olyan, aki a sakkban megfelelő szintű ellenfele tudott lenni.

2010. május 10 napján az elsőfokú ítélet kihirdetésével ismételten előzetes letartóztatásba került. Teljességgel sokkolta az ítélet őt és a családját. Az ítélet régi Btk. 166§ (1) bekezdés és (2) bekezdés d pontja szerint minősülő különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés bűntettében találta bűnösnek, melyet 12 év fegyházban történő szabadságvesztéssel és 10 év közügyektől eltiltással szankcionálta. Az ügyészség súlyosbításért, S. enyhítésért, felmentésért és szabadlábon védekezésért, a védő pedig enyhítésért, felmentésért illetve téves tényállás, téves minősítés okán fellebbezett. Balassagyarmatra szállították, az ottani BV Intézetbe.²³

A két előzetes letartóztatás közötti különbségnél az interjúalany kiemelte, hogy *„Az anyagiilkosokat bent sem tolerálják. Mikor először kerültem be, még nem ismertek, és bent egyébként is mindenki ártatlan, konkrét fizikai atrocitások nem értek, de azért megjegyzések azok voltak, másodjára már a média alapján jobban megismerték az ügyet és hittek az ártatlanságomban”.*

6.4. Hibák amik a téves ítélethez vezettek. *„A bíró hozott anyagból dolgozik, nem lehet a bírói szakban korrigálni a forrányomos hiányosságokat.”* – nyilatkozta Dr. Magyar György védőügyvéd, aki a felmentő ítéletet nem ügyvédi bravúrnak, hanem az igazságszolgáltatás önkorrekciójának tulajdonította. *„Az ügyészség felügyeli a nyomozást, amelyet a rendőrség végez”* – válaszolta arra a kérdésre, kit tart felelősnek. Álláspontja szerint *„Az ügyészség beleszeretett a saját verziójába”.*

Az ügyben 43 tárgyalás volt. 16 az elsőfokú alapeljárásban, 21 a második alapeljárásban. A kettő között került sor az Ítéletábró fellebbeviteli tevékenységére. A bírói szakban kellett a nyomozati munkát elvégezni.

A védő szerint a hanyag nyomozati munkára azért került sor, mert *„Nem lehet gyilkosság gyilkos nélkül, Debrecen sem túri el, hogy egy fontos ember meghaljon*

²³ Bf.III.428/2010/44. sz. ítélet 2. o

és ne legyen elkövető”. Ezen kijelentése igazolja a tipikus justizmordhoz vezető okot, mely a közvélemény nyomása.²⁴

- S. terhére értékelték, az anyjával való feszült kapcsolatát, egy korábban elcsattant pofont. A takarítást emelték ki, mint vita alap, illetve korábbi vitákat a tanulmányokkal kapcsolatban. Nyilvánvalóan egy takarításra felkérés, vagy a tanulás miatti noszogatás nem alkalmas arra, hogy olyan brutális indulatokat váltson ki valakiből, hogy 21 ütéssel kivégezze a saját édesanyját.
- Szakértői vélemények a terhelt személyiségéről
- A szakértők a halál beálltának nagyon tág időintervallumot adtak meg, így nem fogadta el a bíróság a terhelt alibijét, miszerint Bagamérban süttött szalonnát a barátaival. A barátai vallomásai, és fényképek mind tanúsították, hogy végig velük volt. A számítógép előzményei igazolták, hogy S. távozása után édesanyja még játszott, és az IWIW közösségi portálon nézelődött.
- Terhére értékelték a telefonhívást, amelyben a rendőrséget értesítette. Túlságosan nyugodt volt. Ezt követően hívta, hűgát, akinek kérésére kiértesítette az Országos Mentőszolgálatot is. A mentősök már csak a halál tényét tudták megállapítani.
- Figyelmén kívül hagyta a bíróság a sértett mobiltelefonjának eltűnését, amely 22.53-kor hívást kezdeményezett. Amikor a hívott fél felvette a telefont, azt kérdezték „Te vagy?” A hívást a sértett lakásától 1 km² távolságból kezdeményezték, a cellainformációk alapján. A telefont 2007. április 7-én találták meg egy sövény mellett földdel letakarva. A terhelt a telefonhívás idejében bizonyítottan Bagamérban volt baráti társaságával.
- Figyelmén kívül hagyta a bíróság D. L. büntetett előéletű, az elkövetés időpontjában feltételesen szabadlábon lévő, a sértett szomszédságában segédmunkásként dolgozó személy többszöri beismerő vallomását. D. L. pártfogója a nyomozás elején is őt jelölte meg, mint lehetséges elkövetőt. D. L. ártatlanságát arra alapozták, hogy ő vagyon elleni bűncselekményekre van szakosodva, nem „*ölőtípus*”, azonban a helyszíni szemle során előkerültek a sértett ékszerei, bankkártyája a hozzá tartozó pin kóddal, melyen milliós összeg állt rendelkezésre és a laptop, így a nyereségvágy mint indíték hiányzik az elkövetői magatartásból. D. L. a vallomásait később visszavonta, a bíróságot egyrészt köti a vádhoz kötöttség, másrészt a vele készült kihallgatási jegyzőkönyveket nem tehetta a tárgyalás anyagává, tekintettel Be. 297§ (1) bekezdése alapján alkalmazandó Be 297 § (3) bekezdésében szabályozott tilalomra, D. L. megtagadta mind az alap mind a megismételt eljárás alatt ezen anyagok ismertetését.
- A takarót mellyel a sértettet letakarták nem megfelelően vizsgálták és kezelték, melyre a valódi tettes felderítése során derült fény, ugyanis a sértett alsó ruházatán később fellelték D.L. DNS mintáját.
- Az elkövetési eszköz nem megfelelő felderítése (az eljárás alatt a védő bocsátotta azt a bíróság rendelkezésére, a szomszédos építkezésen fellelték,

²⁴ Schwajda Gergő, ATV Magyarország: B.I. ügy: súlyos ügyészségi hiba
<https://www.youtube.com/watch?v=0jrXSUVBJPs&t=550s> (2022.04.02.)

de ezt az időmúlás és a nem azonosítható nyomok miatt kizárták a bizonyítékok listájáról).²⁵

Bf.III.428/2010/44 számú végzésben a másodfokon eljáró tanács kifejtette, hogy az elsőfokon eljáró bíróság széleskörű bizonyítási eljárást folytatott le, számos tanút meghallgatott, széles körben vont be szakértőket, azonban az elsőfokon eljáró bíróság nem tudta a tényállást teljes egészében felderíteni. A másodfokú bíróság 7 tanút és 8 szakértőt hallgatott meg, ennek eredményeképpen további kétségek is feltárára kerültek, így a másodfokú bíróság kénytelen volt az elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyezni és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítani.

Az elsőfokú eljárás azt a logikát követte, hogy először minden egyéb lehetséges elkövetőt kizár, ezt követően a „megmaradt személy” bűnösségét bizonyítja kétséget kizáróan.

A lehetséges elkövetők kizárása sem történt meg kétséget kizáróan. Az áldozat lehetséges férfikapcsolata és a Csillag utca felőli esetleges behatolás terén akadtak hiányosságok. A tényállás rögzítette, hogy a sértett és fia az utolsó együtt töltött napon a kerítésként funkcionáló téglafal ledőlése miatt téglákat pakoltak a szemetesbe.²⁶

S. S-t a másodfokon eljáró bíróság bizonyítékok hiányában felmentette. Fellebbezést adott be, mely arra irányult, hogy bizonyítékok hiánya helyett bűncselekmény hiányában történjék a felmentése. Ezen fellebbezését elutasították, hivatkozva arra, hogy nincs más elkövetője a bűncselekménynek. A felmentő ítélet után kártalanítási eljárást indított.

6.5. D. L. bűnössége. 2013 szeptember 12 napján a Debreceni Ítéltábla helyben hagyta S. S. felmentéséről szóló ítéletet. Ezt követően a Kiemelt ügyek osztálya, ORFK- Bűnügyi Főigazgatóság Kiemelt életellenes ügyeket felderítő főosztály, emberölés büntettének gyanúja miatt ismeretlen tettes ellen rendelt el nyomozást. 2015 február 10-én nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntettének megalapozott gyanúja miatt hallgatták ki a nyomozók. Ebben az időpontban a váci BV Intézetben töltötte nyolc éves börtönbüntetését egy másik bűncselekménye kapcsán. D.L. terhére szóló bizonyítékok

- büntetett előélet
- a sértett szomszédságában dolgozott, anyagi gondokkal küzdött
- olyan információk a lakásról, amelyet a sajtóból nem ismerhetett
- az alapügyben tett kétszeres beismerő vallomás, ekkor az áldozat fia ügye bírói szakban volt, D. L. vérében pedig anfetamin volt kimutatható, *„Ügyészi kérdésre, hogy tisztában van-e a vallomásának következményeivel, azt mondta, igen, de jobb, mint bűnősként égni, és ez amúgy is egyszer kijött volna belőlem, nem bírtam volna magammal, nem bírtam volna magamban tartani”*²⁷

²⁵ Kálmán Olga: ATV Magyarország, Egyenes beszéd: Magyar: Ez az igazságszolgáltatás diadala: <https://www.youtube.com/watch?v=vRyEQ0yfQjM> (2022.04.01.)

²⁶ Bf.III.428/2010/44 sz. ítélet 2.o

²⁷ Hvg.hu 15 évet kapott a fideszes B. I. megölésével vádolt férfi https://hvg.hu/itthon/20190131_15_evet_kapott_a_fideszes_Balla_Irma_megolesevel_vadolt_ferfi(2020.04.07)

- DNS-ének kimutatása az áldozat alsó ruházatából (A DNS-vizsgáló labor és annak műszerezettségének fejlődése miatt vált kimutathatóvá)
- áldozat mobiltelefonja, mp3 lejátszója és készpénze tűnt el

6.6. D.L. büntetése. 2019. január 31-én a Nyíregyházi Törvényszék nyereségvagyból, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetében ítélte el 15 év fegyházra azzal, hogy feltételesen sem bocsátható szabadlábra.²⁸

Súlyosító körülmények: - a vádlott visszaeső elkövető; - az elkövetés időpontjában feltételes szabadságát töltötte. Enyhítő körülmények: - időmúlás; - a beismerő vallomások.

A vádlott és védője enyhítésért és felmentésért, az ügyész tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása végett nyújtott be fellebbezést.

2020 február 3-án a Debreceni Ítéltábla nyereségvagyból elkövetett emberölés kísérletének büntette miatt állapította meg a vádlott bűnösségét. A vallomásaiból kitűnik, hogy bántalmazta, azonban a nyakára mért halálos ütés nem volt kétséget kizáróan bizonyítható, ezzel a különös kegyetlenség nem megalapozott. A korábban kiszabott büntetési tételt jóváhagyta.

„Nagyon bosszantó volt a számomra ez az ítélet. Édesanyám gyilkosát gyilkossági kísérletért ítélték el, holott nyilvánvalóan meghalt.”

Az ítélethirdetés után D. L. perújítási kérelmet adott be, miszerint ő látta, hogy a sértettet a fia bántalmazza. A Debreceni Ítéltábla perújítási nyomozást rendelt el. A nyomozás a két hónapos határidőn túl húzódott. A nyomozásban részt vett a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda Életvédelmi és Körözési Főosztályának Életvédelmi Osztálya, a Szegedi Fellebbviteli Főügyészség is, aki a perújítás elutasítására tett indítványt a Debreceni Ítéltáblának. Az Ítéltábla megalapozottság hiányában utasította el a vádlott indítványát.²⁹

6.7. S. S. kártalanítása. A kártérítés lényege, hogy a károsult olyan helyzetbe kerüljön, mintha a kár soha nem következett volna be. Egy téves letartóztatás vagy ítélet miatt ártatlanul őrizetben töltött időt, nem lehet visszafordítani, és a visszahozni a korábbi állapotot. Ilyen esetben mindenkinek jár a sérelem súlyával arányos, pénzbeni megtérítés, amelynek célja, hogy nagyjából ellensúlyozza az elszenvedett hátrányt. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya előírja hogy *„Annak a személynek, aki törvénytelen letartóztatás vagy fogvatartás áldozata volt, kikényszeríthető joga van kártalanításra”*. Alaptörvény IV. cikk (4) bekezdése kimondja, hogy *„Akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytelenül korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.”* A 2017. évi XC tv. 844-855§ rendelkezései az irányadók.

S. kártalanítási eljárása a jogtalanul fogvatartotti időszakra szól, arra a majd 2 évre, amíg előzetes letartóztatását töltötte, az itt keletkező vagyoni és nem vagyoni

²⁸ Debreceni ítéltábla: Jogerős ítélet a B. I. gyilkosság ügyében
[https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sajtokozlemeny/20200203/jogeros-itelet-balla-irma-gyilkosság-ugyeben\(2020.04.06\)](https://debreceniitlotabla.birosag.hu/sajtokozlemeny/20200203/jogeros-itelet-balla-irma-gyilkosság-ugyeben(2020.04.06))

²⁹ Telex.hu Janecska Kata: Elbukott a perújítási próbálkozás a B. I. ügyben
[https://telex.hu/belfold/2021/09/22/elbukott-a-perujitasi-probalkozas-a-balla-irma-ugyben\(2022.04.08\)](https://telex.hu/belfold/2021/09/22/elbukott-a-perujitasi-probalkozas-a-balla-irma-ugyben(2022.04.08))

károk megtérítésére irányult. Az ebben az időszakban bekövetkező egészségromlás, pszichés traumák megtérítésére. Az Ügyészség a kártalanítási igényre elutasító indítványt tett. Később a fiú első fokon kártalanítási pert nyert a magyar állam ellen a Debreceni Törvényszéken, ahol részére 10 millió 367 ezer ft kártalanítási összeget ítélték meg a 27 millió forintos követelésével szemben.

A 6 millió forintos nem vagyoni kárt elfogadta a bíróság, azonban a 21 milliós vagyoni kártalanítási igényt eltúlzottnak ítélték. 4,3 millió forintig tartották bizonyítottnak, mert a megjelölt károk nem minden kétséget kizáróan bizonyíthatóan az előzetes letartóztatás következményei.

Részletesen: 3,6 millió forint elmaradt jövedelmet, a diákhitelhez kapcsolódóan 328 ezer forint, a tandíjat érintően 402 ezer forint kárigényt fogadtak el.

A megbélyegzéséhez fűződő és egyéb hátrányai miatti kártérítésre csak a valódi elkövető jogerős ítélete után kerülhet sor. Azonban a Debreceni Ítéltábla a valódi elkövető nyereségvágyból elkövetett emberölés kísérletének büntette minősítésével ebből kizárta. Ugyanis nem zárta le annak lehetőségét, hogy valaki más okozhatta B.I. halálát, így az áldozat fiának bűncselekmény hiánya alóli felmentésére nincs lehetőség.

„A kártalanítás... igen... nekem az eljárás alatt rengeteg költségem volt. Az ügyvédi díjak, diákhitel, mely az évek alatt szépen felkamatozott, holott önhibámon kívül nem tudtam időben befejezni az egyetemet, a megélhetésem is nyilvánvalóan pénzbe került. Szóval a részemre megítélt 10 millió forint még ezeket sem fedezte.”

Az interjúalany elmondta, hogy személyiségének romboló hatása látható volt. Korábban közösségi életet élt, bekapcsolódott politikai tevékenységbe, pl. aláírásgyűjtés, barátai voltak, komoly kapcsolatban élt, besegített az egyetemi diákélet szervezésébe, pl. gólyatábor szervezése, társaságkedvelő életmódot folytatott. A szabadulása után zárkózottá, depresszióssá vált. A barátnője a fogvatartása alatt kitartott mellette, azonban ezt a depresszív időszakot nem tudta kezelni, így kapcsolatuk megromlott és szakítottak.

A családnak kiemelkedő szerepe volt az eljárás alatt és után is. Letartóztatása alatt, törvényes keretek között tartották vele a kapcsolatot, támogatták mind pszichésen mind anyagilag. Szabadulása után továbbra is támogató közeget biztosítottak számára.

A rengeteg kiadás és tartozás miatt szükségszerű volt a mielőbbi munkába állása, mely eleinte segédmunkásként történt. Lelkileg ez is megterhelő, hogy önhibáján kívül késik a diplomaszerezés, mert a fogvatartása miatt a 3.5 éves képzést 7.5 év alatt tudta teljesíteni, majd gyakorlat hiányában kénytelen elvállalni bármilyen állást.

Ezen negatív hatásokra kialakult depressziójában segítséget kért. Pszichoterápia formájában kapott segítséget, azonban racionális gondolkodásával ellentétes a gyógyszeres kezelés. Nem akarta gyógyszerek hatásával javítani a közérzetét, hiszen tényleges nagyon alapos „önmunka” vált szükségessé ahhoz, hogy az életét újjá építse. A gyógyszerek véleménye szerint csak tompították volna őt. A javulást az önmunkán kívül, a szeretteinek, a végzettségének megfelelő munka, a kilátástalanság megszűnése, és a valódi elkövető felelősségre vonásának tulajdonítja.

Kérdésekre, hogyan élte meg édesanyja halálát, elmondta, nem hétköznapi, hogy az ember a hozzá legközelebb álló személyt ilyen állapotban találja. Ezt feldolgozni eleve nagyon nehéz, de nem volt hosszú ideje rá, hogy elmélyüljön a gyászban, mert a védekezésére kellett fordítani energiáit. A gyász megélésétől megfosztották. Kérdésekre, hogy most ennyi idő távlatából, hogyan érez az üggyel kapcsolatban, elmondta. *„Most tartok ott, ahol 10 éve kellett volna. Ha most találkozok valakivel, már nem veszi észre, hogy mi történt velem, azonban ha szóba kerül, nyilvánvalóan maradtak tüskék”. „A bent töltött időt senki nem tudja visszaadni, nem lehet kárpótolni ezt a tortúrát. A kártalanítás arra elegendő, hogy az anyagi kárt kompenzálja valamelyest. A jog nem tud mást csak reparálni”.*- Nyilatkozta a védő.

7. Összegzés

Hamis vádak, és jogtalan ítéletek továbbra is problémát jelentenek, azonban a rendszer egyre inkább tudja ezt korrigálni, bár ez a korrekció meglehetősen lassú folyamat. Az ártatlanul megvádolt személyeket akár évekig megfosztják családjuktól. Pénz, lakhatás, egészségügyi szolgáltatások hiányában a következmények még évekig kihatással lehetnek az életükre. Az állam felelőssége, hogy az életüket helyreállítsák. Ezekben az esetekben is kiemelt szerepet kell betöltenie a megelőzésnek, annak érdekében, hogy még kevesebb ilyen eset történjen, amiben jelentős segítséget nyújthatnak pszichológiai módszerek is. Mind a nyomozó hatóság tagjainak, mind pedig a bírák számára hasznos lenne bizonyos pszichológiai módszerek, taktikák ismerete, valamint helyesen mérlegelt bizonyítékok alapján történjen a nyomozás és az ítélezés.

A móri, és a Balla ügy összegzéseként megállapítottam, hogy mindkét esetben nehezményezték az ártatlanul elítéltek, hogy a bírói oldalról soha senki nem kért tőlük bocsánatot. Mindkét érintett elvárta volna, álláspontjuk szerint ez nemhogy nem következett be, de mindkét esetben az eljáró bíró *„felfelé bukott”*.

Az interjúalany elmondta, hogy soha nem kérte nevének rövidítését sehol, és soha nem fordult meg a fejében, hogy nevét megváltoztassa, ugyanis véleménye szerint a bűnözőket szokták monogrammal jelölni ő pedig nem az, így nincs értelme annak, hogy a nevét szőgyellje. A móri ügy kapcsán téves ítéletet kapott K.E. is hasonló tartalmú nyilatkozatot tett, miszerint nem ő fog nevet változtatni, változzon a társadalom.³⁰

Az általam vizsgált mindhárom esetben az vezetett a téves ítélethez, hogy a bűncselekmény súlyossága olyan volt, ami tetteket követelt. A társadalom nem tűrte el, hogy ne legyen elkövető, ezáltal a nyomozóhatóság a bizonyítékok feltárása helyett az első lehetséges gyanúsított ellen igyekezett minél több bizonyítékot feltárni. Az ártatlanságukat bizonyító tényeket figyelmen kívül hagyták.

³⁰Janecska Káta Telex.hu K.E: Nem változtatok nevet, változtasson a világ!
[https://telex.hu/belfold/2021/02/08/kaiser-ede-nem-valtoztatok-nevet-valtoztasson-a-vilag\(2022.04.09.\)](https://telex.hu/belfold/2021/02/08/kaiser-ede-nem-valtoztatok-nevet-valtoztasson-a-vilag(2022.04.09.))

Irodalomjegyzék

- „Bíróság előtt a kéjgyilkos - Megkezdődött Kovács Péter ügyének tárgyalása”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1968. július 26., 6. (2022.04.04.)
- August Ludwig von S.: Reichspostreuter 1783/1 273. http://ds.ub.uni-bielefeld.de/viewer/image/1944381_002/276/LOG_0046 (2022.03.28.)
- Bátyi Zoltán Delmagyar Csongrád-Csanád Megyei Hírportál- Kék hírek <https://www.delmagyar.hu/kek-hirek/2008/06/11-evig-artatlanul-a-csillagban-egy-kejgyilkos-helyett-ult> (2022.04.03.)
- Beck Nóra168' Jogában áll hallgatni: Brutális emberrablók, Kaiser E. a móri ártatlan, <https://www.youtube.com/watch?v=fssQ8M4PzTA&t=1282s>(2022.04.06.)
- Brooks, SK és Greenberg, N. (2021). Bűncselekményekkel való jogtalan vádemelés pszichológiai hatása: szisztematikus irodalmi áttekintés. *Orvostudomány, tudomány és jog* , 61 (1), 44–54.
- DR. Kende Péter - NESZE NEKED, IGAZSÁG!- A Kulcsár-ügy Hibiszkusz könyvkiadó 2009.
- Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika veszélyei - MODERNKORI VESZÉLYEK RENDÉSZETI ASPEKTUSAI Pécs 2015 115. o.
- Hajdú Eszter: A téves bírói ítélet – Jogi Tanulmányok 2018. 394.o
- Herke Cs.:Ártatlanul elítélve-a móri bankrablás tanulságai *Erdélyi Jogélet* 21/3 teljes szám 78.-84.o
- Hvg.hu 15 évet kapott a fideszes B. I. megölésével vádolt férfi https://hvg.hu/itthon/20190131_15_evett_kapott_a_fideszes_Balla_Irma_mego_lesével_vadolt_ferfi(2020.04.07)
- Janecskó Kata Telex.hu K.E: Nem változtatok nevet, változtasson a világ! <https://telex.hu/belfold/2021/02/08/kaiser-ede-nem-valtoztatok-nevet-valtoztasson-a-vilag>(2022.04.09.)
- Kaiser E.: A móri ártatlan 14.o.
- Kaiser E.mintha egy kősziklát vágta volna hozzám <https://www.origo.hu/itthon/20200604-kaiser-ede-tisztességes-eletet-akar-elni-a-szabadulasa-utan.html>(2022.04.07.)
- Kálmán Olga: ATV Magyarország, Egyenes beszéd: Magyar: Ez az igazságszolgáltatás diadala:<https://www.youtube.com/watch?v=vRyEQ0yfQjM> (2022.04.01.)
- Kékvillogo <https://kekvillogo.hu/artatlanul-a-csillagban-hamis-alibivel-bukott-meg-ezert-gyorsan-ravertek-a-kejgyilkossagot-pedig-a-marfui-rem-volt-a-tettes/>(2022.04.03.)
- Mid-Atlantic Innocence Project- Téves szemtanú azonosítások-<https://web.archive.org/web/20080822012129/http://www.exonerate.org/facts/causes-of-wrongful-convictions/mistaken-eyewitness-identifications/> (2022.03.30.)
- Papp-Nagy Zsolt Justizmord avagy „az igazság megölése a büntetőeljárásban”-Okok és következmények Jogifórum 2019.07.17

- <https://www.jogiforum.hu/cikk/2019/07/17/justizmord-avagy-az-igazsag-megolese-a-modern-buntetoeljarasban-okok-es-kovetkezmenyek>(2022.04.02.)
- Schwajda Gergő, ATV Magyarország: B.I. ügy: súlyos ügyészégi hiba <https://www.youtube.com/watch?v=0jrXSUVBJPs&t=550s> (2022.04.02.)
 - SZOLJON- Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Hírportál Tisztföldvár/Martfű <https://www.szoljon.hu/helyi-kozelet/2018/07/ha-rafuggott-volna-a-martfui-rem-sztorijara-ime-a-2-resz>(2022.04.03.)
 - SZOLJON- Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Hírportál Tisztföldvár/Martfű <https://www.szoljon.hu/helyi-kozelet/2018/07/ketszer-is-halalra-iteltek-az-artatlan-kirjakot-a-martfui-rem-3-resz> (2022.04.03.)
 - Telex.hu Janecskó Kata: Elbukott a perújítási próbálkozás a B. I. ügyben <https://telex.hu/belfold/2021/09/22/elbukott-a-perujitasi-probalkozas-a-balla-irma-ugyben>(2022.04.08)
 - Tóth Béla Szájruul szájra a magyarság szállóigéi Atheneum Irodalmi és nyomdai Rt. 368. o
-
-